

ЛЮБОВ
ЗАБАШТА

✧ *вибране* ✧

2100 1000

ЛЮБОВ ЗАБАШТА

✧ *вибране* ✧

Київ
Видавництво
художньої літератури
«Дніпро»
1987

84Ук7-5
З-12

В книгу вошла избранная лирика известной украинской поэтессы, а также драматическая поэма «Роксолана». Горячей любовью к жизни и родной земле, уважением к ее истории и национальным традициям проникнуты лучшие стихи сборника, исполненные заботой о настоящем планеты, тревогой за ее будущее. Глубокой болью наполнены строки произведений о тяжких годах войны, безжалостно ворвавшейся в судьбу поэтессы. Через все свое поэтическое творчество Л. Забашта проносит идеал высокой любви, в котором ведущим выступает духовное начало, переходящее в святое для каждого советского человека понятия родного народа и Отчизны.

4702590200—107
З $\frac{\text{M205(04)—87}}{\text{107.87}}$

© Склад, передмова,
художнє оформлення.
Видавництво
«Дніпро», 1987 р.

З ДЗВОНКОВОЇ КРИНИЦІ

Майже тридцять літ тому Любов Забашта написала своєрідний творчий маніфест — вірш «Заповіт собі», в якому з афористичною чіткістю висловила своє високе уявлення про достоїнство поетичного слова:

Ні одного бездумного рядка,
Ні однієї мислі неживої,
Ні одного невістражданого слова
Не віддавай на строгий суд людей!
Дивись на читача, як на вершину,
Якої ти ще мусиш досягти.
Спиняй стихію думки і шукай
Слова, як зерна, гідні для посіву.
Будь щирою і не журиш від того,
Що хтось у справжню ширість не повірить,
Знайдеться серце, що вбира слова,
Немов земля вбира дощу краплини.

Це був максималістський (і єдино гідний поета) наказ самій собі, поетичне формулювання ідеалу творчості. Далеко не завжди вистачало сил утримуватися на висоті власного ідеалу, але щира вірність йому відчувалася й відчувається в кращих творах Любові Забашти, які знаходили і знаходять шлях до читачевого серця, «що вбира слова, немов земля вбира дощу краплини».

Сьогодні Любов Забашта широко відома як письменниця з широким і різноманітним творчим доробком. Вона — авторка близько двадцяти поетичних збірок, чотирьох книжок прози, кількох п'єс і драматичних поем, що з них деякі з успіхом ішли на сценах театрів республіки.

А починалося ще в середині 30-х років. На обласній нараді молодих літераторів у Чернігові 1935 року виступала і сім-

надцятирічна дівчина з Прилук. Читала вірші про дівочі мрії і про квіти, природу. Мабуть, це було трохи несподівано, бо ж більшість початківців писала, ясна річ, про індустріалізацію, колективізацію, ударництво. Але Павло Григорович Тичина, який був почесним гостем і активним учасником зльоту, похвалив молоду авторку: і од квітів не треба відвертатися, і красу природи варто бачити! Певно, це окрилило майбутню поетесу.

У ранніх віршах Любові Забашти панувала лірика сприйняття природи, що часом уже переростала в початки патріотичного осмислення рідної землі, а також лірика кохання (здебільшого ще дужче загальниково-романтизована, хоч і щира) та ностальгічні спогади про Прилуччину (яку на той час вона вже покинула, навчаючись в Одеському водному інституті, а потім працюючи в Києві на заводі «Ленінська кузня» інженером-кораблебудівником). Виходячи в широкий світ життя, молода дівчина брала з собою і глибокі враження дитинства, і образ свого чудового краю та його людей, і почуття любові, обов'язку, причетності до них. Це може підтвердити, зокрема, гарний вірш «Криниця мого дитинства»:

Кринице мого дитинства, де цямрини дзвонять рано,
Кринице моїх світанків і перших дівочих мрій,
Ти кличеш мене додому, ти пахнеш мені катраном,
Моя дзвонкова кринице, дивися ж, не обмілій.

Вертайте до неї знову крізь роки і сиві далі,
Несіть їй свою тривогу і сонце своїх надій,
Несіть їй синівню радість і вічні свої печалі,
Моя дзвонкова кринице, дивися ж, не обмілій.

Молода поетеса готувала свою першу збірку. Але видати не встигла — почалася війна.

Під час Великої Вітчизняної війни Любов Забашта працювала на Волзьких верфях і в портах, а потім на Єнісеї. Глибокі враження й тяжкі випробування цієї пори, особисті втрати й трагедії (загибель коханого, з яким за рік перед війною одружилася), кровна причетність до величезного напруження

народних сил і патріотичного піднесення,— все це озвалося в її творчості і потім жило в ній постійно.

Втім, у першій книжці Любові Забашти «Нові береги» (1950) переважала не тема війни, а тема відбудови, що цілком зрозуміло: саме на відбудову кинула тоді країна всі сили. Причому ця тема — як і в усій тодішній радянській поезії — поставала майже виключно в одному аспекті: оспівування краси праці, героїзму трудового подвигу. Тут шукала натхнення молода поетеса слідом за своїми старшими колегами. Але вже ця збірка засвідчила, що Л. Забашті властивий не лише ліричний, а й епічний хист. Він виявився у схильності до сюжетних оповідок та баладних віршів.

Друга збірка — «Щоб мовчали гармати» (1952) містила здебільшого вірші про боротьбу за мир, поетичні памфлети проти паліїв війни. Потім були збірки «Дороги дружби» (1953, з численними віршами про дружбу народів, про братні республіки Союзу, їхніх визначних митців та пам'ятки культури); «Олекса Борканюк» (1954, з однойменною поемою); «Калиновий кетяг» (1956); «Квіт папороті» (1959); «Гніздо голубки» (1960). Три головні струмені її творчості — ліричний, публіцистичний і епічний — поступово набирають добірнішої поетичної якості.

З наступних збірок треба згадати «Пісню і хліб» (1961). У ній була спроба дати свою поетичну інтерпретацію образів видатних діячів української культури (вірші про О. Довженка, М. Рильського, В. Сосюру та ін.), а найбільше — великого Кобзаря (цикл віршів став свого роду увертюрою до дальшої постійної розробки шевченківського мотиву). Був пристрасний роздум про місію мистецтва, про власне творче самоусвідомлення й слово — і тут поетеса виявила тверезе, самокритичне ставлення до зробленого, що завжди засвідчує здатність зростати, потребу підніматися вище, віру в свої сили:

Найкращих віршів я іще не склала,
Доріг найдальших я ще не пройшла,
Не досягла того, чого бажала,
В житті зробила менше, ніж могла.

Таке самопочування живить творчу невпокоєність, без якої немає поета.

Душевною правдою і неповторністю індивідуального переживання озвалася інтимна лірика в циклі «Вірю любові».

Збірка «Скрипка Страдіваріуса» (1964) прикметна тим, що тут уперше була надрукована драматична поема «Тернова доля» — про останні роки життя Тараса Шевченка. Попри значну залежність від відомих біографічних і хрестоматійно-соціологічних схем (особливо щодо петербурзького періоду: в останніх картинах), Любові Забашті вдалося створити річ непересічну, а місцями і високонатхненну. В ній конкретна біографічна канва поєднується з узагальненою репрезентацією головних мотивів боротьби і творчості Шевченка за допомогою сміливої імітації його поетичних візій. Цим драматична поема перегукується з майже одночасно написаною «драматичною піснею» Андрія Малишка «Тарас Шевченко». Але є і великі відмінності — не лише в матеріалі, а й, головне, у трактуванні теми. У Малишка переважають героїко-патетичні барви; тут вони є також, але чи не менше уваги приділено психологічній інтерпретації взаємин Шевченка з оточенням, і зроблено це, особливо стосовно жіночих персонажів, досить переконливо (в плані поетичному, звісно, а не буквально біографічному).

Підсумком багатьох років творчої праці стала книжка вибраного «Ой катране, катраночку» (1968), дуже вдало впорядкована. В ній справді подавалося краще з доробку поетеси і майже не було речей випадкових.

Ми не маємо тут змоги зупинитися на всіх поетичних збірках авторки, хоч мало не кожна з них знаменувала більший або менший крок на її творчому шляху. Але не можна оминути «Київську гору» (1982), що була однією з найприкметніших книжок, якими українські письменники відгукнулися на славний 1500-літній ювілей Києва. Низка поетично оброблених легендарних та історичних сюжетів з часів Київської Русі стала своєрідною спробою поглянути на далеке минуле з висоти всієї «біографії» Києва, відчутти діапазон часів, буяння двотисячолітнього життя нашого народу на Подніпров'ї, розкрити багат-

ство нашої давньої історії, людську велич наших предків та їхніх справ. Цієї мети загалом досягнуто, хоч деяким поетичним оповідкам зашкодили ідеалізуюча риторика та інформативна переказовість.

Збірка також містила повний текст драматичної поеми «Дівчина з легенди», почасті надрукованої ще 1968 року і поставленої у 1972 р. на сценах Тернопільського музично-драматичного театру ім. Т. Г. Шевченка та Луцького драматичного театру, де йшла впродовж багатьох років. Як відомо, образ Марусі Чурай привертав увагу письменників ще з початку минулого століття. За останні роки з'явилося кілька книжок, присвячених їй, у тому числі й три широкоформатні поетичні твори — драматична поема Івана Хоменка «Марина Чурай» (1967), свого часу недобачена, а нині несправедливо забута, згадана драматична поема Любові Забашти і широко відомий історичний роман у віршах Ліни Костенко «Маруся Чурай» (1979). Кожен з авторів давав своє художнє вирішення теми й образу героїні. Л. Забашта тяжіла до романтичної баладної піднесеності та яскравої поетичної символіки, до узагальненого відтворення історичного тла, головних явищ українського життя тієї доби, часом послуговуючись поетичною уявою більше, ніж достовірними історичними фактами (шлях у цьому випадку цілком правомірний). І образ Марусі Чурай не так конкретно-історичний, як поетично-легендарний, символ пісенної снаги та патріотичних почуттів українського народу.

Цього ж принципу узагальнювальної романтичної героїзації та співвіднесення з народнопоетичними уявленнями здебільшого дотримано і в трактуванні ще однієї легендарної постаті нашої минувшини — образу Роксолани (драматична поема «Дівчина з Рогатина», 1971; перший сценічний варіант — 1969). Треба враховувати, що такий підхід має свої клопоти. Зокрема, він не завжди може спертися на добре вигрунтовану картину історичних подій, а також не дуже сприятливий для розгалужених психологічних мотивувань. Любові Забашті вдалося певною мірою подолати ці труднощі. Її Роксолана — не тільки сума пристрасних поетичних характеристик від автора,

а й об'єктивно самодостатня особистість, що досить природно діє за складних історичних, особистих і побутових обставин. Безпосередня психологічна змістовність і переконливість образу (та і його історична вірогідність) особливо посилилася після того, як авторка в останній редакції запропонувала новий фінал: один за одним гинуть сини Роксолани, задля яких вона засвоїла жорстокі правила політичної гри в султанському палаці, і вона зазнає краху всіх своїх надій та ілюзій. Піднесення на трагічний рівень рятує твір від сповзання в патріотичну мелодраму, на яку так легко збитися в трактуванні цієї теми. Драматична поема витримала близько п'ятисот постановок на сцені Івано-Франківського драматичного театру ім. Івана Франка.

Плідно працює Любов Забашта в останні роки. Збірка «Відлуння тривожних доріг» (1985) засвідчила певні нові здобутки і в ліриці, і в епіці (цикл «малих поем»). І — що особливо цікаво — нової якості набирають її публіцистичні вірші. «Земля — вселюдська мати» і «Бути чи не бути?» — це роздуми про стан сьогодишнього світу, про тривоги людства. Тут громадянська тема стала і вселюдською, і глибоко особистою, — поєднання, якого не завжди досягала авторка раніше у віршах такого плану.

* * *

Книжки вибраного мають ту особливість, що повинні більшою або меншою мірою репрезентувати всі етапи і всі сторони творчості автора. Певна річ, у кращих зразках. Але інколи автори поміщають у таких книжках і твори, які їх самих можуть сьогодні й не цілком задовольнити, але які потрібні для повноти уявлення про їхній творчий шлях та характер їхнього доробку. Це мусять враховувати і критик, і читач. Багаторічний набуток подається у таких книгах здебільшого в хронологічній послідовності, інколи ж — «перегрупований» за тематикою й мотивами.

Любов Забашта переважно пропонує в кожному із розділів свого вибраного квінтесенцію з якоїсь із попередніх збірок.

Але всередині розділів є свої тематичні групи, що відбивають основні мотиви відповідних збірок. Часом вони збагачені новими творами. Крім того, відкривається книга двома розділами («Земля — вселюдська мати» і «Старокиївська гора»), що містять вірші різних часів (є вони і в третьому розділі — «Червоні маки», хоч переважно там подано довоєнні поезії, почасти, здається, пізніше відредаговані), — і ці розділи стають немовби увертюрою до книги, дають їй тон, окреслюють зміст і характер того, що пропонується читачеві далі. Таким чином, маємо своєрідне поєднання хронологічного і тематичного принципів, якого не легко досягти, але яке досить доречне для книг вибраного.

Отож, маючи перед собою так упорядковану книжку вибраного, можемо тепер, після того як коротко оглянули творчий шлях авторки, спробувати у загальних рисах схарактеризувати її творчий доробок у цілості — головні його ідейно-художні ознаки, тематичні та стильові пласти.

Тематика і характер поетичної творчості Любові Забашти відзначаються різноманітністю й широтою обріїв, постійною змінністю й шуканнями — при збереженні «стрижня» художницької й емоційної індивідуальності. Двома полюсами її творчого діапазону можна вважати інтимну лірику і поетичну драму. Відданість обом цим віддаленим один від одного жанрам засвідчує наявність у таланті Л. Забашти і «суб'єктивного», і «об'єктивного» начал. Суб'єктивне заявило про себе раніше, об'єктивне розвинулося пізніше, але цікаво, що воно не витіснило й не пригнітило суб'єктивного. Навпаки, саме в творчості зрілих літ інтимна лірика зазвучала на повну силу. Якщо у ранніх віршах про кохання, дівочі мрії, молодість, тугу за жаданим щастям з дорогою людиною було почуття шире, але й трохи поверхове, однотонне, а часом, може, не стільки індивідуальність душі, скільки загальність поетичного «модельювання» (хоч і тоді писалися такі справжні, зболені сповіді, як «Не хочу я бути довговічною, вічною», де власні переживання ліричної героїні якимось органічно переходять у співпереживання іншої, вдовиної долі, і ці два переживання виглиблюють і ви-

прозорюють одне одного; або як суто особистий, скоряючий у простоті висловлення жіночого горя «Сонет»),— то пізніше меншає екзальтованості, а більшає об'ємності, багатогранності в емоціях і душевному стані. Коли брати кращі вірші, то бачимо саме такий розвиток ліричного мотиву. Біль незлагод і втрат надає незаперечної справжності почуттю і слову. На місце ліричних запевнень дедалі частіше приходять конкретна картина переживання, рух, розвиток почуття — внутрішня драма. В цю драму включається і образ коханої, рідної людини. Раніше він нерідко був лише пасивним об'єктом захоплення, чи претензій, або розчарувань ліричної героїні; тепер він стає активною стороною в тому діалозі двох душ, яким є кохання, набирає не тільки конкретності, а й сили впливу на ліричну героїню; емоційний і духовний акцент поезії переміщається на його образ. Тобто, лірична героїня прагне не так (чи не тільки) виповісти себе, своє почуття, як збагнути свого обранця, розкрити його внутрішній світ і причаститися до нього. Особливо це відчутно у віршах про Поета, з яким пов'язалася доля Любові Забашти в 50—60-і роки і печать духу якого лягла на її творчість зрілої пори.

Та вернімося до розмови про взаємодію ліричного і драматичного в Л. Забашти. Тут зауважимо два моменти: вона прийшла до відтворення драми почуття, внутрішньої драми — і до потреби розкриття великої душі, сильної натури, яскравої долі. Це, на мій погляд, саме те, що привело її до жанру драматичної поеми. Йому вона віддала, мабуть, більше часу й зусиль, ніж будь-хто із сучасних українських поетів, і тут, може, чи не найсамобутніший її внесок у нашу літературу. У своїх драматичних поемах Л. Забашта звертається до важливих подій та яскравих постатей української історії. Масштабність конфліктів і характерів, зримість напруженої дії не раз виливаються в таку енергію вірша, якої не завжди досягалося в її ліриці. Мені здається, ці твори й досить сценічні, а не просто «лезендрамен» — драми для читання.

Нахил Любові Забашти до поетичної епіки засвідчили цикли опоетизованих історичних переказів та легенд, представлені

в ряді збірок. І якщо в «Київській горі» їм подеколи зашкодила заданість, орієнтація на віршоване оформлення відомого історичного матеріалу, то в обробці фольклорно-історичних легенд про народних героїв (Довбуша, Пинтю, Сірка та ін.) вона досягла більшої творчої свободи. Плідність інтересу до різних цікавих постатей нашої історії підтверджує і «Бувальщина про казкаря Андрія Калина».

Іван Франко залишив нашій поезії — в числі інших — і традицію потужної поетичної переповідальності як форми поетичного епосу. Мені здається, до цієї традиції причетні не лише численні історичні оповідки та легенди Л. Забашти, а й її поетичні біографії й «портрети» історичних діячів та сучасників, про які ще буде мова далі.

Звісно, і в драматичних поемах, епічних, оповідях, баладах тощо Любов Забашта залишається ліриком, наскільки це може виявлятися в цих жанрах. Цілу ж грань її творчості складають поезії, в яких поєднання ліричного та епічного (або драматичного) начал настільки очевидне й формотворне, що їх можна віднести до розряду ліроепічних. Зокрема, ліроепічність переважає у розробці теми Великої Вітчизняної війни та пам'яті про неї. Тут лірична героїня виступає і як представниця молодого покоління, обпаленого війною, і як трудівниця тилу, і як жінка-вдова, і як українка, у чиєму серці запеклися рани України, чия земля стогнала під чоботом окупантів, і як представниця переможного радянського народу. Монолог ліричної героїні «об'єктивується», а часто переростає в розповідь про епізоди антифашистської боротьби та її героїв. Правда, таке поєднання ліричного й епічного не завжди вдається. Візьмімо, для прикладу, дві поезії — «Партизани Білорусії» і «Пам'ять» (про легендарного Батюка). Перша — суто переказова, в другій — є образ, є не просто деклароване, а «вкладене» в цей образ особисте ставлення.

Є у Любові Забашти вірші-спогади про нелегке дитинство, про 20-і й 30-і роки. Хочеться звернути увагу на певну своєрідність у відтворенні соціального драматизму тих літ. Так, у вірші «Ми, малі, збирали колосочки», оповівши історію про

те, як куркуль скалічив на смерть малу дівчину за колоски і як через роки того куркуля відправляли «в Соловки чи, може, до Камчатки», авторка на закінчення додає:

Ой, не жаль було, що по дорозі
Віз його покрили порохи,
Тільки жаль, що на куркульським возі
Скиглять однолітки дітлахи.

І оцей простий, людяний штрих надає всьому віршеві тієї повноти правди, якої б не було, коли б авторка обмежилася однотонним викривальництвом. Так само і в поезії «Знову, батьку, ідеш на село» бачимо грані об'ємної драми, а не голий «антикуркульський» пафос.

Елементи епічності, об'єктивного малюнка часто присутні і в суто ліричних поезіях, поезіях-медитаціях, поезіях-деклараціях. Це зумовлене відкритістю ліричної героїні до навколишнього світу (хоч інколи доводиться говорити і про його «фотографічне» сприймання, про недостатність суб'єктивної трансформації). Людина щирої, вразливої вдачі, Любов Забашта емоційно реагує на широке коло явищ суспільно-політичного життя й народного побуту. У спектрі її душевних переживань відбилися і світові події, і важливі моменти історії нашого суспільства, і перипетії особистої долі. Не завжди ці душевні переживання викристалізовувалися у поетичні образи очевидної сили, безсумнівної якості, але вони були невдаваними, і подих їхньої безпосередності утеплює навіть ті вірші, в яких не пощастило вийти за межі такої поширеної, особливо в 50-і роки, публіцистичної декларативності й риторики. І несправедливо було б не бачити, що серед численних віршів такого роду у неї все-таки немає так званих «календарних» тощо, написаних з кон'юнктурного розрахунку, а не з внутрішньої потреби, особистої спонуки; що це громадянська лірика, хоч і не завжди однакового рівня. Кращі зразки такої лірики залишаються свідченням широчині інтересів радянської людини, її політичної активності, її інтернаціоналістських почуттів; свідченням того, як картини світового життя й ідеологічної

боротьби відбивалися в нашій свідомості й нашій емоційній сфері.

Але цікаво, що світ постає перед очима й душею Любові Забашти не так потоком подій та калейдоскопом фактів, явищ, конфліктів, як галереєю людських образів. Більшість її громадянських медитацій розгортається як звертання до постатей визначних людей сучасності, як співпереживання їхньої політичної позиції та їхньої долі. Тут знов-таки епічне мало б поєднуватися з ліричним, об'єктивний життєпис — із суб'єктивними емоціями нашої поетеси, фактична фабула — з вільним плином художньої думки. Досягти цього важко, тож і не завжди це вдається; інколи інформативність і декларативний виклад заступають собою інтимне проникнення в людську суть образу. Коли ж — як, скажімо, в «Монолозі чілійської поетеси Габрієли Містраль», — попри деяке «загрузання» в описово поданих біографічних подробицях, поетична думка сягає рівня художнього узагальнення (в цьому разі — у вираженні спільного для всіх людей почуття соціальної та національної справедливості й правди, оборони гідності свого народу), тоді маємо твори, що знаходять глибокий відгук у душі.

З різною мірою яскравості й конкретності, глибини інтерпретації Л. Забашта створила широке — може, як небагато в кого — коло поетичних портретів видатних людей історії та культури. (Можна говорити про її помітний внесок у цей жанровий різновид поезії, ще мало описаний з погляду свого складу і ще менше вивчений з погляду жанрових ознак та особливостей). З-поміж них емоційно і змістовно вагоміші ті, в яких більше особистої причетності й пережитості, більше точок дотику до власної душевної біографії, які безпосередніше «підключені» до роздуму про свої обов'язки перед власним народом. Це можна сказати і про деякі портрети героїнь праці («Катерину Твердохліб», наприклад), у створенні яких, так би мовити, «брали участь» трудовий досвід та відповідні психоемоційні «установки» самої поетеси, її розуміння й душевне сприйняття подвигу щоденної праці й того самовиявлення, самовіддачі в доброті серця й рук, що їй дорогі в цих

людях. (Тут бачимо продовження отого «трудового» мотиву, що був у перших збірках Л. Забашти, але тепер її увага зосереджена вже не на поетизації техніки й виробничого процесу та декларативному уславлянні праці, а на спробі відтворити людський характер і долю). Але більшою мірою сказане вище про взаємодію створюваного людського образу з громадянським, патріотичним, творчим самоусвідомленням самої поетеси стосується численних портретів митців і поетів. Тут нерідко маємо не просто оспівування якогось славного імені (як часто наша поезія обмежувалася такою малопотрібною хвалою!), а й спробу осмислити відповідну постать під кутом зору власних творчих завдань та глибокого обов'язку совісті перед своїм народом. Дякуючи цьому, маємо низку гарних, сильних, здатних на тривале життя віршів про синів і дочок українського народу, образи яких «розмикаються» в образ України і викликають роздуми про народ, його історію, культуру, мову та про власний стосунок кожного з нас до всього цього.

Потреба поетично висловити думки й емоції, пов'язані з національним самоусвідомленням, неминуче приводить і до прямих громадянських декларацій та до патріотичної лірики, яка, може, й не сягає патетичної висоти й розмаху, але в кращих зразках промовляє і промовлятиме до серця й совісті. Пошлюся хоча б на «Баладу про матір», «Оду бандурі», «Луцьку баладу», «Твій Київ — України Парфенон».

Водночас патріотичне почуття у Любові Забашти нерозривно й органічно пов'язане з почуттям інтернаціоналістським, національне самоусвідомлення — з самоусвідомленням громадянина багатонаціональної Країни Рад. Це відчуваємо як у самому характері розмови про Україну, в осмисленні її образу в пов'язаності з образом усїєї радянської держави,— так і в численних лірико-публіцистичних віршах про Союз РСР, про братні республіки, їхні історичні й культурні святощі, про славних синів та дочок багатьох народів. Скільки тут уважності, розуміння, щирої поваги. І завжди — бажання повчитися в інших, перейняти краще; часто — докір собі або роздум про добрий

приклад,— в чому, власне, і полягає суть культурного взаємозбагачення радянських народів. Така, скажімо, поезія «Пантеон великих». Переживши хвилини душевного потрясіння на тбіліській Мтацмінді, де поховано великих синів Грузії, послухавши розповідь про те, як везли на цю гору пам'яті й слави волами Важа Пшавелу, Бараташвілі, Церетелі,— українська поетеса вертається думками й мріями додому:

...Мені здалось, що це везуть воли
Ген по шляхах моєї України —
Сковороду з Чорнух, із Полтавщини,
Марка Вовчка із Нальчика, з Кавказу,
І Леонтовича із Марківець малих,
Руданського із Ялти, а за ним
З Кобеляків Федьковича старого...
...Он Лисенка везуть і Українку...
Із цвинтаря того, де клали бік у бік
Перекупку з бійцем, поета з катом.
І зацвіла кохана Україна
Тюльпанами веселих свічечок,
Які пунктирами прослали шлях народу
До пантеону вічності і слави.

Може, не всі поезії на теми дружби та взаємопізнання народів справляють однаково сильне емоційне враження, але всі народжені щирим душевним порухом.

Вертаючись же до отого тематичного пласта поезій Л. Забашти, пов'язаного з образами митців, скажемо, що потреба осмислити роль мистецтва, поезії, своє покликання часто обертається і прямим висловленням свого естетичного кредо. Таких декларацій творчого «я» у поетеси багато. І треба сказати, що ці вірші нерідко належать до кращих у неї. Вони схвильовані, чесні, запальні. В різні часи (а Любов Забашта писала й пише їх протягом усього творчого шляху) уявлення про об'єктивний високий ідеал поетичної творчості по-різному поєднувалося з переживанням суб'єктивних моментів, власної творчої позиції, можливостей і завдань, але завжди в них панували дух максималізму, висока вимогливість до себе і прагнення повної самовіддачі в слові, святе ставлення до слова. Як-от хоча б у «Заповітному слові»:

Відвернись від мене, слово,
Коли думка, як полова,
Вітер дуне — і розвіє,
Зерна правди не посіє.
Пригорнись до мене, слово,
Коли ти впадеш грозово,
І чиїсь запалиш груди,
І підеш гулять між люди.
Будь кресалом і оралом,
Проти ворога забралом,
Будь і сповіддю, й клятьбою,
Й просто долею людською.

Це те, чого може побажати собі кожен поет. Хоч, мабуть, ніхто не посміє сказати (ні людям, ні собі самому), що цього ідеалу досягнув. Любов Забашта щиро до нього прагнула. Поетичним словом не гендлювала й не легковажила. В сукупності її кращих творів постає не лише історія її власного життя — біографічна й душевна, — а й історія життя її сучасників, країни: в якихось цікавих, суб'єктивно побачених і пережитих моментах. І якщо були наївні захоплення, спрощення, односторонні підходи, поверхові погляди, скороминущі ілюзії, то були й високі ідеї, чесні принципи, добрі справи, великі почуття. І те, й те — воно все наше спільне, гуртове: наша історія, наші здобутки і втрати, наші помилки і наша честь, ми самі з усім добрим і не дуже добрим... А Любов Забашта все життя хилиться до добра, жадає добра, хоче йому служити:

Мене так ранили і неuczтво, й байдужість,
Лихі слова і дрібязковість дум
І чарувала щира простодушність,
Ліричність душ і їх вродливий сум...

О, як хотіла б я, щоб ці слова, ці вірші
В людські серця прибавили тепла.

Певно ж, не одне людське серце її вірші зігрівали і ще зігріють. Творчий шлях її зримо влітається в майже півстоліття розвитку української радянської поезії, а кращі її твори залишаться серед надбань нашої літератури.

ІВАН ДЗЮБА

✧ П О Е З І Я ✧

МІЙ ОТЧИЙ ДІМ

Мій отчий дім, де всі стежки мої
Веселками ясними перевиті,
Де у садах співають солов'ї,
Де шлях в світі проліг в високих житі.

Мій отчий дім, ти дав усе мені,
Моя маленька біла моя хата
Ввійшла у серце співом голосним
І словом тим, яке дарує мати.

Мій отчий дім, не перебудь в мені
Пристанищем дитинства тимчасовим,
Даруй мені легенди і пісні
І мамине, до болю рідне слово.

Ти клич мене до себе й вибухай
Своєю найсвятішою любов'ю.
Ми захистить готові рідний край
Усім життям, а коли треба — кров'ю.

ПОЗИВНІ ПЛАНЕТИ ЗЕМЛЯ

Мислителі, допоки світ стоїть,
Ви відкривали істини століть
І відмітали все закостеніле,
Ви боронили правду, як уміли,
Невже ж дасте Землі в огні згоріть?

Як добре, що у світі ви були,
Що світ вогні ракет не повили
Й народ збагнув своє велике право
Змітати самодержців, їх держави,
Як добре, що у світі ви були!

І світ живе, і крутиться Земля,
Мадонна народила немовля —
І слава вам, що ще життя квітує!
Хай репетують атомщики всує,
Та голос правди серце звеселя.

Ви віднайшли нейтріно і нейтрон,
У небуття пішов монарший трон,
Ви підвели з колін народи світу,
Тож зупиніть страшну, несамовиту
Війну ракет,
Прокляттям людства вкриту.

Страшніш, ніж пекло Дантове, вона!
Вже нашпигована ракетами до краю,
Немов ракета, й куля вся земна,
Натисни кнопку — і її немає!

Мислителі, на вас чека вона,
Планета людства, де ракет завізно.
Поза законом мусить стать війна,
Війна ракетам — доки ще не пізно!

ЗЕМЛЯ — ВСЕЛЮДСЬКА МАТИ

Мені приснилася вселюдська мати.
Вона стояла в чорному вогні.
Був на руках її холодний труп дитяти,
І вобони кружляли в вишині.

Була вона — мов райдуга, яку
Ось-ось застелять чорні хмари ночі,
Сама Земля у квітах, у вінку,
Яка вмирать, як все живе, не хоче!

Шевченкова була у ній сльоза,
Як в грішниці святої Катерини,
Мадонни Рафаеля бірюза,
Світився погляд мудрої людини.

Мадонни Літти біла чистота,
Дитинність дівчини і матері первістки,
Пречиста таїтянки чистота,
В жіночості — любові благовісти.

Сама Земля стояла, мов жива,
А полум'я її лизало руки,
Вона стояла — мати світова,
І серце її рвалося від муки.

— О, схаменіться, люди! Я одна
Дала життя вам, я — вселюдська мати!
Нехай не збудеться оця страшна війна,
Не вистрелять ракети і гармати.

Не пожере життя ракетний смерч,
І немовлята вродяться живими,
І не розверзнуться землі родюча твердь,
Якщо відчуєте себе дітьми моїми.

Земля — колиска ваша у світах,
Земля — оселя ваша і надія,
Для всіх людей планета ця свята,
Нехай вона у Всесвіті зоріє.

Так тихо мати наша відійшла,
А полум'я згорнулось і опало.
То був лиш сон...

Земля людей цвіла,
І немовля при нені щебетало.

А я Шевченкове згадала, що нема
У світі кращого, як мати і дитина...
І розступилася ракетних бур пільма,
І усміхнулося

дитя Землі —
людина!

* * *

*

А та війна іще кричить в мені,
В очах іще стоять жорстокі луни.
Як трудно ви вмирили на війні!
Нехай про це розкажуть серця струни.

Війна, пожежі, попіл, чорний дим,
А серце дівчини — найтяжча в світі рана,
І ті дочасно стоптані катрани,
Що випали тоді нам, молодим.

Я піснею заплачу, затужу...
І те усе не буде просто грою,
Бо ті герої все живуть зі мною,
Коли живу я, думаю, ходжу...

Ви про життя щасливе, про любов,
А я вертаюсь до війни і грому:
Здається, ті, хто з фронту не прийшов,
Все стукають вночі до мого дому.

І поіменно кажуть: «Вік мина!
Сторінку невідомого героя
Ще не заповнено, іще чека вона,
Тож поговоримо, поете, із тобою.

Ще жде мене моє мале село!
Нехай не пам'ятник, згадайте мене

СЛОВОМ...

Знайди мене і напиши: було!
І я воскресну знов обов'язково».

БУТИ ЧИ НЕ БУТИ?

Життя одне, одне життя! Так мало!
І так багато... Мов тягар, несучи
Все те, що серцем чулим увібрала:
Дитинства неповторного красу,
Війни пожежі, горе тих років,
І біженців важкі, криваві кроки,
І біль розлук стоустий і стоокий,
І сивину удів та матерів.

Тягар років все важчає до болю,
Бо там була ота важка війна,
Яка зламала долю, мов тополю,
Розлуки горе — вічно не мина.

Не дай же, доле, вам в житті губить
Своє кохання і брести шляхами
Від хати отчої, від батька і від мами,
Із келиха розлуки вічно пить.

Не дай вам, доле, нової війни,
Нових розлук, випробувань жорстоких,
Щоб знову крові пролили потоки
На полі бою і батьки, й сини.

Не дай же вам... Земля летить, мов м'яч,
Запущений по віковій орбіті,
Мільйони літ її з путі не збити,
А материнський все не тихне плач.

Усмінене з народження дитя
Оплакується в битвах матерями.
Земля — колиска людства і буття,
Де все живе плекалося віками.
Життю не вік, не два — мільярди літ;
І все висить тепер на волосині,
І все підвладне нині лиш людині,
Що зберегти повинна Землю й світ.

Звіряча ненависть і нині живить тих,
Хто так дрижить за власні зиски,
Ім невтямки: Земля — людей колиска,
Її, як матір, треба берегти.

Під стяги дружби ми скликаєм світ.
Під стяги правди, людяності, миру!
І тим виносимо свій справедливий вирок,
Хто смолоскипами чадить біля воріт.

О гамлетівське —
бути чи не бути?
Так, бути, бути! — каже нині світ,
І наші перші зоряні маршрути,
І «Веги» загадкової політ.

ДВАДЦЯТИЙ ВІК

О крематоріїв ядучо-чорний дим.
І космосу тривожні чорні ями...
Двадцятий вік! Він славен не богами,
Але й не димом чорним і рудим.

І не війною, що із краю в край
Пройшла по всій землі, по людських
душах,
Не душогубками, що квіт народів
глушать,—
Він готував нам щедрий урожай.

Вродилося, бо сіялось в громах
Таким вродливим, смілим поколінням,
Яке на плечі узяло сумління
За світ, що вже був мало не зачах.

Ніякі рейгани не можуть зрозуміть,
Що цей похід подібний до потопу,
Ви чуєте, земля аж стугонить,
Дивуючи Америку й Європу.

То Африка підводиться з колін,
Від Йемену, Гвінеї, Сенегалу
До папуаських джунглів і рівнин,
Де з рабства вже колонії повстали...

І рабство скинули з похилених плечей,
І випрямили гордо свої спини,
І кожен з них відчув в собі Людину,
Сяйнувши сонцем волі із очей.

Двадцятий вік... Я знаю, славен він
Не храмом сатани у Сан-Франціско,
Не бізнесменів неймовірним блиском,
А духом волі гноблених людей.

Народів світу вже не залякать
Ракетами, дарунком Пентагону,
Народів волю не приспать безсонну,
Як не згасить повстанських вже багать!

ПРО ЗОРЯНІ ВІЙНИ

Я знаю, світ мій зоряний, тебе,
Мое дитинство з зіркою на грудях,
Зірки Героїв в битвах, в мирних буднях...
А зоряна війна, що світ до рук гребе,
Що це таке?

Невже хтось посягнути
Посмів на небо? Пане президенте,
З колоній позбирали ви презенти,
Збираєтесь у зоряні маршрути?

В Женеві, з нелегкої, бач, руки
Проект з'явився зоряних піратів,
Ще б космос вам вдалося загнудати!
Вам — обраним...

Бо інші ж — віслюки!
А що у вас? Надійний бункер є
Чи «зоряний», з вигодами усіми
Крилатий захисток?

Ви в небо — «херувими»,
А інші — в пекло!
Кожному своє!
Урок історії не дався вам втямки.

Від Гітлера —
лиш попіл і прокляття.
Всі першінги — ракети,
всі крилаті
До вас, до вас
повернуться-таки!

ПОСЕСТРАМ

Вирвалось слово дівоче з полону,
З полону одвічного вирвалось слово,
З кухні, з гарему, з-під паранджі віковичної
Вирвалось слово! Гляньте, вродливе яке!
Он вона йде — Леся з моєї України,
Свято несе світильник величного слова.
— Чом ти не гострая криця! — гукає.
Леся Українка — предтеча нових поколінь.
Гляньте! За нею, за нею,
Як мавки з дніпровського плеса,
Ідуть у розкриллі душевному, щирому
Ніжні, натхненні, готові до самопожертви
Нові Чураївни, але не з легенди, а з Правди.
Ідуть — наймолодші — посланці майбутнього, юні,
Що славити будуть велику гармонію світу.
Іде Тонзіля Замакулова — горянка висока.
Іде златоуста Сільва, вірменка моя кароока,
Іде Мірварід Дільбазі в материнській своїй непокорі.
Ім море земне по коліна,

по плечі їм. — зорі!

Це нашої Ольги ¹ — серцем своїм росіянки —
Слова висікали на плитах:

«Ніхто не забутий, ніщо не забуте!»

На Пулковському меридіані обвуглене серце земляни
У вічність накреслило
зоряні наші маршрути.

Земле моя! Причастися не громом нейтронним,
А піснею дівчини, жінки і ніжної нени,
Не войовниця Афін у древнім хітоні
Сьогодні дарує пісні вам натхненні.

¹ Йдеться про вірші поетеси Ольги Берггольц, висічені на меморіалі Піскарьовського кладовища у Ленінграді.

А жінка, народжена полем, землею і плугом,
Молотом, колосом, злетом увись Терешкової,
В голосі в неї — світу всього напруга,
Краса її мови, єдиної в світі, шовкової.

Не Габрієла Містраль — трагедії Чілі провісниця,
Вигнаниця Чілі, з крильми своїми чайними,—
Це розверзла уста землі благовісниця,
Земляна майбутнього, з очима дитинними.

— Мир тобі, земле! — каже вона довірливо.—
Мир твоїй хаті,

колисці, земній любові.

Мир твоїм веснам! Горя вже досить відміряно!
Життя прекрасне!

Прославим його у слові.

Життя прекрасне! Пройди його королівною!
Мавкою, зіркою чи молодою князівною!
Хай біля тебе ніжно токують крижні.
Будь гордою, ніжною,

тільки не тою — в приниженні,

В чорній жалобі, в своїй самоті, де спалено
Всі почуття високі бомбами і напалмами!

Сестри мої, земляни!

Дороги вам широкої —

В сім'ї, в любові, у материнськiм неспокої,
В веснах квітучих, у високосному літі,
В щасті жагучому, в своєму зеніті!

ПРИХОДЯТЬ ДО МЕНЕ...

Приходять до мене військові дівчата,
Такі русокосі, такі молоді,
Подруженьки, битви важкої солдати,
Мов птиці безсмертні в військовій страсі.

Приходять і тихо стають в узголів'ї,
І кажуть: а ми ж із тобою колись
Клялися у дружбі, клялися в любові,
А потім дороги у нас розійшлися.

Ми довго прощалися на зимніх вокзалах,
А ти нас забула, мабуть, в суеті,
А ти нам і пісні своєї не склала!
І дивляться в очі, сердечні, прості.

А в серці така невимовна мука...
Яку вже вам пісню? Моя вам сльоза!
Далекої юності любі подруги,
Яку в нас забрала військова гроза.

А горе — погана підмога для пісні,
То щастя їй крила високі дає!
Забула слова я легкі, славнозвісні,
Вагоміш за все — то є горе моє.

Та що вам до мене, та що вам до нього,
Далеким, вродливим, таким молодим?
За вами прослалися військові дороги,
І смерть передчасна, і попіл, і дим...

СЕРЦЕ ПОЕТА

В. Луговському

Як співала земля у ту ніч у останню,
Жаль було покидати поету цей світ,
Попрохав він перо, написав на прощання
Свою волю останню, свій заповіт:

«Поховайте тут серце мое в сивій скелі!
Тут щасливим я був, може, день, може, мить,
Тут звучать солов'їні рулади і трелі,
Тут так хочеться жить, тут так хочеться жить».

Після тої війни, що пройшла по планеті,
Що косила, вбивала, палила дотла,
Стало боляче серцю малому поета,
Його совість палила, його мука пекла.

Там, де скіфи творили вогонь свій жертовний,
Де ромеї, ординці пройшли, кипчаки,
Було серце поета любов'ю наповнене,
Він дивився в минуле, у жорстокі віки.

Все сплигло, ніби сон... І поету здалося,
Що вже чвари народів не вернуться знов,
Тут дзвенить солов'ям і шуміти колоссю,
Хай панує у світі вселюдська любов.

«Покладіть моє серце біля дому поетів,
Хай здійсняться поетові мрії і сни,
Хай вселюдська любов розквіта на планеті,
Так хотіли цього «комуністи весни»...»

ВКРАЇНО ДОРОГА

Вкраїно дорога, я із твоїх долонь
Зійшла у білий світ, де попів і вогонь,
Де землю підмела та перша, світова,
І де війна взяла собі усі права,
Взяла наш білий хліб і юність матерів,
І виростали ми на чорнім сухарі.
Солодкою була твоїх озер вода,
То й не загнала в гріб ота лиха біда.
Шовковими були і трави по весні,
І солов'ї твої співали вже мені,
Як житечка в полях, зросло тоді і нас,
Вкраїно дорога, у зоряний твій час.

Топтали землю цю османи, кримчаки,
Тут хан Батий дививсь у небо з-під руки,
Палив тебе дотла і вроду плюндрував,
Під Вінницею вже сам wolf ¹ Адольф стояв,
Та в жилах у батьків текла не рабська кров,
Слов'янський мужній рід ту нечисть поборов.
Росли багатирі крізь сльози матерів,
Підводилися, йшли і падали в крові,
Та захистили світ і мертві, і живі!

Вкраїнонько, отож ми в світі не одні,
І рідним кожен рід у світі став мені,
Який життя — не смерть — своїй землі несе
І атомним вогнем над нею не трясє!
Вкраїно дорога, я із твоїх долонь
Зійшла у білий світ, де попів і вогонь,
Розстріляну любов у серці понесла,
Та друзів віднайшла, яким нема числа,
Та слово понесла, гартоване в огні,
Народи всі земні — немов рідня мені.

¹ Wolf — вовк (нім.).

* *
*

Спасибі, мій народе, що мене
Назвав ти поетесою своєю,
Що слово дав мені полум'яне,
Ще й причастився піснею моєю.

Я серце мала мов червоний мак!
Воно зів'яло рано під вітрами...
І в дні ракет я все співала так,
Як научала ще в дитинстві мама.

Слова мої — мов польовий ромен.
Хтось їх любив, хтось був до них байдужим,
І заважкою для моїх рамен
Була війни кривава харалужа.

О рідних слів черлені пелюстки!
Їх блискавки жорстоких днів палили.
Я вистраждала віршів цих рядки
По смерті тих, кого я так любила.

Не облітай же, слово, на вітрах,
Лишись мені, високих днів коліско!
Вже образ пісні на вітрах прочах,
Зірниці буйні відшугали блиском.

Лишилося чекання далини,
З якої вже назад нема дороги,
Та ще мої такі тривожні сни,
Та ваші, люди, болі і тривоги.

Я кожную долю серцем обійму,
Життя і світ я осягну так ново...
Коли ж піду в далеку далину,
Залишу вам, як сповідь серця, слово.

Вйоска моя спалена люто фашистами
У місяці березні, з першим вітром весни,
Зостався лиш попіл, та комини

бабами скіфськими
Замість хатин кивали скрушно мені.

Тепер на них — дзвони...

Коли б то вони малинові!

Кожну хвилину б'ють дзвонарі-ковалі:

— Люди, стійте на варті життя і любові! —

Стукає в серце попіл моєї землі.

О вічний реквієм, голова моя посивіла,
Втомилися руки нести убите дитя.

А скільки по тому дітей у вогні згоріло!

Люди, пильнуйте, щоб по землі ходили

Не смерть і прокляття,

А мир, любов і життя!

ІВАНОВЕ ПОЛЕ

Іванове поле, Іванове поле...

Він встав тут із бронзи,

Така його доля.

Така його доля, така його слава,

Як добра рілля, до людей нелукава.

Ти бачиш, Іване,

пшениця — як море...

Це ти починав тут орати і сіяць.

А потім війна і людське горе,

І вже в хлібороба погасла надія.

Та ні, не погасла. Ішов через муки

Від поля свого до твердинь Сталінграда,

ПОСВЯЧЕННЯ В ХЛІБОРОБИ

Ти віднині господар землі,
І вона тебе прийме, як сина.
Що для неї царі й королі,
Як для неї найвища — людина!

Та людина, що виоре лан,
Його зерном засіє добірним,
Що плекає віки його вірно,
Щоб хлібів зашумів океан.

Зодягай же вінок з колосків!
Ти посвячуєшся в хлібороби!
Щоб народу зростить ти зумів
Хлібне зерно найвищої проби.

Щоб ти честь хліборобську беріг,
Передав її дітям і внукам,
Від зорі хай цвіте до зорі
Та твоя хліборобська наука.

Гордо й певно землею ступай,
Вона щедро за працю віддячить.
Хай Цар-колосом нині врожай
Твою працю сумлінну позначить.

БЛАГАННЯ ХЛІБНОГО ЗЕРНА

Збережіть мене, збережіть
Від смертельних, злих радіацій,
Ви ж плекали мене у праці
Задля щастя нових століть.

Простягаю долоньки малі
Я до людства в німім благанні:
Мої гени давні і ранні
Збережіть, збережіть на землі.

Мої пращури з роду полян
Научились орати і сіять,
Хліб землі — це її надія,
Він для щастя народів дан.

Збережіть же землю мені,
Я родюче заплідню їй лоно,
І життя моє не захолоне,
Оживе для майбутніх днів. .

Ні нейтронних, ні першінг-ракет
Не потрібно мені, зерняті!
Збережіть же мене для планет,
Щоб було їх чим засівати.

Говорю я, зерня мале.
Світ без мене нічого не значить...
Збережіть, збережіть мене,
Вам майбутнє за це віддячить.

КАТЕРИНА ТВЕРДОХЛІБ

Твій хліб твердим був змалечку. Літа
Такі важкі — становлення нового...
З обріза куля вража виліта —
Підбита птаха пада на дорогу.

Але воскреснеш... Все переживеш:
В труді, в біді, у кривдах і турботах
Ти створюєш колгосп — новітню креш!
І основне в твоїм житті — робота.

Воно ж, звичайно, легше всім гуртом!
На жаль, не кожен зразу розуміє.
Це ж дівчині надієчка, надія
Черкнула серце голубим крилом.

А що робить, як в хаті ні зернини,
Не нашкребеш муки й на деруни...
А ноги — мов колоди котру днину,
Роки після всесвітньої війни...

Візник ходив по хатах і збирав
Померлих на підводи, ніби дрова...
— Ти, дівко, мертва вже чи нездорова? —
До тебе мовив... І підняв тільки
Таке легке, на воза кинув злюче:
— Отак, моя дитино, буде лучче,
Щоб зайвий раз не їздити в сільце,
Все'дно помреш...

Він скинув мертвих в яму у ярах
І на другий куток собі поїхав...
А ти взяла і ожила для сміху,
Івилісла, зборовши смертний страх.

Життя будуєш заново... Навчись
І перший трактор в полі привітати,
Й нових пісень з дівчатами співати...
А вороги? Не бійся їх — борись!

Збрала ти бідняцькі всі плуги
І виорала поле на теличках.
Колгосп, спочатку кволий, невеличкий,
Поволі набирав собі снаги.

По праці співи... Ввечері біжиш,
Тернову зодягнувши свою хустку,

У хор до клубу... Весело хрустить
Сніжок січневий... Глянеш із узвиш'
На млин, на школу, де високим летом
Прокреслив крук зимовий неба кін,
В такий ось день ти й стрілася з поетом,
І написав про тебе вірші він.

Ті вірші довго ще по радіо звучали,
А ти росла... Багатшало село.
Ти Героїнею в своїм колгоспі стала,
А всіх гіркот немов і не було.

О Твердохліби! Давні сівачі!
Була твердою, мабуть, здавна вдача
В дідів твоїх, крутих і неледачих,
Щоб наші діти їли калачі...

МОНОЛОГ МАДОННИ АТОМНОГО ВІКУ

Хто вбереже мое мале дитя
Від радіації, від смерті і від тліну?
Я — мати, що дала йому життя,
А ви вже цілитесь в мою малу дитину.

Хіба не досить вам отих могил,
Що вкрили світ у час всесвітніх битов?
Ще ж Хіросіми вічно чорний пил
Слізьми людськими досі ще не змито!

Ще профіль сина, як печаль війни,
На камені не стерся віковому,
Не повмирили ще моїх синів сини,
Батьки яких не вернуться додому.

І я — мадонна, доки це дитя
На мене дивиться довірливо й любовно,
Я вам його довірила життя,
Не киньте його в вогнище жертовне!

ПРО ЩЕ НЕ СПЛАЧЕНІ БОРГИ

Я заздрю вам, але й не заздрю вам —
З комфортами щоденними, з борщами,
Із джинсами, із модними плащами,
Я заздрю вам, але й не заздрю вам.

Живу спартанкою, хоч ніколи мені
І бігати, й робить спартанські вправи.
Такі короткі ночі мої й дні,
Такі безмежно довгі мої справи,

Що за життя їх, певне, не скінчу...
Стоять убиті хлопці-однолітки,
Війни минулої єдині свідки,
Чим їх утішу? Чим їм відплачу?

Своїм борщем, якого я навчилась,
Здається, готувати на всі п'ять?
Навчилася, а потім розучилась,
Бо вбиті ті всі при мені стоять.

Стоять і вимагають:

— Напиши!

Ти все одно не зможеш нас забути,
В свої буденні справи не спіши,
Забудь свої неходжені маршрути.

Ти їх не пройдеш вже, часу нема,
Бо осінь за плечима і зима

Жінки з дітьми із битви його ждали,
Дітей родили, як цвіла свіча,
Щоб той вогонь родинний не зачах,
Ну, а мужі — завзято воювали.

Та то ж не та, не та була війна!
«Крилаті відьми...»

Всі ми, як одна,
Той материнський клич в собі убили,
Хоч як мужів і діток ми любили,
Та смерть за них була нам не страшна.—
Я ще й до вас дійду, дійду й до вас,
Я вам віддам ще мій останній час,
«Крилаті відьми»! Ні! Бо ви для мене —
То віли-посестри, душі знамено,
Хоч ваш вогонь уже давно погас.

І обеліском в узголів'ї вам
Мій вірш стоятиме, моя остання дума,
Вогонь душі з моїм тривожним сумом
Я вам, крилаті посестри, віддам.

НОВІТНІЙ АПОКАЛІПСИС

Яким страшним може бути розум,
коли він не служить людині...

Софокл

Чаша всесвіту, що в тебе зверху сьогодні?
То вулкани повстань на безмежній землі,
Що людину підводять із рабства, з безодні
І ламають престоли земних королів.

А вони — то і форди з мільярдами зиску,
І рокфеллери знані, і надбагачі,

Що й казати, не бомба то буде, а диво!
Все живе вона знищить, будови — вцілють!
Вона знищить все мудре, високе й правдиве
В тому світі, де зорі червоні ясніють...
І мистецтва не рушить... Новітні фашисти
Відберуть, що їм треба, вже тут не прогавлять!
І коли вже мистецтво — то звісно, що «чисте»,
І коли уже книги, то ті, що їх славлять!

Кінець світу для когось, для них же —
вiдродження,
Без крові і пороху
багатства надходження,
Апокаліпсис нової епохи...
Панове, не соромно вам анітрохи?

І що там ввижається Гарольдові Брауну?
Чи смерті усмішка, чи золота блиски,
Чи мертві надовго флора і фауна,
Чи Каліфорнія, бомби колиска?

Чисто і біло в лабораторії
Каліфорнійського університету...
— Що ви залишите тут для історії,
Чим подивуете нашу планету? —
І кажуть нащадки, достойні Гітлера:
— Ми бомбу новітню для світу вам витворим!

Нейтронною бомбою ми можемо зразу
Знищить півкулі! Самі ж уціліємо.
Ми можем знешкодить червону заразу
Єдиним махом — від Аляски до Києва.
Від НДР до червоної Куби,
Ракети США обіймають півкулі...
Нейтронна бомба поцілує вас в губи,
І ви помрете без крові та кулі.

А потім ми витворим нову людину,
Запрограмуем її у Джорджтауні,
З «психологічним контролем», з нами єдину,
Під шифром «Мк — ультра» у новій фауні.
Це буде вже Коуена ¹ «синя птиця»,
А не якогось там Метерлінка,
І залізна рука ЦРУ, як годиться,
Впише в історію нові сторінки.

Спиніться, панове! Зарано ділити
Шкуру іще не убитого лева!
Знайте: дорогу нам заступити
Вам не допоможуть нейтронна й воднева!

ПРИМАРА НОВОЇ ХІРОСІМИ

(Із *Межелайтіса*)

До тих пір, доки обриси атома зримо
Для Лукреція пилом в промінні неслись,
Лиш метафори пилу цього невловимого
Людський розум віки хвилювали колись.

Людству ще й не наснилась тоді Хіросіма,
І ракети у космос іще не знялись,
Демокрітова думка непогасимо
Крізь нові відкриття поривалася ввись.

Та супутники в космос пішли на орбіту,
Розум людства зумів розщепити уран,
Всі збагнули, що так це повернеться світу,
Що в могилі здригнеться і сам Чінгісхан.

¹ Коуен — американський вчений, вважається творцем нейтронної бомби.

Той, хто був в Хіросімі, бачив, як танцювала
Смерть грибом, пожираючи людство в огні,
Як життя попеліло від чорного шквалу,—
Той ракетам новітнім

скаже впевнено — ні!

О, не грайтесь з вогнем, я вас, люди, благаю!
Стануть смертю для вас Хіросіми нові,
Гриб той чорний в ракетах припишк і чекає,
Люди, будемо пильні, доки живі!

Це ж бо очі мої, це ж два голуби сині
Боязливо тріпочуть, мов крила, в світи:
О, невже у майбутніх згоріть Хіросімах
Ти, людино, схотіла себе приректи?

Коли кнопки натиснуть, не допоможе
Вже ніякий тоді наймудріший стратег.
Буде часу замало, і ніхто вже не зможе,
Як біблейський той Ной, збудувати ковчег.

БЛАГОСЛОВЕННІ МАТЕРІ

Коли виходжу у дорогу,
Я біля отчого порога
Спинюсь на хвилю в цій порі,
Добуду слово з серця свого:
— Благословенні матері!

Благословенні наші нені,
Що в круговерті цій шаленій
Нас проводжали на зорі.
Що нам нічого не жаліли,

За нас війну переболіли,
О наші сиві матері!

Звертаюсь знов і знов до тебе:
Ти пригорнуть хотіла небо
Для нас, дітей... А тут війна!
Ти всі сліди обцілувала,
Синів із битви виглядала,
А залишилася одна.

Там, на горбку, біля зорі
І біля вічного солдата,
Я чую, як ридає мати.
О наші мужні матері!

СТАРОКИЇВСЬКА ГОРА

ВЕЛИЧАЛЬНА КИЄВУ

Від роду слов'янського Буса¹ далекого,
Що, може, до тебе прилинув лелекою,
Від Кия, що дав тобі ймення високе,
Ішла твоя слава і сила зростала,
І діти слов'янок твоїх карооких
У атомну еру прийшли від кресала.
В красі неповторній з валами і брамами,
Із мудрістю зодчих, із древніми храмами,
З каштанами вулиць й червоними маками,
З орлами Антонова й Островського славою,
З новими Поповичами і Кожум'яками,
З Ватутіна і Шолуденка відвагою —
Красуйся на кручах високих Славути,
Пишайся синами-богатирями.
Ніхто не забутий, ніщо не забуто,
І слава народу дзвенить над віками.

ЛИБІДЬ

Київська легенда

1

З яких часів почав ти виростать,
Преславний Києве, на сивому Славуті?
Віки Троянові, що таїною скуті,
Нічого не змогли нам розказать.
Все спалено, все знищено Батием:

¹ Б у с, ч и Б о ж,— слов'янський вождь, розіп'ятий разом зі своїми синами та сімдесятьма старійшинами слов'янських родів остготським королем Вінтаром у IV ст.

І тереми, і перший руський храм...
Із попелу новий постане Київ,
У глиб віків копати треба нам
І, зліплюючи амфори розбиті,
Розв'язувать шаради давнини,
Коли ще не підковані копита
Топтали ковилу і полини...

Кий, Щек, Хорив... Сміливі, чесні вої
Тут місто возвели і нарекли його
У дні минувшини півдикої, глухої
Іменням брата старшого свого.
Була сестра в них — гордість всього роду.
На шиї сяла гривна золота...¹
Ще косу їй ніхто не розплітав,
Не цілував уста вишневі зроду.
Ходила, мов лебідка, — ні, пливла!
Тому, можливо, й Либеддю прозвали.
А вечорами як вона співала,
Як хороводи над Дніпром вела!
У битви час півдикого коня
Вона собі сідлала (ще догнати
Того коня нікому не вдалось),
Як ратник, зодягала вона лати,
І розвівалось золото волось,
Коли вона скакала наодинці,
Щоб від орди зманити ватажка,
І голову сміливо Кий зсікав
Якомусь необачному ординцю.

Попід Горою, за високим валом
Лежало доста білих черепів,
Знаходив смерть усякий, хто хотів
Побачить очі діви під забралом.

¹ Ознака княжого роду.

Ще Кий ходив у рубищі солонім
І на Дніпрі ловив собі сомів,
Та вже сягали дикі його коні
І Дону, і понтійських берегів.

Про князя антського вже знала Візантія,
І слав йому послів Юстиніан ¹,
Запрошував до себе князя Кия,
Побоюючись варварів слов'ян.

Вже Кий не раз важким своїм шоломом
Солодку воду пив з чужинських рік...
Іще слов'яни в дикому огромі
І не злились в єдиний той потік,
Коли встає невидимо держава,
Яка диктує право і закон,
Закони роду — то єдине право,
Яке давно возведено в покон ².
Рід, племена — тоді рабів не знали,
Ще дружно так общиною жили
І разом собі житло будували,
Підводили для захисту вали.
Були й пісні про ладо і кохання,
Бо ж без пісень — яке воно життя!
І весілля гучні по жениханню,
І рожениці свято до пуття.
Щедрівки і колядки з колядою
Ім скрашували довгі, трудні дні —
То славили і ратаїв, і воїв
Такі святочні, славні їх пісні.
Тут на Купала зустрічали літо,
Стрибаючи з розгону у вогонь,
Дівчата вмiли ніжно так любити
І паленіли з потиску долонь

¹ Юстиніан — візантійський імператор.

² По кон — звичай.

Вони прийшли...

Було спекотне літо.
А Кий... Звелів йому Юстиніан
Фортецю на Дунаї боронити,
То він беріг... Хоч племена слов'ян,
Що по Дунаю встигли оселитись,
Питалися: «Кому ж це служиш ти?»

Ми ж мовою — неначебто брати,
Ромеї ж ладні світ весь захопити.
Осідлані понтійські береги,
Нас потіснили на Джурджанське море...
Рабами зроблять, то пізнаєм горе!
Облесні й хитрі наші вороги».

А тут гонець тривожну вість приніс,
Що Київ у облозі, що вже Щека,
Можливо, й смерть чекає недалеко,
А попід Києвом горить правічний ліс.

Що на Горі нема в киян води,
З валів смолу вони ллють в вовчі паші,
Але й самим настали дні пропащі,
Бо ніяк боронитись від біди...

Взяв Кий дружину, рушив у похід.
В степах, де ковила й полин горючий,
Сім днів скакав... Ось і дніпрові кручі,
І диких гуннів войовничий слід.

Могутній Кий з чужинським ватажком
Зійшовся в полі. Меч на меч із криці!
Залізо від ударів аж іскриться.
І ворог пада... Кий же напролом
З дружиною на гуннів наступає,

Де він пройшов — там вулиця лягла!
І ворог, відступаючи, втікає,
Забачивши слов'янського орла.

Піднявсь на Гору... Вдарили у дзвін,
Народу сповістивши перемогу.
Могутній Кий ворожу зняв облогу,
Як переможець в місто входить він.

Його кияни стріли і брати...
— А де ж сестра, моя лебідка люба? —
І мовив Щек: — Її чекала згуба,
Доки служив гречинам вірно ти...
Її схопив ординець ще тоді,
Коли вона, як завжди, на Купала
З дівчатами пісні всю ніч співала,
Вінки свої пускала по воді...

Той ватажок, з яким змагався ти,
Запраг її узяти за коханку,
Замкнув у вежі Либідь-полонянку,
Щоб в ніч її на ложе привести.

Та не діждавсь... Вона гукнула їм:
«Не будь княжні підложницею ката!
Я Либідь... Я лебідка... Я крилата!
Отут злечу над Києвом своїм»,—
І кинулася з вежі, з висоти...
Отам, де біле тіло її впало,
Вода струмком прозорим задзюрчала,
А нині — річка —

бачиш Либідь ти.

Над Либіддю спинись... Легенда ця
Нам повіда про чистоту дівочу.
Її почувала я в п'янкі липневі ночі
Від гусляра, мандрівного співця.

Сперечаються: був перевізником Кий
а чи князем?

Він і справді любив у руках відчувати весло,
Перевізник і князь тренував свою силу і м'язи
І вдягав полотно, коли літо спекотне було.

Міг і землю орати, і сіять пшеницю чи жито,
А як треба було —

об'їжджав у степах табуни,
Міг зігнути підкову і коню підкувати копита,
Князь далеких полян

був у всьому простий і земний.

А коли із степів насувались, мов хмари, ординці,
Він кольчугу вдягав і свій княжий шолом золотий,
І дзвеніли мечі... утікали від страху чужинці,
І всі знали: це вождь,

ще ніким не підкорений Кий.

Місто Кия отут, на високій горі неприступній,
То насправді — фортеця

племені мужніх полян.

Звідси зводився Київ —

ще не бачений доти, могутній,

Як гніздов'я орлів,—

це гніздов'я прадавніх слов'ян!

МІСТО ВОЛОДИМИРА

1

Там, де місто було Володимира,—

історія твоя стоголосиця,

Там, де місто було Ярославове,—

давнина в поезію проситься.

...Це вже Київська Русь,

знана в світі могутня держава,

Йй вклонялись не раз
 візантійські пихаті царі.
Під свій меч Володимир
 зібрав землі отця Святослава,
Дужу Київську Русь
 прославляли в піснях гусярі.

2

Це ж тут, на горі Перуновій,
 за широким теремним дворищем,
Всіх богів зібрав Володимир:
Перуна, і великого Хорса, і бога Ярила,
І Дажбог, і Стрибог були теж поміж того зборища,
Та збагнув уже князь,
 що не в древніх ідолах сила.
Що думав тоді Володимир,
 дивлячись в бік Візантії?
— Хитрі ромеї, та руси будуть хитрішими!
Привезу я царицю Анну в тричі розтерзаний Київ,
Грецьким хрестом з ромеями мир ми підпишемо...
Брав Херсонес, а бачив тоді царівну,
Може, милішою буде від полочанки Рогніди...
— Корсунь ромейський віддам я за Анну як віно.—
Знав: херсоніти підкоряться,
 то й царівна Анна приїде!
Поріднивсь з василевсами...
 Русь порівняв з Візантією.
Треба зрівнятись вірою?
 Він і на те готовий...
Звелів себе охрестити,
 ідолів попалив у Києві
Чи порубав їх, вірний вже вірі Христовій.
А Перуна, що з ногами залізними,
Звелів прив'язати коню до хвоста.
Тягнули узвозом його і били, щоб вигнати біса...

Якщо це бог —
він повинен би встать!
Одні улюлюкали...
Інші — від страху втікали.
Кинули в річку Почайну, вірячи, може,
Що боги — є боги!
Хай би повипливали...
Слізно благали:
— Видибай, боже!
Видибай, боже! —
Та бог не відибав,
хоч як нехрещені ридали,
І сонце сміялось
у неба ясній вишині...
Перун був ображений!
Карбункули ж — пообдирали!
Пройшов він Пороги і вплив на міліні...

Хрестив киян Володимир...
Попи новоспечені,
В Почайну людей загнавши,
щедро кропили кропилом.
Їх, вірою предків на поганство приречених,
Розп'яття Христове
враз просвітило...
Стоять Володиміру вічно
на київській кручі високій,
Це ж він вклонявся ще ідолам
і сам же їх потоптав...
Внизу Дніпро пропливає —
могутній, широкий,—
Та часом здаля
просигналить йому пароплав.
То — останній із могіканів,
бо навкруги теплоходи

І «ракети» шугають, як ластівки,
над срібним плесом води,
Лиш супутники в небі
викликають у нього подив
Та ще Київ русанівський,
такий молодий-молодий...
Сіяють на сонці золотом бані Софії,
Він її ще не бачив у ті далекі часи.
То вже не його — Ярославовий Київ:
Вияв народної мудрості,
зодчих дзвінкі голоси!

3

Старокиївська Горо, Горо моя згорьована!
Сім раз палена ворогом,
сім раз наново ти відбудована.
Бачу я тебе, Горо,
з теремами високими княжими,
Бачу я полонянку спалену
і ногами стоптану вражими.
Бачу орди Батиеві,
що на кручі твої видираються,
Ллють їм в очі смолу,
а вони регочуть — не каються!
Обдирають вже вони злото
із твоїх церков і церковок
І русинок твоїх гвалтують,
найцнотливіших чорнобровок,
І князівен беруть у жони
чи ведуть у рабство далеке.
Солов'ї тоді погоріли, обпалили крила лелеки...
Як під церкву твою Десятинну
вони закладали порох,
Як волала чиясь дитина,
коли дер її надвоє ворог,

Коли падали мури церковні
і люди кричали в пожарі...
Горо моя Старокиївська,
хай завітнуть тут маки ярі.
Хай на гори твої і горбочки
їдуть люди з усього світу,
Хай сини твої славні і дочки
давнину твою, кров'ю политу,
Збережуть, у глибінь копаючи,
і підносять у космос, де зорі,
Про дідів своїх правду читаючи
у Славутичі, в Руському морі.

МІСТО ЯРОСЛАВА

Що зробить син, коли його отець
Вважається у храмах за святого?
Він Русь хрестив... А син від батька свого
Дістав державу й кесарський вінець.

Від міжусобиць волостей, князівств
І древня Русь втрачає як держава...
Її врятує мужність Ярослава,
Русь вистоїть навалу ворогів.

Покличе Новгород великий князь Русі,
Коли під Київ придуть печеніги,
Відіб'є в них бажання до набігів,
І Київ засія в новій красі.

На місці тім, де сам він кров пролив,
Собор Софії встане величавий,
Як витвір зодчих руських і майстрів,
При нім і книгозбірня Ярослава.

Нам довго ще шукати слід книжок,
Що товкмачі його перекладали,
Що літописці по ночах писали,
Складати сторінки до сторінок...

Коли затісно стало місту там,
Де батьків двір, двір прадіда і діда,
Де Ольга відомстила всі обиди
За Ігоря древлянським ватажкам,

Він наказав звести нові вали,
Ворота Золоті на дивовижу,
Бо з Візантії їздили послы
І посланці з Угорщини й Парижа.

Йде майбуття до Золотих воріт,
Хай славою дідів вони засяють!
Де Ярославів Вал, де предків славний слід,
У вік ракет — вони на нас чекають.

ЗАМОК ЛИБЕДИ

Замок Либеді стояв,
Як нова Русі окраса,
До Межигірського Спаса
Він красу свою рівняв.
Був той замок в три будови
Свіжорубаний, кедровий,
Був княжні той замок люб,
Бо збудований братами
Мускулистими руками,
Древо клали вони в зруб.
Хоч князі, а все уміли
І любили кожне діло:

Добрий замок збудувать,
Човен випалити з дуба,
Полювання теж їм любе,
Не любили ж — воювать.

— Годі вже! Навоювались!
У тих битвах настраждались,
В мирі всім пожити пора.
Підведемо місто гоже,
Наш народ нам допоможе,
Київ-град біля Дніпра
Хай стоїть, не помира.
Сто по сто живе років
Наша пам'ять для віків.

Кий із Щеком і Хоривом
Глянули на власне диво,
На високі тереми,
На той замок, що сестриці
Збудували як годиться,
І пішли поміж людьми.

Якщо ворог не нагряне,
Мирно жити всі ми станем,
Сіячі ж, поляни ми,—

Та летять ординці люті,
І блищать їх списи куті,
І палають тереми...

ГОРА ВІКІВ

Невже отут, на цьому п'ятачку,
Вся Руська починалася держава,

Її можуть, її падіння й слава,
Невже отут, при Бабинім Торжку?

Як зародок, могутня,
як сльоза,
Вона мала ще, та в її обличчі —
Велика Русь, майбуть її величчя,
Чому ж на схилах — квітне дереза?

Нам ніколи.. Штурмуем космос ми,
Нема часу оглянутись в минуле.
Гора віків. Звемось її дітьми,
Та ми її не знаєм чи забули...

Так бережно ми бережем вали
І вулицям їх назви повертаєм,
Копаєм Гору й знову засипаєм,
А ми ж минуле там своє знайшли.

ДІР І АСКОЛЬД

Шляхом віковичним з варягів у греки
Дійшли два брати аж до київських гір,
Малий городок, мов гніздечко лелеки,
Побачив на кручах натомлений Дір.

— Ще де той Царгород! Спинімося, брате.
Тут Дніпр, наче море, навколо ж — ліси.
Чи рибу ловити, а чи полювати,
Чого нам десь кращого місця шукати,
Цуратись цих вод і цієї краси?

— Чий город це, люди? — брати запитали.
Ім вийшли привітні поляни навстріч.

— Це місто Кий з Щеком колись збудували,—
Таку повели вони лагідну річ.

— Ми з їхнього роду, їх свято шануем,
Хоч нині хозарам вже дань даємо.
Ніхто тут над нами давно не панує,
Самі собі мирно отут живемо.

Зустріли гостей вони радо і щиро,
Бояри ж від Рюрика, старші ж, либонь...
Князі новгородські бували тут з миром,
Тож в капищі радо розклали вогонь.

Братів привітали, та ще й пригостили,
Пири зо два тижні горілку й меди
І так тих далеких гостей полюбили,
Що тут залишайся і далі не йди...

Брати запевняли, що рід їх від Кия
Початок бере. Що пішли від киян
Династії їх. І як вдячності вияв
У Києві місті їм замок був дан.

Отож правували брати тут роками,
Кияни ж їх звали князями давно,
У мирі і згоді жили з мужиками,
Пири разом пиво, меди і вино.

Наїхало в місто варягів чимало,
Поляни — у полі... Варяги ж собі
З них добрі побори щороку здирали,
Проводили час в полюванні й гульбі.

А Дір із Аскольдом в походи далекі
Нерідко ходили... З двохсот кораблів
В Царгороді бились вони проти греків,
А потім осіли для мирних трудів.

Та днини одної у княжі палати
Гонець прискакав. Був він злим і сумним:
— Помер наш князь Рюрик...
Звеліли вас звати
Князі з його роду!.. Внизу ждуть вони.

Спустилися Дір із Аскольдом до річки,
Взяли із собою коштовні дари.
Олег і дружина його невеличка,
Здавалося, мирно назустріч їм йшли.

Олег на руках ніс маленьке дитятко.
— Це Ігор, князь Києва! Ви ж не князі! —
Він мовив... І тут закричало княжатко,
Бо в хід пішли зброя і княжі ножі.

Із лодій захованих вибігли вої,
І зблиснув на сонці Аскольдовий меч.
Брати не чекали відплати такої,
І голови їх полетіли із плеч.

— Я Рюриком-князем призначений править! —
Промовив Олег.— І на тому стою.
Цей хлопчик — князь Ігор! Тож маєте славить
Мене, і його, і дружину мою!

Підступність в киян не була у пошані,
Та сила — за дужчим... Що мали казати?
Жаль Діра з Аскольдом — князі непогані,—
Тож треба із честю обох поховати.

І вибрали місце високе і славне,
Вночі поховали обох крадькома.
Донині стоїть, повідає про давнє
Могила Аскольда, холодна й німа...

ПОХІД КИІВСЬКОГО КНЯЗЯ
ОЛЕГА НА ЦАРГОРОД

Як нині збирається віщий Олег
Відомстить нерозумним хозарам...

О. Пушкін

1

І сказав князь Олег до Києва:
— Станеш ти славен віднині,
Будеш ти матір'ю
руських усіх городів!
Русь я в боях возвеличу,
сягну і за море синє,
Зроблю усе, що замислив,
здійсню усе, що хотів.
Визволив я від хозарів
наших радимичів, люди,
Вигнали ми варягів,
данини їм не дали...
Самі володієм собою,
будем збирати полюддя,
Щоб Київ наш укріпити,
нові будувати вали.
Щоб кораблі будувати
на страх усім, що вважали
Нас племенами дикими,
ходили на Русь по рабів,
Хай згинуть вони «аки обри»,
що наших жінок мордували,
Чи в мирі живуть із нами
віднині й навіки-віків!..

Йшли у похід на Царгород,
сушею йшли і водою,

Поляни, древляни, тиверці і сіверяни теж...
«Велика Скіф»¹ войовнича
здаля здавалась ордою,
То з візантійським світом
слов'янство йшло на тотеж.
А по морю ішло дві тисячі
кораблів із дерева тесаних,
По Руському синьому морю
до грецьких ішли земель,
Ось і Ріг Золотий засіяв голубими плесами,
І до замкнених брам візантійських
причалив наш корабель...
— А зробим колеса для суден! —
Олег до дружини гукає.
Такого іще не бачили!
Колеса кують ковалі.
І вже полотняні вітрила
понтійські вітри напинають,
Мабуть, прилетівши здалеку,
від рідної їм землі.
Летять кораблі на колесах
не по воді, а по суші...
Ох, налякали ж греків
ті дива майбутніх віків:
«Мабуть, це Дмитрій Солунський²
з'явився по наші душі,
Сам покровитель Солуні
слов'ян захища — земляків...»
Благає цар візантійський
їх не губити... Зівсюди
Несуть щонайкращі вина
Олегові на корабель.

¹ Велика Скіф — так називали русичів візантійці.

² Святий Дмитрій вважався покровителем Солуні, де жило багато слов'ян.

— Мусите дати данину, тоді я миритися буду,
Вигідним мир той буде
 для наших обох земель! —
І прибив Олег свій щит на воротах Царгорода...
Хоч затоку, що звалася войовничими
 греками Суд,
Ланцюгами замикано...
 Та вже їх вояками розколото,
І вітрильники, світлі, як русичі,
 до ромейських підходять споруд...

2

Грецькі царі з Олегом взаємну присягу давали,
Клявся Олег Перуном,
 Велесом клявся він.
Грецькі царі у храмі
 хрест свій святий цілували,
А вже під кінець присяги
 врочисто ударив дзвін.
Потім спільно з Олегом уклали:
 «Якщо руські прибудуть,
То Царгород одні ворота
 гостинно для них відчиня,
Від церкви святого Мамона
 вони їжу й нічліг здобудуть
І безмитно нехай торгують
 хоч би і щодня.
Як прибудуть послы від русів,
 царська їм буде гостина,
Якщо прийдуть з добром і миром —
 їм на півроку дадуть:
Хліба, риби і м'яса,
 винесуть кращі вина,
Ще й на святе омовення
 з дальніх доріг відведуть.

Коли ж по гостині дружній
будуть збиратись в дорогу;
Вітрила із паволоки¹
для русичів ми дамо,
Дамо якорі, канати,
ще й лоцманів на підмогу,
Крізь рифи в лиху негоду
самі вас проведемо».
І жив відтоді у мирі
Київ з всіма країнами,
Як волхви предвіщали —
помер Олег не в бою...
Більш не ходив за море
князь із походами-війнами,
Полян, древлян і радимичів
зібрав він під руку свою.

КЛЯТВА ПЕРУНУ

Ми від роду руського посла і купці: послані від Ігоря, великого князя руського, і від всієї Руської землі. Нам доручено відновити старий мир і утвердити любов між греками і руськими на всі часи, поки сяє сонце і весь світ стоїть.

Літопис Нестора

1

Пригадав князь Ігор битви
ще Олега, батька свого.
На Царгород вирушає
двадцять тисяч кораблів.
І горять церкви і храми аж до Рога Золотого,

¹ П а в о л о к а — шовкова тканина (староруськ.).

Рік минув — і посилає
грецький цар у край далекий
На розмову з руським князем
мирних вже послів своїх.
А князь Ігор до ромеїв
споряджа мужів надійних
Мирну хартію складати
(дружно б жити на землі!).
Город русів — древній Київ — засила до Візантії
Своє мирне представництво — перші мирні кораблі.
...Візантійський цар врочисто
дав присягу перед богом,
Що умова буде вічна, доки білий світ стоїть!
Руські сли ¹ присягу чули
та й зібралися в дорогу,
Щоб і князь угоду ствердив —
не на день,
а для століть!

2

Підіймався князь Ігор на гору разом із жерцями,
Де стояв бог Перун, що вергає блискавку й грім,
Із послами своїми і грецькими.
Народ повалив через брами...
Склали воїни зброю
в ноги богам своїм.
Клявся князь Ігор врочисто
перед Перуном-богом,
Добрі, як діти, русичі
зняли шоломи з голів...
Жертовник димів священно, князь, урочисто і строго
Давши свою присягу, усім повторять звелів:
«...Хай зберігається любов наша правдива

¹ С л и — послы (староруськ.).

Раду радити спільну: як же їм захистити тепер
Свою Київську Русь від орд половецьких вражих?
Сіли поруч в шатрі і дружини свої покликали.
— Не годиться іти повесні! —

Святополкові вої сказали.—

Ми загубимо коней з риллею в поході великому,
Земля вже парує, а її ж ще й не орали.—

Підвівсь Мономах і гнівно гукнув: — Одначе
Як дивно те чути, ви коней жалієте, люди,
А що з тими кіньми, а що з тими смердами буде,
Як той половчанин до нашого поля доскаче?

Стрілою своєю він смерда уб'є біля плуга

Або ж на аркані в неволю потягне жорстоку,

Рабиною зробить дружину його карооку,

А з діток його зростуть половецькіі слуги.

— Гаразд, я іду! — сказав Святополк Мономаху.

— Ми підемо також! — дружина з ним встала

стіною.

Хай хан половецький узнає: не маємо страху,

Всі київські землі готові устати до бою.

І рушили вої... До річки далекої Супонь

Сім діб проскакали. Там хан половецький панує.

Сидить Урусоба на добрах чужих, наче трутень,

Жінок своїх юних і денно і нічно пантрує.

Вже ладен просити пощади старій Урусоба,

Багато він горя завдав колись руському краю,

Тих кривд не забудуть русичі, мабуть, до гроба,

Він шле Алтунопу і миру у князя благає.

Та половці юні гукнули: — Ми маємо силу!

Ще й коней крилатих, які по світах нас носили.

Візьмем свої луки, колчани і стріли візьмемо

І руські міста назавжди собі заберемо.—

Як ліс нескінченний, йшли половці нашим навпроти,

Не видно було їм у полі кінця ані краю,

Та русичі мали вже певність, не бачену доти,

Що нині нападників їхня сміливість здолає.

Скакали на конях із гуком вони молодецьким,
Врізалися впевнено в ліс кипчаків із розгону,
І швидкість губили чужі схарапуджені коні,
А голови вражі встеляли степи половецькі.

— Ви клятву давали до нас не ходити з ордою
І знову на Стугну ішли за полоном й жінками...
За це ваші хани нехай накладуть головою,
Лиш хана Бельдюзя ми візьмем в полон

з кипчаками.—

Ввели того хана у біле шатро Мономаха.
Хан виклав за себе на стіл йому золота гору,
І клявся у вірності руським Бельдюзь-бідолаха,
А ті йому мовили: «Зрадив собі ти на горі!
Чому не учив ти синів своїх клятву тримати
І наших жінок не брати собі у рабині?
Порушивши клятву, ви край наш ішли воювати,
За кров, що пролив ти, умреш ти собакою нині!»
Вернулись на Русь тоді вої з великим полоном,
Верблюдів і коней, овець і худоби нагнали,
І Київ зустрів переможців малиновим дзвоном,
Ще довго ординці той славний похід пам'ятали.

БІЛГОРОДСЬКИЙ КИСІЛЬ

Йшли на Київ печеніги,
Білгородку оточили,
І почався лютий голод у містечку...

От біда!

— Краще здатись печенігам,— всі на вічі

порішили.—

Ми в осаді вже охляли, знищить нас лиха орда.—
Та один мудрець з народу

мовив: «Люди, не здавайтесь!

Ви зберіть по жмені кожен мені висівок з вівсом,

Та зробить із цього ціжу,
в добрій кадці розмішайте
І в сухий колодязь вставте
кадку з тим усім добром.
А за тим знайдіть ще меду...
— Та ж медів немає й сліду! —
Йому люди одвічають.— Де ж той мед знайти тепер?
— Є! — старий на те гукає.—
У медівні, у сусіда
Миска меду ще лишилась,
у князька, що вже помер.—
І зробили з того меду
люди добру бочку сити...
Тож поставили в колодязь, приладнали журавля.
— Тепер кличмо печенігів, раду хай ідуть рядити,
А чи вистоїть, чи здається
білгородська їм земля.—
Печенізький каган радий:
— Що, надумали здаватись?
— Ні, ми тільки представництво...
Ви пришліть людей до нас.
Вже старійшини у місті раді з вами побрататись,
Хочуть медом пригостити вас у цей сутужний час.—
І з'явились в Білгородці печенізькі старші вої.
— Ну, то як? Здаєтесь, руси?
— Ні! Бо в нас така земля,
Що сама нас, ніби мати, щедро поїть і годує,
Нам в облозі непогано, то й не підем звідсіля...
А не вірите? Дивіться! —
Зачерпнули відра ціжі
З тії бочки, що в криниці,
і мерщій кисіль варить.
Хай послі усім розкажуть про тутешню дивовижу:
«Тут, у надрах Білгородки,
річка з киселю біжить».
Скуштували печеніги:

— Справді, се кисіль вівсяний!
— То й запийте ж на здоров'я! — до колодязя
відром...
Зачерпнули з кадки сити:
— Бачте, мед, і непоганий!
Тож розійдемося, гості, по-хорошому, з добром...—
Повернулись печеніги,
в своїм стані всім сказали:
— Ні, не здасться Білгородка,
хоч і рік ми будем ждати...—
Или всі кисіль охоче, ситу з меду куштували:
— Коли правду сли говорять,
міста голодом не взять...—
Відступились печеніги
і пішли собі додому.
Повідали всім зустрічним
про кисіль і про меди.
Довго, довго реготали
руси з радощів по тому:
— Маєш голову на плечах,
то позбудешся біди...

ПОДВИГ ОТРОКА ПОЗВІЗДИЧА

В літо 968 вперше прийшли
печеніги на Руську землю, а Святослав був у Переяславці,
і затворилася Ольга з онуками своїми
Ярополком, Олегом і Володимиром
в граді Києві...

Літопис Нестора

Підійшли печеніги до Києва, оточили його за валами,
Стояли вони на Либеді — ні їжі в киян, ні води...
Княгиня Ольга із внуками плаче дрібними сльозами,
Не знаючи, як врятуватись від тої лихої біди.
Стояли на лівому березі воевода Претич і ратники,

І гадала в осадному Києві княгиня з своїми людьми:
«Хто б переплив Славуту і зміг передати їм.
Як не прийдуть вони на ранок,
то мусимо здатися ми».

Обізвався отрок Позвіздич і сказав їм:
«Аз перейду».

Зраділа княгиня: «Ідь, хлопче!
Скажи нашим те, що чував...»

Вибрався з міста отрок,
в руках ніс вуздечку для виду.
— Не видя коня никтоже? — в путі печенігів питає.
Коли ж до Дніпра прискочив,
кинувся з кручі у воду...

Стріляли услід печеніги,
від стріл потемніло в очах.
Плив під водою Позвіздич,
голову зрідка підводив,
Зустріли на тому березі
наші його в човнах.

А другого дня на світанку
Претич поплив човнами,
Голосно вої трубили,
їх Київ гуком вітає.

Вийшла навстріч княгиня
з онуками й вояками,
І печеніги розбіглись:
гадали, прийшов Святослав...
— То будь мені другом! —
просить Претича князь печенізький.—
Бери мою шаблю срібну,
коня, що об'їздив світ...—
Дав йому воєвода меч дорогий візантійський,
Щит із червоної міді
і пригостив як слід...
І відступили від Києва
другого дня печеніги...

Послали до Святослава кияни свого гінця:

«Шукаєш землі чужої.

Дивись, щоб своя не відбігла!

Ждуть тебе мати і діти,

чужому ж нема кінця!

Чужої землі шукаєш ти, княже, далеко від дому,

Свою ж занехаяв, і ворог Київ може узять,

Мати стара і дітки

в полоні помруть чужому,

Лихі печенізькі орди на Либеді вже стоять».

Спішив Святослав до Києва,

коні летіли шалено,

Прогнав печенігів у поле

і діток своїх обняв.

Вклонився княгині в ноги

і попросив прощення

За те, що їм стільки горя

походом своїм завдав.

ВИТЯЗЬ КИІВСЬКОЇ РУСИ

КИРИЛО КОЖУМ'ЯКА

Випустили печеніги мужа свого,
був він превеликий дуже і страшний.
І виступив князя Володимира воїн,
і побачили печеніги,
що він середній тілом...

«Повість минулих літ»

I

Досягли печеніги ріки Трубежа,

Стали на лівому боці.

В річку не входить сила чужа,

Спинилась при самім потоці.

Регоче Куря, каган старий,
Череп в руках у нього:
— Ану, в Святославовий череп налий
Мені вина дорогого!

Убив Святослава я на Дніпрі,
Це ж син його рветься до бою,
Мабуть, забув він поразки старі.
Битися хоче зі мною.

Каган Куря о берег спіткнувсь,
До руського князя гукає:
— Щойно з походу ти, княже, вернувсь,
Військо натомлене маєш,

Може, у тебе є богатир?
Хай з моїм стане тута,
Твій переможе — на три роки мир
Ти зможеш собі здобути.

А мій переможе витязь — тоді
Три літа нам воювати.
Підуть мої гончаки молоді
Весі твої грабувати.

Повернувсь Володимир до воїв своїх,
Оповідників скрізь розсилає:
— Ходіть в ополченців спитайте усіх,
Чи витязя в них немає.

Вийшов навстріч Кожум'яка старий,
Став з чотирма синами:
— Є в мене, князю, ще син малий,
Вдома лишивсь біля мами.

Дозволь до нього послати гінця,
Завтра він стане до бою.

СВЯТОСЛАВ

К вечеру одолѣ Святослав и взя град копьем
и посла к грекам глаголя: «Хочу на вы ити
и взяти град ваш, яко и сей...»

— Хочу на ви іти... І взяти столицю грецьку,
Як і город цей Переяславець,
який щойно собі повернув.—
Поскакали послы по безкраїх степах половецьких,
Тільки стовп куряви їхнім слідом вїйнув.

Ждав три дні Святослав.

Запалив свою люльку дідівську,
Оседця поправив, легко, мов парус, пройшов
Поміж воїв бувалих. Оглянув з тривогою вїйсько,
Поріділих у битвах корогвів своїх вицвілий шовк.

Повернулись послы... Імператор питав Святослава,
Скільки вїйська у нього? Обіцяв дати данину на всіх.
— Двадцять тисяч, скажіть! —

відповів Святослав їм лукаво.
Збільшив вдвоє число він воїнів смілих своїх.

Тож зібрали тоді греки вїйська у себе без ліку
І відмовили русам:

— Ні, данину не сплатимо ми! —
Осягнув Святослав всю ту рать, оту силу велику.
— Будем битись,— промовив.—

Або ж ляжемо всі тут кістьми!
Мертві сраму не мають! Будем твердо стоять до
загину!

Землю руську не посоромим... Я попереду раті піду.
Тільки той, хто втікає, пожинає ганьбу і руїну,
Стійте всі, яко леви, якщо першим я в битві впаду! —
І гукнули всі вої: — Поляжемо, княже, з тобою! —
Була січа велика... Переміг у ній знов Святослав,

Бо не встояли греки, утікали від русів-героїв,
Князь же далі пішов, за містами міста воював.

Вже війська Святослава до грецької рвались столиці.
І звернувся імператор до грецьких старшин і бояр:
— Спокусіть же чим-небудь воїнів цих світлолицих.
В чім кохається князь? Найдорожчий я дам йому
дар!

Посилають йому греки золото, ларці в перламутрах,
Святослав тільки глянув і гукнув до джури:
«Заховай!»

Шле Цемісхій йому меч двосічний,
весь сріблом окутий,
Привезли отой меч з Цареграда на синій Дунай.

Взяв той меч Святослав. Загорілися очі завзято...
«Спокусився дарунком»,— шептались посли по
всьому.

Мовив цар: «Лютий муж! Бачу, прагне мене
звоювати!

Взяв не золото, а зброю! Краще дати данину йому!»

— Не ходи на Царгород!

А візьми скільки хочеш данини! —

Імператор блавав... І вернувся назад Святослав.

Там покликав до себе своїх гриднів

і вірну дружину,

Епістоль до гречинів писарям і послам диктував.

— Хочу мати з тобою мир і любов я навіки,—

Відписав він Цемісхію і послав своїх вірних мужів.

Сли вручили листа, і була в них надія велика,

Що ту хартію мирну вони склали на віки віків.

ЩИТ І МЕЧ СВЯТОСЛАВА

Цей меч і щит священний Святослава,
Пощерблені у лютому бою,
На всі віки судилася їм слава,
Що куплена за голову твою.

Висять вони в музеї...
Кажуть мудрі:
— Йдете на нас —
прикриємось щитом,
А зброю виймете —
разить мечами будем,
З добром прийдете —
прийемо добром!

ОЛЬГА

Іде Ольга до Царгорода
На запрошення імператора
Костянтина Багрянородного,
Вельми вченого мужа світу.
Шиють сукню їй злотом гаптовану,
Діадему, алмазами саджену,
Зодягають на вдатну голову,
Черевички нові, козловії,
Із червоної хзи — на ніжки.

Із княжною руською їде
І дружина князя Ігоря,
Охорона від печенігів,
Що шугають в степах, мов коршаки.
Ідуть з нею мужі достойні
На розмову до імператора
І бояри знатні київські
На розраду в дорозі дальній.

Імператор приймає княгиню
В золотому тронному залі,
А Єлена, жона імператора,
У палаті Юстиніановій.
Мовив їй Костянтин з пошаною:
— Царювати з нами достойна ти
У столиці у Цареграді.

— Я ж язичниця,— Ольга мовила,
Розгадавши усі його помисли,—
Якщо хочеш мене хрестити,
То хрести мене сам, імператоре!

І хрестив він її з патріархом
В золотій, у царській купелі,
Мов юнак, закохався у неї,
Дивувався красі небаченій.

— Хочу взяти в жінки тебе, Ольго! —
Мовив їй Костянтин, зачарований
І красою її, і розумом.
Хоч піввіку ти прожила вже,
Але врода твоя не зів'ялена.
Окрім Ігоря, мужа вірного,
Ще нікого ти не любила,
А своєю красою і вірністю
Ти й мене навек полонила.

— Як же хочеш ти взяти дружиною
Ту, що сам хрестив і назвав її
Перед богом своєю дочкою?
В християн цього не дозволено! —
Була мудрою мова Ольжина
І погодився з тим імператор.

Дарував він їй срібло, і золото,
І церковні прикраси коштовні.

Воздавав їй високі почесті,
Що дружині належать князя.
Дарував дороге євангеліє,
Знамените у цілім світі,
Бірюзу, паволоки і амфори
Із пахучою амброю перською.

Виряджаючи в путь, імператор
Віддав почесті їй належні,
Яко руській княгині великій.
Мовив: «Будь же ти засторогою
Дружби греків ромейських і русичів,
Миру вічного поміж Києвом
Й Вавилоном новітнім — Царгородом.
Научи свого сина мудрості
Проти нас не ходити походами,
Тоді стануть і вам не страшними
Всі кочів'я дикого степу.

Розкажи йому і про храми,
Благовоння відправ християнських,
Хай збагне він, що віра наша
Допоможе йому тримати
У покорі раба і смерда».

· Зустрічала Ольгу в Києві
Вся дружина Святославова,
Всі достойники двору княжого
Й ті, хто вірі Христовій вклонявся,
На Горі зійшлись Старокиївській.

· Повідала Ольга синові,
Святославові, князю великому,
І благала прийнять християнство,
Але він на те лиш сміявся
І казав: «Я ж язичник затятий!

Вірю в наші астральні цикли,
В те, що віра моя не поганська,
А пов'язана з небом і зорями.
Бог вогню в небесах — то Сварог,
А Ярило-Дажбог — то сонце,
А вечірня зоря — то стожариця,
А Купало — то свято одруження
Сонця-бога з водою Даною,
Із богинею життєдайною».
Так і вмер Святослав язичником.

Ну, а Ольгу зробили святою
Разом з сином її, Володимиром,
І на древніх вратах собору
Її постать — із Володимиром,
Що хрестив нашу Русь, обираючи
Собі віру держави дужої,
Щоб зміцнить свою Русь, колиску
Мудрих русичів, наших праотців.

БАТИЙ

Ще не відав Батий, оточивши Київ ордою,
Що не зможе він Русь
 підкорити жорстокості й злу...
Він обніс його частоколом,
 і — беззахисний перед бідною,
Між обозів, верблюдів і вершників —
 Київ лив йому в пельку смолу.
Біля Лядських воріт
 Батий поставив порóки ¹,

¹ Порóк — праща (староруськ.).

Вони били денно і нічно
в мури міські і вали,
Та й пробили нарешті...
Через рів перебравшись широкий,
Ординці на Гору дерлися,
в пробію муру повзли.
Кияни сховались у церкву свою Десятинну,
Сподівались, що мури церковні
від хижих врятують розправ,
Та упали під натиском ворога
храму могутні стіни,
І так страшно тоді востанне
під ними народ закричав...
Стало всім ясно:
Гора не була вже Горою...
Вздовж валу бігли ординці, ламались мечі
і щити...
Князь Михайло утік... Лежали побиті герої...
І стала Русь полонянкою —
там, де пройшов Батій.
Вже давно відгриміли битви криваві на Қалці,
Вже моали взяли Володимир, Коломну, Москву,
Всюди сіяли смерть татаро-монгольські бувальці,
Довірливих русичів сікли вони, мов траву.
Вже землю Червенську і Польщу взяли Батиеві
вої,
Черепами встеляли дорогу собі на Угрі...
Князь вернувся в свій Київ,
а той був мов руїни Трої...
Коли ворог сильніший — тоді хоч достойно
помри!
Разом з київським князем
повернулись рештки дружини,
Які тим врятувались, що втекли у землі чужі.
Ще диміла в пожарах Руська земля безневинна,
Та вже ковалі кували народу мечі і ножі...

Та й лакузи були,
що йшли уклоняться Батию,
Дарував він боярам волості і щоразу питав:
— А чому ж не приходять вклонитися
до мене підкорений Київ?
Чи, може, забув князь Михайло,
що його я завоював?
— Що ж, піду,— сказав князь,—
та не дам ні дарів, ані злата,
Все, що думаю, прямо
я хану Батию скажу.
Не володар він світу,
бусурманська, поганська гидота,
Його викинуть руські за свою споконвічну межу.

Він прийшов у орду з своїм другом —
стареньким боярином,
Ім калга¹ повелів уклонитися вогню, і кущу,
Та ще ідолу їхньому.

Засміявся князь в очі татарину...
— Рус не хоче?!
Ну що ж, до Батия його не пущу.—
І до хана побіг:
— Що робити із цим навіженим?
Ні дарів не приніс,
ані золота нам не дає!
— Проведіть крізь вогонь! —
закричав йому хан, мов скажений.—
Як підкориться нам,
тоді прийме князівство своє!

Та вже київський князь
собі шлях проклада до Батия:
— Ти спустошив мій край,
тебе люди кленуть, мов чуму,

¹ К а л г а — татарський сановник.

Ти з землею зрівняв християнський,
вродливий мій Київ...

Підкоритись тобі?

Та ніколи не бути тому!

— Значить, вибрав ти смерть? —

йому зверхньо Батий промовляє.

— Краще смерть, аніж рабство! —

князь Михайло йому відповів.—

Бусурманине лютий!

Тебе руський народ проклинає

За пожежі, за кров,

а за милість твою поготів!

Розтягли його тіло,

тримали за руки, за ноги,

Чобітьми били в серце, а русич все жив,

не вмирав.

Тоді звівся Батий,

від сидіння в сідлі клишоногий,

І кривим ятаганом

голову княжу

здійняв.

Хан збагнув у ту мить:

йому Русь не вдалось підкорити,

Хоч і землю Червенську

і Польщу він вже звоював.

Князь лежав на землі,

своїм корзном червоним укритий,

А в Батия в руках

сміялась

його

голова!

ТРАВА В РУКОЯТІ МЕЧА

Був смілим Володимир Мономах,
Він половців провчив і Урусубу,
Шоломом воду з Дону пив не раз,
Загнав Отрока-хана за Обези.

Та жаль, що не помітив Мономах,
Як хан Сирчан був кинутий у Дон,
Поранений до смерті, та не мертвий...
То і ожив, як риба... А дждавшись,
Коли помер князь Мономах сміливий,
Він, радий, що лишивсь у нього
Орь-гудець,
Послав його за гори до Отрока,
Щоб передав йому він добру вість:
У Києві нема вже Мономаха,
Який колись їх вигнав за Обези,
До Гурджистану дикого у гори.
Отож нехай вертається на Дон...

— А як Отрок не схоче? Що тоді? —
Спитав гудець той у Сирчана-хана.
— Тоді співай і грай йому сердечно
Пісні ті половецькі, що віки
Співали їх в походах предки наші.

— А як і цим Отрока не зворушиш? —
Спитав гудець.— Що діяти тоді?

— Коли ж і пісня не pomoже, ти
Візьми цей меч, тут в рукояті срібній
Трава емшан — наш талісман одвічний.
Вдихнути дай Отроку ту траву,
Полинний дух степів тих половецьких,
Пропахлий потом наших кобилиць,
Роменом, кізяками, ковилою,

І сонцем, і надією віків...
Тоді він, може, дещо пригадає!

Не день, не два йшов Орь-гудець туди,
Де гори підступили аж до моря.
Отрока на Кавказі він знайшов
І все зробив, як повелів Сирчан.
Та не схотів і слухать його хан...
Він бачив стільки крові і смертей
В степах тих половецьких... Тут же гори
Надійно бережуть його народ,
А коли треба, половці в похід
Виходять і вертаються назад
Під укриття надійне гір та урвищ,
Стрімких річок, холодних водоспадів,
Надійно заховавши свою здобич.

Тоді гудець почав Отроку грати,
Співать пісні тужливі половецькі,
Безкраї, як і давні їх степи.
Та хан його і слухать не хотів...
Отрок вважав, що землі ті чужі
Й пісні чужі для серця породили.

Тоді розкрив Орь рукоять меча,
І засвітився він вогнем таємним,
Підніс він хану запашний емшан,
Який зірвав у половецькім полі,
Оживши рибою, щасливий хан Сирчан...

І Орь побачив раптом, як змінився
Отрок в обличчі... Очі соколині,
Немов кресало, викресали іскри,
Бо пригадав отецький край далекий
І половецьких коней бистроногих,
Які неслись за здобиччю... І той полин,
Який у них емшаном називають.

— Ні! Краще вже лягти мені кістьми
В степах отих, ніж славним быть до смерті
На чужині! — Отрок гукнув завзято.
Сів на коня, покликав мужніх воїв,
І загула земля під копитами...

ЯРОСЛАВНА

Світ бентежний твій, Ярославно,
Світ озер твоїх, чистих вод,
Ти чекала вірно і славно,
Як і твій вольовий народ.

Ти чекала з походу любого,
Вірна серцем йому й слізьми,
І діждалася, й приголубила,
Й возвеличилась між людьми.

Та й пішла по світах легендою —
Ярославною вельми славною,—
Прокотилась про тебе луна...
Стала вірності естафетою
Славна Ігорева жона.

Стала символом жінки, й матері,
І вітчизни своєї теж,
Ймення, плавлене в серця кратері,
Полюбилося нам без меж.

Сторінками ідеш, Ярославнонько,
У нас вдача твоя і кров,
Наша вірносте, наша славонько,
І дівочість земна, й любов.

ЖІНКА З ЩИТОМ І МЕЧЕМ

Ти стоїш, вся осяяна сонцем,
на високій дніпровій кручі,
Щит і меч підіймаєш у своїх материнських руках,
Рідна мати Вітчизно, ти говориш:
«Народ мій могутий!
Його слава кувалась у далеких, тривожних віках.

Впізнаєте мене? В мене мужність тії Ярославни,
Що колись проводжала князя Ігоря в дальній похід.
В мене Либеді ніжність і русинки далекої слава,
З сіверян і древлян починався ще мій родовід.

Я стояла колись на цій кручі із Києм, з Хоривом,
Ми дивились туди, де ромейські лягли береги,
Наша рідна земля ще тоді нам здавалася дивом
І безмежним —
Славу та, що тривожно шумів навкруги.

Утвердити себе
і слов'янський свій рід утвердити,
Захистить від чужих зазіхань
і від рабських чужинських оков,
Бо кістьми вже засіяна, кров'ю гарячою вмига
Ця земля відтоді,
як сюди ще наш пращур прийшов.

Ми кували мечі, необ'їжджених коней сідлали,
І сяяли на сонці наші древні черлені щити,
Круг своїх городів ми високі вали будували,
Щоб тебе захистить,
свою славу несли ми в світи.

На воротах Царгорода
червонів оцей щит переможно

Не для того, щоб в рабство повергнути Рим у бою,
Щоб ромейські царі пам'ятали навіки: не можна
Підкорити народ той, що силу пізнає свою».

Чи не ти це звелась тут,
на київській кручі високій,
Героїне із шаблею, що неслась на червонім коні?
Тобі воля тоді лиш наснилась, стрункій, кароокій,
Ти упала в бою, не доживши до сонячних днів.

У поставі твоїй тії матері мужньої сила,
Що колись виряджала у визвольні походи синів,
Це ж народжені нею
світ від чуми захистили,
Ув очах Перемоги —
сяють радість висока і гнів:

— Так, я дужа! Та я
закликаю народи:
— Спиніться!

Досить розбрату й крові,
досить воєн
і смерті дітей!
В мене герб на щиті — Серп і Молот —
ви ним освятіться,
Я готова єднать добрі помисли добрих людей...

Світла жінко віків! О, яка ти висока і сяйна!
Тобі вічно стоять і до світу гукати з гори:
— Будь же, земле, і ти,
наче я, молода, життєдайна!
Не воюй, не вбивай,
а народжуй, люби і твори!

Блакитна Рось — від вас, прадавні роси ¹,
А потім Русь, прапращурів стежки
І матерів мідяно-русі коси,
Шлях русичів жорстокий, не легкий!

Над Княжою горою гра сопілка
І залиша на серці гоїний слід...
А я тремчу, немов на вітрі гілка,
Мій Родень... Родень...
Корінь-родовід.

РІДНА МОВА

Пролетіли роки, ніби білі лелеки
Від того озеречка, від моєї ріки,
І кохання далеко, і юність далеко,
А вони все у небо летять з-під руки.

Білокрилі мої, ви лелеки чи, може,
Мені суджені, мабуть, іще з пелюшок
Мого серця українського дикії рожі,
Що засіяли стільки життя сторінок?

Прийняла я дарунок від нени — то мова,
Тому скарбу ніколи не скласти ціни,
Мое серце вона осява барвінково,
Будьте вдячні матусі, і дочки, й сини!

Будьте вдячні народу, бережіть тее слово,
Що гранилось віками у битвах, в трудах,
Воно визріло вже і співа колосково —
Синя птиця народу — на буйних вітрах.

¹ Часто річки одержували назви від імені племен, що селилися біля них.

ЛЮДИНА ПОЧИНАЄТЬСЯ З ДОБРА

Сказав мудрець:

— Живи, добро звершай!
Та нагород за це не вимагай.
Лише в добро і вищу правду віра
Людину відрізня від мавпи і від звіра.

Хай оживає істина стара:
Людина починається з добра!

* * *

Я виростила квітку одолінь,
Таку, що все здолає, як захоче,
Лише неси в своєму серці ти
Ту чистоту прекрасну і високу,
І ніжність, що дарована людині,
І співчуття, що нам як нагороду
Дали у спадок наші предки славні,
І доброту, яку не перейти,
Бо і вона від предків, із віків
Гранилася у племенах, у сім'ях,
Кривавилась у січах, та по всім
Так буйно завітала...

Доброта...

Найвище, чим різниться цар природи —
Людина — від усіх живих істот,
Від мавпи, і від лева, і від вовка!

Не розбрату це синтез і війни,
А розуму високого і мислі.
В комп'ютер не закласти доброти,
Не видобуть у вовка співчуття,
Це все набуток древній твій, людино!

Так плюнути хочеться

в його носа гнилу картоплю,

А я говорю йому, майже молю:

— Всесильний папо! Занесіть, я вас благаю,

В енцикліку папську

слова про індіців права,

Народів Перу, мапуче, майя,

Бо ж буде, як з інками, де тільки згадка жива...—

А папа:

— Ви не помилились, сеньйоро?

Хіба ще є індіани на нашій землі? —

А я кричу:

— Хоч мало, та є! Але скоро

Зостануться спомини тільки і пізні жалі.—

Недаремно Містраль я,

що значить — «пустельний вітер»...

Чого досягла я? Лиш регіт лунав услід.

І папа римський лискучу лисину витер,

Хитнув головою, від злоби крейдяно зблід.

Вигнали, вивели... Були посмішки глузливими,

Папські прелати зирили в скельця пенсне.

Прийми мене, Чілі,

обмий своїми зливами,

Із того папського палацу

здули вітри мене.

Чілі! Смужка серця мого вздовж океану,

Трагічна сьогодні, трагічна в минулому теж,

В мені твоя мужність жила і живе нездоланна,

Я тільки вуглинка твоїх велетенських пожеж.

Вуглинка незгасла...

Та часом в житті здавалась

Собі я сухим фонтаном, де випито воду людьми.

Вітчизно моя далека! Як серцем до тебе я рвалась,

Але повернулась мертвою...

Тепер нерозлучні ми.

Спасибі, Чілі, надіє моя і муко,
Що ти до мене вернулась, як я ще була жива.
Вернулась Пабло Нерудою...

Поет в мої двері постукав
І повернув чілійці її одвічні права...
Вигнанець із Чілі, співець землі дорогої
Сказав мені:

— Консуле, світ нині став тісним!
Я втік до Італії, погоні немає за мною,
Та є диктатор Відело,

не жить мені поруч із ним.
Наказ про арешт мій підписаний ним учора.

А я — до знайомих докерів,
і прощавай, мій дім.

А ви, дорога учителько,
чого все ходите в чорнім?

— То траур мій по вітчизні
та ще по другу моїм...—

Так я йому сказала і прийняла гостинно.
Ми над убитими друзями плакали вдвох уночі.

Час пролетів для мене так швидкоплинно,
Ми йшли до свого народу,

вогонь свій йому несучи.
З ним до нас заходили

і шахтарі, й лісоруби,
І гончарі, і текстильники,

і навіть Чілі сама
Прийшла до мене у гості,

ждана роками і люба,
Тут говорила віршами,

бо вдома була німа...
Ми говорили з ним довго своєю рідною мовою.

Сухому фонтану
він воду і кров повертав.

А в Чілі сиділи жандарми,
набиті половою,

І чорний містраль
вулиці їм підмітав.
Чілі, вітчизно, спасибі,
що ти узяла як зброю
Пісню мою і слово,
горю згубивши лік.
З Нерудою, з Харою поруч
я знову живу з тобою,
Я знову прийшла до тебе
як донька твоя — навік!
Це ти, це народ твій
мене підняли за пісню...
Премія Нобеля — навіщо мені вона?
Слава ота нещира, чужа і запізня,
Вірші мої — то чаша гірка,
випита мною до дна!

*БУВАЛЬЩИНА ПРО КАЗКАРЯ
АНДРІЯ КАЛИНА*

Гірський той Хуст і сам Прокруст
Не вклав би ні в які канони...
Бо жив мудрець там і казкар,
Неначе гір Карпат звіздар,
Складав казки у ніч безсонну.
У тій колибоньці своїй
Сидів, немовби чародій,
І враз — опришків повна хата!
А голос Пинті аж гуде:
— Такий вже час, такий вже день,
Пора про нас оповідати...
Було, що зайдуть королі
З якогось царства, з див-землі,
І вже вівчарик у свитині
За носа водить їх. «Постій!

Якщо се Калин-чародій,
Віддай належне ти людині».
І Калин (царське, бач, ім'я!)
Перетасує їх корони,
І свинопасом може стать
Той цар, навік позбувшись трону.
А той вівчарик молодий
За жінку візьме королівну...—
І кожен слухати радий
Ту казку дідову предивну.
Бувало, їхали пани
До нього з Праги, з Будапешта:
Чи ти запишеш нам, нарешті,
Оті казки старовини?
А він лиш вусом поведе:
— Еге ж, знайшли ви грамотія...—
Пани все пишуть, аж потіють,
Він повіда їм сорок день.
Ті видають все за своє,
А він ізнов нове складає,
На сто казок його стає,
А вже сто перша прибуває.
Приїде пан-американ:
— Продай казки ці за гаразди!
— Гаразди ті — то мій аркан,
Із казкаря не вийде газди.
Та й батька вже не повернуть,
Він вмер у США а чи в Квебеку,
Тепер бідак вже так далеко,
Що звідти й вісті не ідуть! —
Та відколи зійшла зоря,
Зоря визволення зі Сходу,
Надрукували для народу
Казки Андрія-казкаря.
Мужі учені зі столиць
В Горінчеве все поспішали,

Казки там дідові шугали,
Неначе зблиски блискавиць.
З'являвсь Чугайстер з рідних гір,
А з ним — царівна, потерчата...
Гуцульська оживала хата,
Вже й Довбуш поспішав у двір...
Якого дива не було
У тих казках!

І дивувалось
Усе гірське його село,
Коли їх слухати збиралось.
На крилах вигадки і мрій
Ген полетіли за Карпати
Казки з його малої хати
В своїй одежині простій.

ГРОМОВИЦЯ

Шукає майстер громовицю
В карпатському лісі віковім,
Таку березу білолицю,
Що знала блискавку і грім,
Але не спалена до краю,
І, мов ґартована в огні,
Трембіта з неї промовляє:
— Живу — мовчу, умру — співаю,
Сміюся й плачу повесні.

В трембіті — співи Черемошу,
І смерековий ніжний шум,
І мова матері хороша,
І громовиці тихий сум.

І я, немовби громовиця,
Вам, люди, пісню віддаю,
Трембіти людяна сестриця,
Себе у слово переллю.

ЧЕРВОНІ МАКИ

КРИНИЦЯ МОГО ДИТИНСТВА

Кринице мого дитинства, де цямрини дзвонять рано,
Кринице моїх світанків і перших дівочих мрій,
Ти кличеш мене додому, ти пахнеш мені катраном,
Моя дзвонкова кринице, дивися ж, не обмілій.

Ісхай напувають коней у водах твоїх бездонних
І дівчина личко біле обмие в воді твоїй,
Кринице мого дитинства, веселко моя стодзвонна,
Моя дзвонкова кринице, дивися ж, не обмілій!

Вертайте до неї знову крізь роки і сиві далі,
Несіть їй свою тривогу і сонце своїх надій,
Несіть їй синівню радість і вічні свої печалі,
Моя дзвонкова кринице, дивися ж, не обмілій!

ЧЕРВОНІ МАКИ

Червоні маки, полум'я весни.
Вони цвіли так коротко, так мало!
Минув лиш день — і пелюстки опали...
І вже любов — лиш марення і сні.

Червоні маки. В ранній, ранній час
На грядці маминій ви так полум'яніли!
Яке кохання входило несміло,
Щоб повести у світлу юність нас.

Ах, перший поцілунок! Він отак
Згорів, як мак червоний при долині,
І дівчині, зовсім іще дитині,
Він замість серця дав червоний мак.

ЗАПОВІТНЕ СЛОВО

Пригорнись до мене, слово,
Коли щира ллється мова,
Коли думка, як зірниця,
Хоче людям прислужиться.

Відвернись від мене, слово,
Коли думка, як полова,
Вітер дуне — і розвіє,
Зерна правди не посіє.

Пригорнись до мене, слово,
Коли ти впадеш грозово,
І чийсь запалиш груди,
І підеш гулять між люди.

Будь кресалом і оралом,
Проти ворога забралом,
Будь і сповіддю, й клятьбою,
Й просто — долею людською.

* *

*

Хочеш мови пізнати скарбницю,
Приїзди у Прилуки мої,
Тут вона, як вода-срібляниця,
Як прозорі дзвінки ручаї.

І виходить Наталка із хати,
І виносить вам кухоль води,
І така в неї мова багата,
Хоч в словник її, чисту, введи.

І такі в неї вислови славні,
Хоч записуй їх зразу в роман,
А які в неї думи державні,
А який почуттів океан!

Не засиджуйся довго в столиці,
Приїзди у Прилуки мої,
Мова тут, як вода-срібляниця,
Як прозорі дзвінки ручаї.

* *
*

Шість стихій за мною ходять,
Шість стихій мене пантрує:
Що одна стихія — мрія,
Невловима, ефемерна,
Як поетова стежа.

А друга стихія — пісня,
Що від неї серцю тісно.
Як щемить воно, як плаче,
Цілий світ — то мій поріг —
Зорі, небо, ліс і поле,
Серденько ж неохололо
Вже шукає сто доріг.

А що третя — то музики,
Звуки ті, що ллються п'ярко,
Все від форте до піано,
Ліст, Бетховен, Гріг, о нене,

Серце стало мов шалене,
Тату, скрипочку купіть!

А четверта — Мельпомена,
Ходить, бродить біля мене,
На коліна дівку ставить,
І сміється, і лукавить,
Як ідуть усі із хати,
Починаю драми грати,
Я співаю, я німію,
Як артистка — лицедію.

А що п'ята — то затята,
Се любов до азіата,
До чорнявого вар'ята,
Що серденько взяв в ясир,
Що веде мене з собою
Зеленавою габою,
Як довічний командир.

А що шоста — гожа ружа...
Мова нені — рідна дуже —
Золотиста і шовкова,
Не зроню я в ній ні слова.
Талану в людей попрошу,
Всі стихії заворожу,
Щоб шукати день у день,
Де ростуть пісні пісень.

ТОПОЛІ

Мої тополі — то зелені смолоскипи
Від рідної землі у небеса,
Вогні жертовні воїнам убитим,
Вкраїни небагатая краса.

Коріння їх вплелись в кістки козачі.
У скіфські, у сарматські черепи.
У очі їх, померхлі і незрячі,
Де слід проклять і вічний слід сльози.

Шуміть, мої зелені, і віками
В почесній варті стійте край могил
Із братськими, з козацькими кістками,
Де креше іскри вітер-легкокрил.

* *
*

Ми, малі, збирали колосочки,
І колола ноги нам стерня,
Подавали срібні голосочки,
Йшли по ріднім полі навмання.

Так поволі повнилась торбинка,
Все ввижався випечений хліб,
І маленька дівчинка Маринка
Віднайшла у полі цілий сніп.

Все б нічого. Поле ж куркуленка,
Налетів на неї він, мов крук.
І упала дівчинка маленька
Від його важких, жорстоких рук.

Вже її ніколи не підняти,
Колоски розсипались в степу,
Довго-довго голосила мати,
Проклинала доленьку скупу.

Потім вийшла, кажуть, в делегатки,
Потім, це вже бачила і я,

В Соловки чи, може, до Камчатки
Відправляла крука-крутія.

Ой не жаль було, що на дорозі
Віз його покрили порохи,
Тільки жаль, що на куркульським возі
Скиглять однолітки дітлахи.

А мені ще довго снівся гірко
Плач дитячий, садинок сніп.
Колосків невиповнена мірка,
Чорний хліб... Важкий селянський хліб...

* *
*

Знову, батьку, ідеш на село,
де чекають обрізи і кулі,
Рідний дядько прийшов і упав тобі в хаті до ніг:
— Я куркуль?

Говори! — І заплакали діти послулі,
Сполотніла матуся з подвір'я ступа на поріг.

— Розкуркулив мене. Був однісінький кінь
і корова.
Було м'ясо в борщі лиш в неділю і в свято у нас...
Ти забув, своячок, як на спині привозив я дрова,
Як хазяйських корів із тобою за Ічнею пас?

Ти забув, ти забув...—

І пішли ті колючі докори,
І погрози, й плачі, і прокльони гіркі, немалі.
— Ну, а ти не забув, як зерно заховав до комори,
А від голоду люди вмирали в твоєму селі?

Ну, а ти не забув, як радів ти тоді із прибутку,
Будував собі млин і на горі людському жирів?
Розкуркулив тебе я, мій родичу, хижий ублюдку,
Дуже добре зробив і ніколи про те не жалів.

Знову, батьку, ідеш на село...

Проводжаю тебе до порога.

Гострий полиск очей... та суворість священна твоя.
Каганець догоря, і у хаті панує тривога,
Та ранкова зоря вже в вікно твоїм дітям сія!

ПТИЦІ НА ДОЛОНІ

Снігурі, снігурі на долоні,
А у них — манишки червоні,
А у них — крильцята попелясті,
Снігурі, кажуть люди, на щастя.

І стоїть людина край лісу,
Розсуває туманів завісу,
Простяга вона руки до сонця,
Всього світлого оборонця.

Йй на руку снігурі сідають
І в ту ж мить в височінь злітають.
Взявши дзьобом малі зернята,
Розправляють свої крильцята.

Їх довіра серце зворушує,
Вітер снігом людину притрушує,
А людина і вітру не чує,
Вона тишею диригує.

Із циклу „Фестиваль квітів“

БУЗОК

Я задимлю вас, задимлю,
Своїми бранцями зроблю,
Заграю синім фіолетом,
Я вас у себе залюблю,
Весь сад парфумами заллю,
У кожен дім ввійду букетом.

Я довго пахощі беріг,
Я вам віддати їх не міг,
Доки не вибухло суцвіття.
Тепер у червні чи в маю
Свій квіт я щедро роздаю,
Беріть його як повноліття.

Беріть і не лічіть квіток,
Цих пелюстків, моїх зірок,
Бо їм немає, люди, ліку!
Бузкова розповінь пливе,
І звеселяє все живе,
Ще й привіча любов велику.

ЛІЛЕЯ

Зацвіла ти в такій чистоті,
Що позаздрили квіти і люди.
І шепталися:

— Ми не святі,
Хай вона з нами схожою буде.

Не сучасна, мовляв, чистота
Того біло-лілейного цвіту,
Не подібна до цілого світу,
Не сучасна твоя простота...

І топтали вони, сміючись,
Її чисту лілейную вроду,
І тоді всьому світу на подив
Білий квіт її в пісню відливсь.

ЦВІТЕ КАЛИНА

Цвіте калина в нашому саду.
Куди вже їй до того бульдонежу
Чи до бузку... Її просту одежу
Вінча вінок, як ніжну молоду.

Віночок із маленьких квіточок,
Непишних, некрикливих, непримітних...
Вона отак, як наша доля, квітне,
Вона України рідної вінок.

А восени, як ватра, спалахне!
І кетяги дозріють, мов коралі,
Своїм осіннім кетягом сяйне
І звеселить осінні тихі далі.

ТЮЛЬПАН

Він перший вісник сонця. Він король
Весняних днів, трави, що ледь пробиласть.
А грядка вже тюльпанно засвітилась,
І пан тюльпан зіграв червону роль.

Чому ж у нього гордий вид такий?
Чи не тому, що квіти ці дарують
У ранні дні, коли весну святкують,—
Тюльпан, немов коханець племінкий.

Він запаху не має... Ні, не так!
Він пахне веснами і снігом талим,
А ще юнацьким запалом зухвалим,
І сам — немов закоханий юнак.

КОНВАЛІЇ

Конвалії — то срібний сміх Мавки.

Леся Українка

І засміялась Мавка... Це любов?
Бо ж опекла, дала жагу, щоб жити,
Робить добро і цілий світ любити,
Червоним полум'ям заграла моя кров.

Її коханий ніжно цілував,
І заридала Мавка, і упали,
Мов перли, квіти між високих трав,
А люди їх «конвалії» назвали.

НАРЦИС

Син бога річки Кефіс і німфи Дейріони,
Схилившись над водою, побачив сам себе.
Він, закохавшись в себе, почав складати строфи
Про красеня хлопчину і небо голубе.

Син Кефіса і німфи ніяк не міг забути
Божеественно прекрасних своїх юнацьких рис,
Невдовзі вмер від туги і мусив обернутись
У квітку жовто-білу, якій ім'я — нарцис.

І в цьому засторога вам, отроки й поети:
Закоханий лиш в себе — не зніме врожаю
І творчості високої не осягне секретів,
Він, як Нарцис, змарнує всю молодість свою.

ПІВОНІЯ

Вона проста, мов дівчина з села,
Здоров'я і краси у ній багато,
Зачервонілась, стала біля хати
Й червоним квітом щедро зацвіла.

Рожево пламеніє повесні,
Аж доки літо червінню замає,
Вона свій квіт, мов серце, розкриває
В росистий ранок, мовби у півсні.

Півонія... На сонці, в холодку
Вона так само довго й щедро квітне
І опада так тихо, непомітно,
Як та краса дівоча на віку.

Пов'язана в букети — пламенить
І пахне просто сонцем і весною,
Самим життям і силою земною,
Коли іще троянда міцно спить.

ТРОЯНДА

Царице квітів, ти мені
Не ближча білого ромену,
Немов цвітеш ти не для мене
У пишній саду тишині.

Троянда серця — се любов,
Троянда біла — се зітхання,
Червона — полум'я кохання,
Щасливий, хто його знайшов.

Та все це мовби не мені...
Цвіту волошкою у житі,
Маленька цяточка блакиті
В твого серця пломені.

ДИКА РУЖА

О дика ружа, ружа дика,
Мені ти серце обпекла,
З тобою я любов велику,
Як скарб найбільший, віднайшла.

Червоний квіте України,
Цвіти не день, не два, не рік!

До тебе милий мій прилине
І в серці лишиться навік.

ЦВІТЕ ВІКТОРІЯ РЕГІА

Цвіте вікторія регіа,
А ви не бачите, либонь...
Вона ж, як ватра, пламеніє,
Як серця людського вогонь.

Вона ж на мить чи на годину
З води підводить дивоквіт,
Подивувати Україну,
Щасливо глянути на світ.

А потім скромно опуститись
У синю глибочінь води.
Ій у очах людських світитись
Гарячим пламенем завжди.

ДІВОЧА ПІСНЯ

Набери мені квіту ромену,
Щоб кохання буйніше цвіло,
Та й прийди у Заріччя до мене
У моє подніпровське село.

Пахне, кажуть, ромен гіркотою,
Наче пізня дівоча любов.
Залишайся навіки зі мною,
Щоб розлуки не знала я знов.

Десь комусь хай троянда заквітне,
А мені біло-жовтий ромен.
Буду довго я в очі глядіти,
Прихилюсь до коханих рамен.

А на наше з тобою весілля
Я віночок з ромену вдягну,
Хай квітки його жовті і білі
Нагадають кохання весну.

ОЙ ВЕРБИЧЕНЬКО...

Ой вербиченько,
Біле личенько,
Ти шовкова сон-трава,
Пройду отавами,
Зелен муравами,
На серці згадка ожива.

Голос милого,
Незрадливого,
Ніжно кликав мене вдаль,
Бринів за хатою
Рутою-м'ятою,
Подарував мені печаль.

Він з чорнявою,
Ще й з лукавою
Ділить серденько своє,
Мені ж на ганочку
Аж до світаночку
Сумна зозуля десь кує.

Ой вербиченько,
Темна ніченько,
Синя хвиля з-під весла,
А ми стрічалися,
Та й не побралися,
Доріжка терном поросла.

Вишивала матуся долю свою
На отому біленькім рушничку полотнянім:
Спершу вишила пташку в співучім гаю,
Потім вишила власне кохання.

Потім ниточка вже не слалася.
Засукалася і пірвалася.

Не було вже ні пташки, ні долі-розради,
Тільки чорная ружа — недоля гірка,
Тільки сльози рясні горошинками падали,
Коли прала в мороз на дубках.

— Виший, донечко, долю свою.
Я зітчу тобі льону-льоночку.
Може, доля твоя не така, як моя,
Вишивай же, кохана дочко.

Вишивала я кленові листки
І калину червону жаринами,
А між тим все гортала дідусеві книжки,
Де пожари й дими за долинами.

Онде доля моя, онде пісня моя!
Я вже пташки не вишию, нене!
Покликання моє щирим словом буя,
Пророста крізь кохання шалене.

Буду шити-мережити інший рушник,
Що кінця ні початку не має,
А на ньому України коханої крик
І трой-зілля із гаю-розмаю.

А на ньому все те, що не встигли батьки
Залишить своїм дітям від мами,
Будуть, може, гіркі моїх віршів рядки,
Та хай стукають в серце громами!

БІЛА ЧАЙКА

Радять мені жити без ілюзій,
Так, як ніби люди всі живуть,
А мене на дальнім виднокрузі
Білі чайки крилами зовуть.

А мені все сняться сині роси
І твоя задумлива печаль,
Майові неповторимі грози,
Із якими розлучатись жаль.

А любов — мов квітка ломикамінь,
Проросте й на камені вона.
Відпливають роки за роками,
Біла чайка з хвилі вирина.

КРЕДО

О люде мій! Тверді твої долоні
Мов на руках моїх мені болять,
Я лише квіти вмію брати в полі,
Коли серпи моїх сестер дзвенять.

Коли я виросту і не воздам тобі
За те, що ти мені дав пісню й слово,
Убий мене! У праці, в боротьбі
Воскреснуть маю я обов'язково!

ПРОЩАННЯ ЗІ ШКОЛОЮ

Правду життя підіймати до рівня серця,
А серце — нести високо...

О. Довженко

Прощай, моя школо! Прощай, альма-матер науки!
І дзвін малиновий найкращих років, прощавай!
Нам солодко й гірко у день цей останній розлуки,
Шляхи перед нами — найкращий із них вибери.

Напутнее слово учителя, строгість і ласка,
Бажання сягнути в науці найглибших глибин,
А в серці лишиться і мамина пісня, і казка,
І злети найвищі до геніїв мислі вершин.

Шевченка рядочки і Пушкіна вольнії строки,
Некрасова муза і Лесі крилаті слова —
У серці лишаться на всі неозначені строки,
А з ними громадянства і вольності вічні права.

Над ріками юні, що нас з пелюшок напували,
Де в росах і травах ще наші лишилися сліди,
Ми вчительку рідну, мов неню, сердечно кохали
Й самі визрівали, немов яблуневі сади.

І з нашого краю немало вже вийшло Героїв.
Та поруч із ними запишем ми в пам'ять палку —
Олега з Прилуччини, московську ровесницю Зою,
Гастелло, що соколом в небі згорів в літаку.

О світе коханий, ми Леніна й сонця прочани,
З сімейства безстрашних Матросових і Екзюпері;
У рідному місті ще тихі і сонні майдани,
Коли до Дніпра ми зі школи ідем на зорі.

Як сонце з-за лісу викочує коло червоне,
Ми дивимось мовчки на плеса прозорі води,
Та в наших серцях — любов, наче море бездонне,
Коли нас вже кличуть у далеч життя поїзди.

То білі лебідки чи наші дівчата виходять,
Живі Джіоконди з десятого класу, либонь,
Земля їм хлюпнула такої чарівної вроди,
Дала для сердець батьків благородний вогонь.

І ми клянемося... Хай клятву почують цю води,
Це сонце червоне, земля, що нам сили дала:
Нестимем серця ми на рівні свого народу,
Бо школа ростила усіх нас на славні діла.

Прощай, наша школо! Прощай, альма-матер науки,
І дзвін малиновий найкращих років, прощавай.
Нам солодко й гірко у день цей останній розлуки,
Шляхи перед нами — найкращий із них вибирай!

НА ШЛЯХАХ ВІЙНИ

Прощайте, мамині кохані,
Хороші очі. Прощавай
І ти, мій рідний, отчий край,
І ти, мій Дніпре. В час останній
Я батька й матір обійму,
Маленький вузличок візьму
В дорогу дальню. Край порога
Вклонюся батькові у ноги,
Піду в розхристану пітьму.

Стежками юності моєї
Ідуть чужинські батареї,

Ідуть чужинські тягачі,
Ридають села уночі.

Прощайте, мамині у квіті
Студентські платтячка, розшиті
Веселим хрестичком. І ви,
Мої волошки сині в житі,
І ви, топольки у блакиті,
Не похиляйте голови.

Мій тихий степ мечами крають,
І стогне зранена земля,
Вогнем свинцевим засівають
Мої засмучені поля.
Прощай, мій братику... Прости...
Хіба я знала, забіяко,
Що ти зриватимеш мости
І йтимеш з хлопцями в атаку?

Де я знайду шматок землі,
Що партизану став за хату,
І де складу присягу брату,
Сестринські виливши жалі?

Лежить Сибіру біла даль,
І Єнісей, немов кришталь,
Сіє кригою, і віє
Із України вітровій,
І пророста зерном надія
В душі розтерзаній моїй.

Барвінок стоптано хрещатий,
Немає батьківської хати,
І звістка, прислана здаля,
Все ятрить, ятрить свіжу рану.
Коли ж на тебе знов я гляну,
Моя кохана земля,
Моя вкраїнська земля?

Підіймайсь, Перемого, у небо високо, високо,
Як прообраз коханої тих, хто не встиг долюбить.
Вічне полум'я б'є із грудей

тих хлоп'ят карооких,
Щоб ніхто їх любові не смів на землі заплямить.

Перемого! Іди

над кордони,

над заздрощі,

чвари,

В твоїм вічнім вогні ми гартуєм майбутнє віків.

Дайте неба мені без кривавої, чорної хмари,

Поцілунків життя,

барвінкових, весільних вінків!

СМЕРТЬ РОМЕО І ДЖУЛЬЄТТИ

«Вогонь на себе, вогонь на себе!»
І розколось високе небо,
І світ здригнувся від того блиску,
А ліс хитнувся, немов колиска.

Кричала рація! «Вогонь на мене!»
А серце билосся, немов шалене,
Коли вже в грудях зіяла рана,
Схилилась поруч його кохана.

Упав на землю —

лицем до неба,

Жорстокість світу приймав на себе.

У небі збита упала пташка,

В огні зів'яли трава й ромашка.

В журбі схилилась над ним, мов мавка,
Його кохана, його русявка.

І впала бідна, як пташка в леті,
Віки з ним поруч лежать Джульетті.

А потім танки, а потім танки...
І світ навіки укривсь багрянком,
Погаслі очі, світи весняні,
Зірвалась зірка в чиїмсь коханні...

Він не Ромео, а просто — воїн,
Що був Джульетти з Джульетт достоїн.

МИ ТОПИМ КОРАБЛІ

Ми топим кораблі... Реве важка сирена...
Дніпропетровськ сумує вдалині...
— Відкрий кінгстони! —

Хвиля б'є зелена,
І моторошно робиться мені.

Якесь безглуздя! Стільки праці, мислі.
Ночей безсонних, злетів і шукань.
І підкотилися до горла сльози стислі,
І Дніпр завмер у червінкову рань.

Стоять старі суворі інженери,
Стоять майстри, умільці немалі...
І угинається від горя сивий берег,
І тихо потопаять кораблі.

Оце і все... Лише високі мачти,
Що де-не-де виглядують з води.
Хоч стій німий, хоч гірко-гірко плач ти,
Вже не зарадить чорної біди.

Мабуть, отак дивився Разін в хвилию,
Коли його княжна пішла на дно.
Ми мовчимо. Та нашому безсиллю
Велику силу мужності дано.

* *
*

Лист не знайшов адресата,
Лист повернувся назад...

Туго моя непочата,
Певне, мені не стрічати
Радісних днів зорепад.
Деся ти за синьою млою
Не попрощався зі мною.

Струни, не рвітесь, ще трохи пограйте тихо.
Надіє, не гасни, ще трохи в душі побрини.
Вже й наді мною стало навшпиньки лихо,
Лист повернувся з самого пекла війни.

Не розпечатаний... Чому?
Люди мене пожаліли?
Правду жорстоку люди сказать не схотіли?
Хто написав: «Адресата не знайдено»?..
Пошто моя польова, може, ти знищена
зайдами?

Може?
Дивиться в душу мою око чуже зловороже.
— Видержиш?

— Ні! Знаю, не стане сили,
Знаю, умру біля твоєї могили.

Лист... Ти ж не читав, а в ньому:
«Всякий, який не є, ти повертайсь додому,

Що б там не сталося — будеш мені
найрідніший,
Будеш мені наймиліший, найближчий,
найкращий.
День наш останній, час непутящий».

Котяться сльози,
Мерзнуть, гіркі, на щоках.
Кличе мене озвірілий вокзал: «Чах-чах!»
Чахну тебе по руках, по плечах!
Упади!

Бачить мені б тебе тільки вряди-годи.
Усмішку твою білозубу, очі — як дві зірничі...
І можна б ще жить...
А так... Боже, як гірко сниться
Щастя твого і мого
Остання мить.

ТЕПЛУШКА

Ідуть на схід засніжені состави,
Дитя родилось в ніч при каганці,
Спалахують на обрії заграви,
Гризе маля в куточку сухарці.

І це війна. Ні крикнуть, ні позвати.
На нарах сплять мої подружки вряд.
А долі лід. І сива, сива мати,
Мов птаха, гріє крилами малят.

У Гомелі вагон наш розбомбили,
Кривавий слід вночі мороз скував,
В шпиталі Люді ніженьки пришили,
Пішов на схід весь зраниений состав.

А завтра день. І знов на полустанках
Шукати дрова, бігать по бурду
І зустрічать танкістів, що на танках
Спішать здолать непрохану біду.

Ще на платформах сплять в чохлах
гармати,
Та раптом знов ворожі літаки.
І ми з вагонів — тільки сива мати
Не може встать від хворої дочки.

І вже нема ні матері, ні Люди,
Лише воронки чорної вікно...
Пала літак. І німцю-асу груди
В крутім падінні зім'ято в багно.

А хтось бере з його кишені фото,
На ньому жінка, видно, і дочка.
В крові чорніє свастика-гидота,
Стоїть мовчанка довга і важка.

Це ви чужих жінок осиротили,
Тепер зробили вдовами німкень.
Ми йдем на схід. Вже там, де
крутосхили,
Сіяє нам прозорий тихий день.

Ми вижили лише тому, що несли
У серці щирю віру у життя,
І майже мертві все ж таки — воскресли,
Вернулись в рідний дім із небуття.

* *

*

Над нами шуліками їхні важкі «месершміти»,
І небо в крові, і земля обгоріла в крові...
Гора розкололась, і лізуть, і сиплються звідти
В кривавому місиві мертві, а з ними живі.

Вагончик малий притулку на рейках шукає,
Земля розпанахана болем волає до нас.
А вітер — січе, а дощ — мов з відра — не вгаває,
І вугіль намоклий в холодній теплушці погас.

Мій син простягає до мене малі рученята,
А що йому дам? Немає уже й сухаря.
Війною пропахла ночівля його небагата,
Пала в пожарищі бліда світанкова зоря.

Не слухати б нам, як строчать важкі кулемети,
Не бачити б нам, як падають бомби на шлях,
Як в небі свічею спалахують димні ракети,
Як їхній вогонь мертвотно холоне в очах.

Та все це нічого... І це ще знести я готова.
Та тільки не знаю, чи вистачить сили мені
Розлуку здолати... Немає від тебе ні слова.
Чи ти ще живий?

Чи жертвою впав на війні?

СОНЕТ

На фото — в нас один букет жоржин
І ми такі натхненні, юні оба,
А очі наші — душ правдива проба...
Тепер нас тільки двоє — я і син.

Розлуки біль, душі гіркий полин
Забрали роки праці і любові,
Та ще моя закоханість у слові,
Та сліз моїх важкий, гарячий плин.

Ну от ми і щасливі... Веселить
Мене дитя наївністю смішною
І мудрістю дочасною... Біжить
Життя вперед, прощаюся з журбою.
Виходжу, значить, з того градобою,
Коли вже не хотілося і жить.

ВСЕ ЗГОРІЛО В МЕНІ...

Жигулі, Жигулі... Осіннє духмяне видіння...
Чи ж не тут ми по скелях видирались у сонячну вись,
Чи не тут обіймало
Нас шаленого вітру квиління,
Чи ж не тут почалось наших сердець нерозквітлих
горіння
Після клятви юнацької, даної нами колись.

Вже мені не знайти ні тропи, ані скелі крутої,
Вже мені не пізнати недоходжених нами доріг,
І підніжжя гори не пролле чебрецевих настоїв,
Тільки з вишки високої нафтою бризне густою
На блискучий і чорний, як волосся, масний оборіг.

І я руки зведу в височінь осіянну і чисту,
Як в ту ніч грозову неповторних п'янкх поривань,
Над легким паровинням, що в'ється прозорим
намистом
В жигулівські висоти, що небо підперли барвисто:
Тут ми світ пізнавали ще у ту, нерозстріляну рань...

...Почорніла ріка від людської гарячої крові,
Наш кораблик пала... Вєсь в огні і диму Сталінград...
Тільки попіл і дим над містами моєї любові...
Все згоріло в мені...

Я боюсь озиратись назад...

* *
*

Не хочу я бути довговічною, вічною,
А хочу грозою я бути блискавичною,
Не хочу я модною бути, сучасною,
А краще вже буду гіркою, невчасною.

Такий-бо мій вік у солдатському рам'ї
І наші походи задимлені ранні:
Рюкзак за плечима, дороги й тривоги,
Недовге прощання біля порога,
Із пошт польових перша звістка-невдаха:
Загинув, як витязь, герой-бідолаха.
Лиш зірка фанерна над ним пломеніє,
Дощами обмита, не довго леліє,
І вже ні імення на ній, ані згадки,
Каліку собі відшукала солдатка.

Щаслива? У горі своєму — не дуже...
Ночами цілує безногого мужа,
А дума — милує того, кароокого,
Що так і не вийшов з потоку глибокого,
Що так і не виліз із мінної ями,
Що впав в пшениці за крутими ярами.

Не хочу я вічною бути ханжою,
Сестрице-зигзице, умерти б з тобою...

* *
*

Сосна сама заживляє рани
Соком янтарним, живою смолою
І не вмира, доки сили стане,
Стріча вітри, що ідуть горою.

Де мені взяти тієї живиці,
Щоб злікувати рану глибоку?
Сиплю на землю обпалену глицю,
Міцна, як сосна, як вона — одинока...

* *
*

І я писала теж про солов'їв,
А нині все про болі та про рани...
Прийшли із фронту вої-ветерани,
В зіницях їхніх цілий світ згорів.

Я принесла вам квіти і слова,
Ви скучили за ними там, в окопах.
Вас бачила здивована Європа,
Що по війні сама, як удова.

Мої згорьовані... На милицях, в бинтах,
На все життя тепер ви лиш каліки,
І не для вас вродливий світ великий,
Земля, що молодіє й ожива.

Ну, чим утішу? Пісенька чи вірш...
Печальний погляд в очі — все минеться...
Ні, не минеться... тільки обірветься,
А біль з роками буде дошкульніш.

Тобі б квітчатися сьогодні дивним квітом,
Тобі б радіти з сонячного дня,
Тобі б любити гаряче й горіти,
Вогнем незнаним юно пломеніти
І пісню в небо зоряне піднять.

Ти б, Ваня Земнухов, пісні писав співучі,
Ти, комісарє юний, Кошовий,
Любив би труд нестямно і жагуче,
Йшов у забій, чи підривав би кручі,
Чи, може, дім споруджував новий.

А ти, Сергій, уже б злетів, як птиця,
Змахнувши в небі зоряним крилом,
А ти б, красо, Уляно смуглолиця,
Можливо, десь у школі ученицям
Читала б Пушкіна за вчительським столом.

А ти, а ти, Любов, розумнице смілива!
Де б ти сьогодні непосидь свою
Щедרותно вилила у пісню жартівливу
В оцю весну, кипучу і щасливу,
Що уквітчала б молодість твою?

Ви стоїте сьогодні в Краснодарі,
Обличчя ваші мужні і ясні,
Над вами неба синь сія бездонна,
Повз вас проходить юність у колонах,
І голуби злітають в вишині.

Ось юні підійшли і стали з вами...
Це ви, що вже належите вікам,
Звете байдужих всіх від пап і мам,
Від рок-н-ролів, твістів, фонограм
До шахти,
де ваш голос — над віками!

Ще бій не скінчено!
Бій не затихає!
Не видно битвам краю і кінця!
І доки світ пожежами палає,
Хай молодість свої серця звіряє
По наших пломенючих серцях.

ЧУЄШ, БРАТЕ МІЙ!

Брату моему Олександру Гришку

Чуєш, братику мій, я до тебе прилину в Рахау,
Я подам тобі руку
і скажу тобі:

— Любий, ходім!

Обтруси ти свій біль,
запізнілу, непрошену славу,
І зі мною разом
ти ступи у маленький наш дім.
Тут ось батько сидів —
старший нашого чесного роду,
Тут матуся стояла,
берегла біля печі вогонь,
А із лісу, із лугу,
із маленького саду-городу
Білим маревом щастя
у серце дитяче текло.
Прийдуть учні твої
з днем народження щиро вітати,
Заспіває сопілка...
Бандура в кутку задзвенить,
Лиш торкне її струни
співучий, ліричний наш тато,
І вона в нього тихо
про минулі літа тополить.

Як звучать її струни
у тиші оцій вечоровій!
Ні, не так, як у залах,
де стіни холодні й німі!
Вона з серцем моїм в потаємній,
у лагідній змові,
І здається, що з нею
ми у світі лишились самі.
Як далеко до тебе,
мій брате в німецькім Рахау.
Над тобою ні зірки —
лише пам'ять сестер на віки.
Мій учителю любий,
це ж мені берегти твою славу
І сплітати із віршів
найвірніші сестрині вінки.
Де ходилося нам,
де озера дитинства і зорі,
Я з тобою іду і несу свого серця свічу.
Любий братику мій,
коло серця твого я в дозорі!
Може, в пісні бодай
я до тебе колись долечу...

* *
*

Юність моя, сонце, вогнем розіп'яте...
Ти ж розквітала у ті найсуворіші дні,
Коли над землею грізно гриміли гармати
І в'янули квіти в чорнім, пекельнім вогні...

Ти брала гвинтівку,
хоч ще не скінчила десятий,
І мати тобі казала схвильовано: — Йди! —

Ти біль тамувала над раненим тяжко солдатом,
Виносила з бою, давала напитись води.

Юність моя!..

Звідки ж ти силу черпала?..

Хто тобі дав стільки завзяття в борні?

Зоя в Петрищеві, ніби із кременю, встала,

Юний Гастелло — горить не згоряє в огні.

Люба Шевцова кату у вічі сміється,

Громова Уля — пісню в тюрмі підійма,

Хлопчик Олег в огні катування не гнеться...

Юність моя, може, ти мужність сама?

Хто ж твою, юність, висталив силу і впертість,

Хто навчив тебе вірні обрати путі,

Сміло дивитись в очі сурової смерті,

Честь і сміливість нести, як прапор, в житті?

Коні червоні

мчались крізь серце дитини,

Вершникам

ворог випік червоні зірки.

Славні могили —

ген по усій Україні —

Клятвою серця

вже не на день — на віки!

ДЕСНЯКОВА БЕРЕЗА

Деснякова береза... Він до неї ходив, як на сповідь.

Вона в озері тихім купала плакучі гілки.

А коли розливалась деснянська нескорена повідь,

Тут дівчата і хлопці гаївки вели залюбки.

В революції дні, як Десну перейшли батальйони,

Тут Олекса побачив, як вмирав комсомолец в бою.
Під березою він закопав його прапор червоний,—
Може, з прапором хлопець передав йому мужність
свою.

Він не раз іще прийде до своєї старої берези,
Щоб повідати їй свою радість і першу любов.
Тут насняться йому революції схрещені леза
І знамено бійця, на якому запечена кров...
Все, що бачив малим,

пригада біля неї він знову

І рядок за рядочком розкаже нам правду життя:
Як тут Щорс приколов свою стрічку йому малинову,
Білу Кручу — на ній революції зоряний стяг.
Почорніла береза, коли землю фашисти палили,
Не вернувся Олекса до рідної нени Десни...
Та ідуть школярі на зелені оці крутосхили,
Повідають березі свої сподівання і сни.
Все, що ти не дожив, вони доживуть як годиться!
Все, що ти не сказав,

вони ще напишуть в книжках.

Напуває березу твого озера чиста водиця,
Деснякова дорога

вибіга на Довженковий шлях!

* *

*

Лебедю, лебедю, птице високого злету,
Де ж свої крилечка ти по світах натрудив?
Дальні світанки, чужі полустанки,
Пальми південні,
землі небачених див...

Лебедю, лебедю, жде тебе озеро наше,
Ждуть тебе заводи, тихі дніпрові світи,

Метнув «лимонку», а кулемет все строчить...

— Ну, я тобі, гадино! —

і кинувсь на дзот грудьми.

Востанне згадались коханої очі

І те, якими вони ще були дітьми...

Перший цілунок...

Останній лист передсмертний

До неї у ту останню,

жорстоко трагічну ніч.

О, як йому не хотілось померти,

Як хотілося витерти

сльозу із дівочих віч.

І спити цілунок, мов з троянди росу,

і лишити

Сина від себе, нехай би продовжив рід...

Він встав із бронзи отам, де чорніють плити,

Воїн у гімнастерці

дивиться пильно у світ.

І він вас питає, люди планети:

— Невже ви не спините

ракетно-нейтронний психоз?

Не спіть, міністри,

не спіть, президенти, поети,

Доки у світі не зміниться

миру прогноз.

Між сотень галактик Земля наша сяє зорею,

Малою зорею,

де всесвіту світить життя.

Життя, що народжене матір'ю людства —

Землею,

Убити його —

це злочин, людино, затям!

Це вам говорить з свого п'єдесталу Матросов,
Від усіх загиблих говорить до вас, мов живий.
Геть атомні бомби!

Ракетного буму — досить!
Земле, моя плането,
в ім'я людини — живи!

СОЛДАТУ ВІЧНОСТІ

Я покладу свою долоню вірну
На твій портрет і на твої зіниці,
Твої реліквії, твої порохівниці
Нам дорогі навіки і безмірно.

Солдате вічності! У юнім шовкобров'ї,
В твоїх очах зіходяться світи,
І світ на тебе дивиться з любов'ю,
Бо молодим лишивсь назавжди ти.

Вже діти вирости. Вони вже старші тебе,
А ти такий, як в ті суворі дні,
Тобі старість не можна і не треба,
Солдате, що загинув на війні.

В дубовім листі, в китицях калини
Висить портрет солдата на стіні.
Там бог висів. Тепер тобі, людино,
Складають люди шану по війні.

Вродливий хлопче! В сине надвечір'я
Зіходяться вдовиці і діди,
Вони тобі висловлюють довір'я,
Сміливому і юному завжди.

Я від зірниці йшла...
Я лиш краплина
Того вогню,
який дала вона.
Її творіння я, нова людина...
І що взяла —
усе віддам сповна.

ПАМ'ЯТЬ СЕРЦЯ

О ніжний Ніжине, я знов сюди прийшла
У літній день, коли цвітуть каштани,
Щоб знов згадать, як тут війна гула,
І від пожарів біла вишня в'яне.

У дні війни я бачила отут
Сліпого партизана... По дорозі
Ішов він у надії і тривозі,
Тяжкий для себе вибравши маршрут.

І вів його хлопчина-провідник,
І був він у подертій одежині,
Він руки грів маленькому хлопчині,
Я зупинилася, а він за рогом зник.

Та це ж Батюк, відомий адвокат!
Учився в Києві, його я добре знала!
Кудись його лиха година гнала
За місто в ліс. Чи ж вернеться назад?

О Якове! У школі ти не раз
Нас чарував відвертістю прямою,
І, зрячі, ми тягнулись за тобою,
Здавалося, ти знаєш більше нас.

Ти йшов тоді у ліс, де Стратілат,
Твій командир з іменням, як із казки,
З плечей могутніх знявши автомат,
Тобі давав попити воду з каски,

І обіймав, і дякував при всіх
За ту важку дорогу непосильну,
І жартома казав, що ти двожилний,
І виряджав у дальню даль доріг.

Ти був сліпим. А знав, де ворог наш,
І хоч носив, як старець, торбу вбогу,
А не гвинтівку грізну й патронташ,
І брав лиш добру пам'ять у дорогу,
Щоб послужити людям у житті,—
Про ворога відомості пекучі,—
Тебе таки спіймали уночі
І розстріляли в полі біля кручі.

Я чую знову підлий голос тих,
Що жовчю ллють на наші мирні брами.
Приходь же й мертвим, Якове, до них,
Удар їх безпомильними словами!

І хай їм сором душу пропече,
Отим люцям, що встигли вже забути,
Від чого кров сторіками тече,
І йдуть сліпі в неходжені маршрути.

Ніжин

ПАРТИЗАНКА БІЛОРУСІЇ

Розповідь Олени Мазаник
про смерть ката Білорусії
Вільгельма Кубе

— Міну повільної дії з лісу принесли мені,
В сумці моїй дівочій міна лежить на дні.
Ось резиденція ката, тут попелюшкою я,
Спалена моя хата, знищена вся сім'я.
Тут гауляйтер Кубе чорнії творить діла,
Пане Вільгельме, чуєте, то попелюшка прийшла.

Двір, вартові, вівчарки і кулеметів ряд,
А на воротах німчик — безвусий іще солдат...

— Гауляйтере Білорусії,
Попелюшка я, та не та,
Що у казочці знаменитій
Хату фуріям заміта...
Ось по сходах

резиденції

гауляйтера

я біжу...

«Хальт!» — назустріч. Я зупинилася,
Аж до п'ят у цю мить дрижу.
Німець вирвав у мене сумочку,
Вийняв хусточку. «Гут!» — сказав.

Вишивала її я милому, німчик хустку собі
забрав...

А під хусткою — парфюмерія,
він всміхнувся: «Це хай тобі».

Свої баньки на мене витріщив —
ще хлоп'ячі і голубі...

В них не гаснуть зловтішні вогники...

Здогадався? Скоріше ні!
Може, й він ненавидів Кубе,
бо служив йому на війні?

Попелюшка я, та не з казочки...

Там, де сам гауляйтер спить,
Невеличка та грізна мінічка
під матрацом тепер лежить.

А о другій вночі на шматки рознесло

Білорусії лютого ката,
За всі чорні діла, за посіяне зло
віднайшла його людська розплата.

Ну, а я у цей час в білоруських лісах
До нового збиралась походу!

Як ми вірили в свято в тривожних ночах
У близьку перемогу народу!

ДУБ ГЕТЕ

Як велет, він стояв посеред двору,
Гілки простягував, мов руки, і страждав...
І площу табору, той бухенвальдський форум,
Здивовано і гнівно оглядав.

Проводили повз нього полонених:
Поляків, українців, росіян...
На гілці дуба, зломленій, зеленій,
Висів три ночі львівський партизан.

Гули вітри... А в печах догоряли
Невинні жертви, тліючи в огні,
І Ельза Кох із вілли виїжджала
На білому своєму скакуні.

Вона хлистом збивала листя дуба
І поспішала в табірний манеж,
Де в штабелях лежали людські трупи,
І юнаки, й мужчини без одеж.

Під нею огир гарцював по колу,
Стікала кров по днищу жолобка,
І бавилась над трупом охололим
Бездушна фрау, хтива і гидка.

Вели дівчаток в темні коридори...
В останній раз їм небо голубе
Всміхалося... Кінчалося їх горе
Під душем «бань» з страшним «Циклоном Б».

Він бачив все, той дуб, що двісті років
Тут вистояв... Це тут, під ним, колись
Для дум своїх знаходив Гете спокій
І вірші «Фауста» з його душі лились.

Шуми, шуми, могутній дубе, віттям!
Творить великих слухав ти рядки...
Це ж відтоді минули вже століття!
«О, де ви, славні Гете земляки?

О, де ти, дух бунтарства і свободи?» —
Питає дуб і ронить сльози з віг...
А в цю хвилину кат-фашист виводить
З підвалу Ернста Тельмана на світ.

Він сам — як дуб, що не схиляє крони.
Хоч в одиночці мучивсь десять літ...
Ось постріл в спину. Ллеться кров червона,
І до трупарні ліг широкий слід.

Вони убили Тельмана і дуба
Спиляли, як злодії, в темну ніч.
І бродить Фауст, попіл наш голубить,
Де Бухенвальд — ганеба для сторіч!

Веймар

БАЛАДА ПРО МЕДСЕСТРУ

Пам'яті Валерії Гнаровської,
що геройськи загинула біля
с. Вербова (тепер Гнаровське), Запорізької області.

А танки йдуть... А танки йдуть...
Чим переймеш тим «тиграм» путь?
Вже два прорвались в тил, в долину,
Вже німці ціляться у спину
І лязкіт гусениць вже чуť.
А тут — поранені бійці
І бинт у дівчини в руці...
Танк зараз їх розчавить з ходу,
Їх біль і їхню мужню вроду,
А хлопці ж — вої-молодці.

Вона несла їх на собі,
Із поля бою врятувала
І рани всім перев'язала,
Вже й ожили... І на тобі!

Прорвались «тигри» в тил до них,
І стогін ранених затих,
Тепер вона сестра і мати,
Тож мусить воїв захищати.
І воювати теж за них.
У санітарній сумці є
Гранати, зібрані в забитих...
Сестричка в повен зріст встає:
— За вас, брати! Вам жити й жити,
Бо ви зробили вже своє! —
Гранати — в танк! Спорснув вогонь,
А танк повзе... Німецька каска
Вже озирає оболонь...

Рвонулась з сумкою — під танк!
Дівча життям, гарячим тілом

Бійців і землю захистило
В пориві сміливих атак.

Здалось, то вибухло в траві
Дівоче серце. Танк спинився...
І ранок сонячним зробився,
Бійці ж залишились живі.

А батько ждав дочку з війни
І не діждався... В Вербовому
Її зустрів він біля дому
У ореолі сивини.

Вона стояла на путі
Така ж вродлива і висока,
Така смілива, кароока,
Як і давно колись в житті.

— А як же зветься це село?
— Село Гнарівське... Люба доню,
Ну, дай же таткові долоню,
Розлуки ніби й не було...

«Ні, ти не будеш червоніть
За мене, тату!..» Так писала
І рани воїнам в'язала,
Тепер, немов жива, стоїть...

І батько на коліна став,
Та й простягнув до неї руки,
А в серці стільки болю й муки,
Що він, як жінка, заривав...

БАХЧИСАРАЙСЬКИЙ ФОНТАН

Фонтан кохання — чистих сліз фонтан!
Найбільший скарб всього Бахчисараю,
Криниця сліз серед земного раю
І пристрастей навік розбитий жбан.

Тут Пушкін був і трьох троянд вогні
Залишив вам, закохані і ніжні,
Багрянний, жовтий, чисто білосніжний,—
Усі слізьми скипають з мені.

Червоної троянди пелюстки —
Невиліковні опіки на серці,
А білої — то чистих сліз озерце,
А жовтої — розлука на віки.

Тут Пушкін був коханцем і творцем,
А ти прийшов в солдатській шинельчині
Із порохом обпаленим лицем
Крізь спалахи землі криваво-сині.

Стогнула Таврія від гуркоту заліз,
І вдовами робилися кохані,
І сліз фонтан топився в океані
Не символічних, справжніх людських сліз...

Фонтан кохання, чистих сліз фонтан,
Я теж прийшла до тебе причаститись.
Тим трьом вогням всесильним помолитись
І вийнять з серця муки ятаган.

Йй повесні не буде вже
співати соловей
І милий не пригорне подругу молоду.

Її любов украдено!
Коханого нема...
Всю ненависть в листівки школярка перелле.
Листівку за листівкою розклеює сама,
О, скільки тії мужності у неї в серці є...

У камері для смертників в шістнадцять
юних літ

Сидить вона за ґратами —
смілива Сагайдак.
І дивиться в віконечко на білий вишні цвіт.
Передає сестричці
останній серця знак.

Коли вели на розстріл вродливу, молоду,
Так тужно соловейко витьохкував в саду.
І квітла черемшина востанне на віку,
За тебе красувалася в весільному вінку.
Так жить тобі хотілося, любить людей і світ...
Але вже цілять в серце:
розстріляна весна!

І серце зупинилося в шістнадцять юних літ,
А в небі засвітилася твоя зоря ясна.

Так і летиш у вічність поміж високих зір,
Ще скільки їх засяє для щастя і добра.
Шикуються ровесники...
Ти ж, комсомолко, вір,
Що подвиг серця смілого ніколи не вмира.

ТРИЗНА У ДЕНЬ ПЕРЕМОГИ

Я присяду із вами, із старими жінками,
На траві край могили і пригублю вина,
А на серці, як в мене, у вас горе і камінь,
Бо й у вас найдорожче забрала війна.

Як тебе я любила... Не того б треба слова.
Бо для туги моєї і слова нема...
Перша травка пробилась на могилі шовкова,
А на серці у мене, як перше,— зима.

Скільки весен і літ... Матері мої любі,
У війну я молодша була, аніж ви,
Перший рік мій коханий цілував мої губи,
Що в самотності нині жорсткіші жорстви.

Загриміло, упало на землю металом,
Запалило житло нам і жито в степах
І гніздечка у вибухах тих розметало,
Нас погнавши по біженських, чорних шляхах.

І брели ми, приречені вдови-дівчата,
Люто гнані бідою у пекло війни,
А любов наша, тільки учора почата,
Як і ваша, впліталась у біль сивини.

Як ми ждали! Щасливі, до кого вернулись
Іх орлята й мужі з переможним вінцем.
Ну, а ви, мої вдови, від горя зігнулись,
Матері з почорнілим від туги лицем...

Тож присядьмо отут, край чиеїсь могили,
Бо й могили синів не усі віднайшли,
Та й згадаємо тих, кого так ми любили,
Ох і хлопці ж були: не орлята — орли!

Добре тим, в кого є хоч би внуки на згадку,
А в цієї забрала і внуків війна...
Поминають любов посивілі солдатки,
І, мов попіл війни,—
сивина, сивина...

СМЕРТЬ МИХАЙЛА КИРПОНОСА

Тут підвівся боєць —
плащ-палатка знялася крилом,
І взялася вогнем,
і пекла йому плечі до болю,
А він рвався вперед
непокірним, могутнім орлом
По осінніх степах,
по незжатому рідному полю.

Лиш гвинтівка в руках,
лиш завзяття в очах...
Шлях — вперед!

Гудер'янові танки
захлинались в зненависті й злобі,
Прямо в очі бійцям
розплювався вогнем вогнемет,
Та серця у бійців
золотої, найвищої проби.

Ну, а хто ж той орел,
що попереду сміло іде?
Генерал Кирпонос із урочища вийшов до бою,
У полтавських степах
ледь зажеврив на обрії день,
Третій день іде бій із фашистською тою ордою.

Він поранений впав...
Підняли його друзі бійці,
А в урочищі тім,
що Шумейкове здавна зоветься,
Він командував боєм,
хоч діймав його біль у руці
І дві кулі пройшло біля самого серця.

Він ще жив, доки ліс не зайнявся навколо вогнем,
Той вогонь по дубах підіймався все вище і вище.
Міна поруч упала...

Він гукнув: — Не уб'єте мене! —
То горів Прометей
на війні велетенським кострищі.

В ту останню хвилину
побачив він рідні поля,
Свою землю кохану,
за яку в революцію бився,
Пахла порохом, димом
поранена тяжко земля,
Він на друге плече
у останню хвилину схилився.

Вчулась пісня, де Дніпр
гори хвиль підійма і реве...
Він збагнуть вже не міг,
чому хвилі не сині — червоні...
А десь рвалось: «Ура!»
Те останнє «ура» бойове,
І несли його в вічність
революції змилені коні.

— Командире, постій!
Ще не час помирати тобі! —

Заридали бійці,
бойові побратими і други...
Та погасли вже очі
голубі, голубі, голубі.
І стогнали дуби від вогненної тої напруги.
Тут підвівся боєць...
Уособив собою полки...
Із атаки, з боїв!
Плащ-палатка на мужніх раменах.
І несе він свій подвиг
у далекі майбутні роки,
Рветься з серця вогонь,
наче наші червоні знамена.

Лохвиця, урочище Шумейкове

РЕКВІЄМ ШУМЕЙКОВОГО УРОЧИЩА

Там, де Шумейкове шумить
Гаями дуба і калини,
Підвівся воїн у блакить,
Підвівся воїн у блакить
В степах безмежних Полтавщини.

Калина висока, долина глибока,
Аж додолу гілля гнеться.
А там за джерельцем, а там за потоком
Спинилося серце,
гарячеє серце.

Підвівся воїн, щоб стоять
В землі рахманної на чатах.
До нього здалеку спішать,

Мов до коханого, дівчата.
На нього йшли з усіх боків
Гудеріана чорні танки,
Рвонув гранату він з руки,
А сам упав за полустанком.
Шумить урочище, шумить...
Над ним високе мирне небо.
Боець на дні його лежить
І слуха реквієм про себе.
«Калина висока, долина глибока,
Аж додолу гілля гнеться...»

БАЛАДА ПРО ЗЛАМАНЕ КРИЛО

«Велика шкілька час» — великий шкільний урок, який проводять вчителі Югославії біля монумента, де в дні фашистської навали загинуло три тисячі учнів разом зі своїм вчителем. Крило — символ обірваної юності, якій не судилося злетіти.

В Крагуевці ровесників твоїх
Убили в дні фашистської навали,
В Крагуевці затиш дитячий сміх,
Та на коліна школярі не впали.

І вів учитель їх, старенький серб,
Що не хотів коритися фашистам,
Над ними місяця тужив тоненький серп,
Коли із школи їх вели за місто.

— Хто з вас зречеться вчителя? Скажіть,
Того відпустим нині ми на волю...—
Шеренга школярів, немов німа, стоїть,
Лиш личенька скривилися від болю.

— Спасибі, діти!— вчитель мовив їм.—
Виходить, що учив я вас не марно...—
Вони ішли, ридала даль захмарена,
І рокотав у небі гнівний грім.

Штовхали в яму вбитих і живих...
О ніч ота содому і гоморри!
Той день, ту ніч не забувайте ви,
Запам'ятайте материнське горе.

Над їх могилами стояла я німа
І плакала з старою югославкою
Над крилами, які війна лама,
Але вінча навік гіркою славою.

Ішов шкільний урок біля крила,
Що зламане фашистами дочасно.
Його ще юна вчителька вела,
А день стояв такий погожий, ясний.

«Велика шкілька час» — він пролетів як
мить,
Та водночас як вічність, бо вміщає
Три тисячі життів, яких вже не дожить,
Бо вже тих школярів давним-давно немає.

Та є щось більше навіть за життя —
Це відчуття плеча цих друзів юних,
І коли в небі журавлі летять,
Вони торкають серця мого струни.

Коли один підбитий, журавлі
Беруть його на крила, наче брата,
І в даль летить одна сім'я крилата:
Курли, курли,— до рідної землі.

ВОРОНЕЦЬ

Воронець зацвітає на моїй українській землі,
Там, де падали коні,
вороні твої коні, Україно,
Матері заплітають
його в материнські жалі,
Коли йдуть на могилу
у битвах загиблого сина.

Та найбільше його — в Берестечку,
де шляхта віки
Хтіла вирубать силу
і вроду моєї України.
Воронець, воронець,
сиве зілля моє запашне,
Ти даєш мені сон,
забуття від негод і руїни.

Як пила я тебе по оцій стокривавій війні,
Щоб заснуть, щоб приспать
мою тугу вселюдську й жіночу,
Воронець, воронець,
мій коханий на чорнім коні
По твоїх чагарях
все до мене скака серед ночі.

КАЛИНОВИЙ КЕТЯГ

ВІЧНЕ ДЖЕРЕЛО

До щему у серці, до терпкого солодкого щему
Я кохаю Україну, омиту прозорим дощем,
Її грози весінні, листопади осінні,
Коли сиві дуби покриті багряним плащем.

І степи, і діброви, і зорі, і роси,
І беріз тонконогих розплетені коси,
І калини у лузі розсипаний жар.
І тополі у полі на широкім роздоллі,
Ніби сестри зелені, струнки, світлочолі,
Що, немов обеліски, сягають задумливих хмар.

Я такою з дитинства тебе, Україно, пізнала,
Коли жницею йшла у безмежні поля золоті.
Голубами злітали у небо димки від вокзалу,
Ніби звали мене у незвідані далі оті.

Мріли скіфські могили...

А он ті, то шапками козацькими
Насипали колись земляки-запорожці... Німій!
Ти — вкраїнка, гордись! —

вдарить хвиля у серце зненацька,
На коліна впади
і дихнути від щастя не смій.

А то ленти вдягни, вишиванку і маки червоні
І піди у степи, волошкові пісні наслухай.
Тут промчались колись революції змилені коні,
Ти, дочка України, рідну землю у спадок приймай!

Рідну мову приймай, і народу традиції славні,
І знамено червоне, що кров'ю полите в боях.
Світове представництво і наші здобутки державні,—
Це усе Україна

неповторна,
співуча твоя.

І таку, як була ти,—

у січах, у вічній тривозі,
Коли дух непокори ти лишила грядущим вікам,
Коли долю твою ще везли на чумацькому возі,
І таку, як ти є,—

я нікому тебе не віддам!

Все, що в серці несучу,

у твоїх я дістала глибинах,
Ти мені і любов, і пісенність, як ненька, дала.
Я живу і співаю,

бо живе і співа Україна,

Бо припала вустами

до дзвінкого твого джерела.

КВІТКА МОГО СЕРЦЯ

Поезіє, мій чистий едельвейсе
З стрімких лугів альпійських,
з скель крутих...
Усе життя на скелі ти збираюсь
І прагну квітку сонячну зірвать.
Подарувать її своєму народу рано,
Коли заграє сонце на зурні
І вітер заспіває на флюярі,
Легіником змайстрований для тебе,
Моя Вкраїнонько у маковім вінку,
Моя вродливице в сорочці-вишиванці.

ПРОРОК

Твоя мудрість до тебе прийшла
Не з талмудів сухих мудреців,
Що шукали, неначе сліпці,
Як позбавити людство від зла.

Ти народ свій відкрив для життя,
Як учений, бува, відкрива
Невідомі закони буття,
Непреложні людини права.

Ти джерела могутні відкрив,
Що народ з них століттями п'є,
І в стражданні людському спалив
Невмираюче серце своє.

Ти вродливу мову свою
Зміг підняти до найвищих висот,
Щоб повірив у себе народ
У невольницькім панськім краю.

Ти сягнув на століття вперед
У тих віршах, що наче мечі...
І пророком зробився поет,
Що підслухав кобзарські плачі.

НА ТАРАСОВІЙ ГОРІ

Привіт тобі, землі Бояне славний!
Пером тобі хай буде ця гора.
Шумить, шумить тобі Дніпро прадавній,
На струнах вічності могутній вітер гра.

О, як він гра про славу України,
Яку підняв ти з попелу й поніс
В людські серця, мов пісню солов'їну,
Крицеве слово викував із сліз.

Мабуть, і тут ти чуєш битви дужі,
Реве Дніпро, і мчаться козаки,
І креше грім... І списи харалужні
Лишають слід вогненний на віки.

Підносить меч розплати Гамалія,
Тарас Трясило мчить на коні,
І Україна з бою кров'яніє,
Горить і не згорає у вогні.

Йї не згоріть! Йї не взяти змором!
Мов дівчинку, дурну, не обдурить
Минулим тим кривавим людоморам,
Вона живе і вічно буде жить.

О, як топтали банди зловорожі
Українське слово чисте, мов алмаз,
А ти стояв у правди на сторожі,
Підносив слово з попелу не раз.

Як ти страждав тоді, в степах Аралу,
В солдатській муштрі, в дальній чужині,
А слово українське не вмирало,
Воно жило і знову воскресало
В твоєму серці викуте в огні.

Ні малювать! Ні думать! Ні писати!
Дух творчості узято в кайдани.
А там зове тебе Україна-мати,
Зовуть народу вірнії сини.

Недомальоване у фарбах, на полотнах,
Впади вогнем у книжечку співця,
Яка потому гнівна і скорботна
Піде по світу. Бога і вітця,
Того святого господа в кіоті,
І осміє, і виведе на прю,
Воздасть за все у гніві і скорботі
Народів кату, батющці царю.

З Тарасом нам вести не раз розмову,
Напам'ять вчить могутній вірш його,
Щоб научились ми чужому слову
І не цурались рідного, свого!

ФРАНКО І ЛЕСЯ В КАРПАТАХ

Вони ішли по скелях, де шумів
Могутній Беркут, де високі гори,
На плечах несучи пісні струмків,
З планетами вели переговори.

Світилися їх очі, і були
Високими й святими їх стремління,
І зустрічі в Карпатах їм несли
Великих дум народних воскресіння.

Франкова мужність, ніжність її слів
Зливалися у горах воедино,
У блискавках їм обрій заяснів,
Де рвала пута рідна Україна.

Там їх пісні, прозорі, як сльоза,
В орлів учились мужності і злету,
І Лесина нескорена гроза
Була сестрою рідною поету.

ФРАНКОВИЙ ТРИПТИХ

I. ФРАНКО В КРИВОРІВНІ

Він жив отут, над Черемошем диким,
У скромній хаті бідного гуцула.
Немов струна, на людський біль великий

Душа його відповідала чула.
Він бачив, як на пагорбі крутому
Селянський син згинався, як Микула;

А другий, тайстру взявши, йшов із дому
В Америку чужу чи Аргентіну,
Країну ще для нього не відому;

А третій брів рубати деревину,
Підрядчику в кишеню класти злото,
В «панствовім лісі» гнути свою спину.

Четвертий йшов висушувать болото,—
Отак із гір розлазилась по світу
Гуцульська негодована голота.

А він же хворий, що йому робити?
Паралічем звело йому правицю,
Та зве його, гуцула, драна свита...

Курились десь під хмарами Синиці,
І Довбушанка, й славні Кобилини,
Куди, казали, Довбуш на ослиці

Скарби завозив... Гарні там вершини,
І для опришків хати крем'яністі,
Де вітер волі дме із полонини...
— О, просипайтеся, серця гуцульські чисті,
О, розгинайтеся, зігнуті горем спини!

Котився в небі місяць жовтим колесом,
Співав Франко своїм могутнім голосом.

II. ЗЕМЛЯ

В 1933 р. естафетою
було передано на могилу
І. Франка срібний кубок
з землею з його рідного
села Нагуєвичі.

Як її руки бережно брали,
Як її в кубок ніжно вкладали,
Як посилали з села до села!
Руки в мозолях кубка торкалися,
Хлопські серця із серцями стикалися,
Тільки б земля до поета дійшла.

Думи свої посилали з землицею,
Щедро политою їх кривавицею:
— Серце поклали б у кубок — не жаль!
Ти ж не жалів для народу нічого,
Хай естафетою йде по дорогах
Разом з землею — наша печаль...

Наша печаль, і любов, і надія,
Слово твоє, нам, поете, зоріє,
Рідний, прийми найдорожчий сей дар!
Землю оцю, що дала тобі силу,
Хлопська рука принесла на могилу,
Вічно будь славен, наш Каменярь!

III. ЗІВ'ЯЛЕ ЛИСТЯ

Благословенна самота.
Вона прийшла до нього, узяла
За руку владно і дала
Йому снаги...

Отрутою все тіло напоїла
І розбила
Бездумності найтяжчі ланцюги.
Вона зробила те, чого хотіла:
Проснулося перо, яке тримали
Його робочі руки. На папір
Поклало вензелі пекучих літер,
І, смуткові душі наперекір,
На струнах вічності загравав безсмертя вітер.
Як грав він, як співав!
Як закружляло
Зів'яле листячко

в осінньому саду...

А демон реготався:

— Мало, мало.

Я не таке ще зможу...

Поведу

Тебе в її хороми крижанії,
Поставлю білу з мармуру її,
Одну-однісіньку, таку, як ти омріяв,
І от звелю, візьми, зігрій її
Не поцілунками, не дотиком гарячим
Руки своєї! —

Віршами зігрій.

Хай мармурова лялька ця заплаче,
І сльози заблищать з-під оксамитних вій,
І кров ударить в груди, і підійме
Холодна статуя хай руки чарівні,
Хай спалить тебе в любощах,

в обіймах.

Вуста, немов троянди у вогні,
До вуст твоїх притуляться і вип'ють
Усю трутизну з серця. І впаде
Оте душевне рабство ненависне,
Отой важкий тягар, що твої груди

· тисне.

Скажи, поете, вмієш так писать? —
Поет мовчав.

Відповідала пісня.

Вона зірвала з вуст її печать,
Дала їм животворної водиці,
А для очей позичила вгорі
Два промінці, дві іскри-блискавиці,
З глибоких океанів — янтарі,
Політ душі й свободу духу — в птиці,
Вогню буремного в осінній багрянці.
І понеслось, і закружляло
В його осінньому саду
Черлене листячко зів'яле,
Серця розбиті напувало,
Любов будило молоду.

ДОНЬКА ПРОМЕТЕЯ

1

Там, де казковий Случ голубіє,
Степ, ніби вилитий з міді, німіє,
Тиха діброва ніжно шепоче
В сині весняні зоряні ночі,—
Місячним сяйвом покликана з хати,
В ліс ти виходила мавку шукати.

Няні старої легенди співучі
Йшли із тобою на зоряні кручі.
З хащі виходив володар діброви,
Вів із дівчатком казкові розмови.
— Мій лісовик,— ти казала до дуба.
Він шепотів тобі:

— Дівчинко люба,—

Ніжно узорні схиляючи віти,—
Буду для тебе я радо шуміти.

Вітер, немов перелесник грайливий,
Коси твої цілував жартівливо.
Той, що просиджував в скелі віками,
В скелю елейними кликав словами
Дівчинку Лесю, малу мандрівницю,
Ту, що хотіла б ясну блискавицю
З хмари вхопити для щастя людського,
Ту, що хотіла вінця золотого
З зірки сліпучої в небі зірвати,
Щоб опівночі вогнем запалати.

— Ні, не для мене цей спокій гробниці,—
Леся сміялася з ледаря в скелі.—
Дубе, дістань мені з хмар блискавиці!
Я понесу їх у рідні оселі.
Хочу я, дубе мій, бути міцною,
Мріє, лишайся навіки зі мною.
Дай мені крила свої соколині,
Я Прометеева донька віднині!
Дай його силу і сяйво мені,—
Буду світити я досвітні вогні.

І задзвеніло в темряві ночі
Лесине слово дзвінке і пророче:
«Вставай, хто живий, в кого думка

повстала,

Година для праці настала.
Не бійся досвітньої мли,
Досвітній вогонь запали,
Коли ще зоря не заграла».

То не еолова арфа бриніла,—
Донька України, мужня і сміла,
Слово ясне дарувала вікам,
Людям на щастя, на смерть ворогам.

Як вона рідну любила Україну,
 Мову співучу її солов'їну!
 В дальню Італію недугою гнана,
 Леся співала про рідні поляни,
 Луки Волині росисті, пахучі,
 Сиві дніпрові задумливі кручі.

Ні, не палати, не пальми і злото
 Бачила Леся в чужинському краї,—
 Бідних, що гинуть від гніту роботи,
 Дим, що їм небо ясне застилає.

Гордо дзвеніли слова Українки!
 «Дзеньками-бреньками» грали Чупринки,
 І декаденти товпилися збродом.
 А Українка з рідним народом
 Мрію плекала велику, огнисту:
 «Вигострить, виточить зброю іскристу!»
 І до народу гукала з любов'ю,
 Пісню віддавши, написану кров'ю:

«Месники дужі візьмуть мою зброю,
 Кинуться з нею відважно до бою.
 Зброє моя, послужи воякам
 Краще, ніж служиш ти хворим рукам».

ЛУЦЬКА БАЛАДА

Я б спитала в дороги:

— Де тут Леся ходила? —

Не знає...

Я б спитала у ясеня,

ясень тільки гілками хитає.

Він широкий розрісся.

Не візьмеш навіть в зо три обхвати.
Я б спитала про Лесю у цієї забутої хати.
Але хата мовчить...

І інші люди приходять до неї,
І студенти влаштовують тут молоді асамблеї.
Я б спитала у башти
із величним ім'ям Свидригайла,
І відмовила башта:

— Леся тут на орлицю зростала.
Перед нею лежали замку Любарта давні руїни,
Перед нею конало
розкраяне тіло України.

І клялося дівча,
хоч не мало коня, ані зброї:
— Буду Жанною д'Арк України моєї святої!
Що із того, що руку
відбирає смертельна хвороба,
Буду Жанною д'Арк України моєї до гроба!

— Де ти військо візьмеш? —
в неї сумно питали руїни.

— Моє військо — пісні!
Вороги — вороги України!

-- Де ти зброю візьмеш?
Ти ж недужа така й блідолиця.

— Моя зброя — слова,
я їх вигострю гей би ту крицю!

— Ти гадаєш, що прийде,
як до Жанни, і слава до тебе?

— Я до іншого прагну,
і мені тії слави не треба!

Моя слава, далебі, — то слава України моєї.
Як орлиця у небі,

я сягну навіть сонця для неї.
— Ти занадто взяла

на малі свої плечі, дитино...

SACSIFRAGA

Чи бачили ви квітку ломикамінь,
Що виросла на гострім шпилі гір,
Що піднялася в небо пелюстками,
Немов сестра високих чистих зір?

Що розцвіла не там, де лаври кучеряві
Плетуть вінки Ай-Петрі, де униз
Зіходять, ніби вої величаві,
Старий платан і гордий кипарис;

А там, де камінь брилами тісниться,
Де ні джерел, ні плескоту ріки,
Куди сто літ не залітала птиця,
Де навіть дикі терни й будяки
Не сміють виростать між урвищ і каміння,
А квітка та всьому наперекір
Там зацвіла і золотим промінням
Сяйнула з диких скель і чорних гір.

Її назвали люди «ломикамінь»,
Легенду славну склавши в давнину.
І ти нам, Лесю, мужніми піснями
Нагадуеш ту квітку осяйну.

Як чарівлива квітка саксіфрага,
Що виросла на скелі в вишині,
Так ти, святої сповнена відваги,
Досвітні підіймаючи вогні,
Звелася над суворими віками,
Щоб ширими, урочими піснями
Світити людям в праведній борні.

КОБЗАР

Мід дід розповідав про Вереся
І сам його сумні пісні любив.
За ним завжди хортів ходила згряя,
Коли він до Прилуки приїздив...

З Калюжинців, з Сокиринець дорога
Була вже не легкою кобзарю,
Збивав у кров свої старечі ноги,
Стрчав у полі вранішню зорю.

Сліпий Гомер Вкраїни дорогої
Ударить було в струни, заспіва,
Немов живою скропить всіх водою
І нагада про людськії права.

«На чорному, гей, морі...» — зарідає
Про білозірця роки молоді,
Про козака, що квилить, проквиляє,
Батькам своїм клянеться у біді...

Чи ж зрозумів щось пан у Петербурзі,
Коли послухав думу ту сумну,
Чи в пишній ложі, мо', здалось катюзі,
Що то осанну співано йому.

І повезуть на конях Вереся
До Києва розчулені пани,
А він їм в очі думу проспівас,
Як з бідаків знущаються вони...

Як на кістках устав преславний Пітер...
І скинуть кобзаря з санок у сніг,
Щоб замели хурделиця та вітер
Сліди його важких старечих ніг.

Та прийдуть ще колись нащадки вольні
І над могилою старого кобзаря
Співатимуть нові пісні роздольні,
Новітня їм світитиме зоря.

КАНТАТА «ЗАПОРОЖЦІ»¹

Гей, як посідало
На чайки козацтво,
В море випливало,
З дніпрового гирла до Босфору
Миттю долітало.

Ой же будеш знати,
Вороже турчине,
Будеш пам'ятати
День, коли в неволю взяв дівчину,
Спалив рідну хату.
Є в козака сила,
Є в козака правда:
Шабля-блискавиця!
Будеш знати, турку біснுவатий,
Як над ним глумиться.

Вдарило козацтво,
Заревіли хвилі,
Затріщали кості...
На Царград летіли
Чайки легкокрилі
До султана в гості.

¹ На текст кантати написав музику композитор Г. Майборода.

Аж до Січі й Чортотлику веде здобич він велику.
Ще й козаків із неволі,
Зупинився в чистім полі.

— Я татари мечем посік,
я пролив там кривці потік,
Я вас визволив з жінками, із дітьми-татарчуками.
Чому пісню не пієте, оковитої не п'єте?
Чом не дивитесь в вічі, наближаючись до Січі?

Йдїть направо, на десницю,
Ті, кому Дніпро не сниться!
Кому сняться дитинчата,
По матері татарчата!

Повкладайте шаблі в піхви, шаблі, мною даровані,
Та беріте моїх коней, в Трапезунді підкованих,—
Повертайтеся до Криму, до татарської неволі...
Відпускаю вас із богом, не поганьте свого поля!

Кошового біль проймає:
— Йдуть направо, йдуть, о нене! —
Серце кров'ю ізтікає,
Серце б'ється, мов шалене.

Розлютився Іван Сірко:
— Ненавиджу ницість тлусту!..—
Вийняв шаблю-блискавицю,
Сік зрадливців на капусту.

— Ви не знали отамана,
Ви не знали його вдачі!..—
Покотились гарбузами
Бідні голови незрячі.

МАНГУТСЬКА ЛЕГЕНДА

У темниці в Мангуті не рік і не два
Вже козак-запорожець сидить,
Вже й сивіть починає його голова,
За Україною серце болить.
А фортеця з граніту — ніяк не втекти.
В козака лиш розрада одна:
За стіною сидять запорожці брати,
Часом пісня їх звідти зрина.
Він затягне й собі про Україну свою,
Про неволю-бідую козакову.
І, мов привиди, згадки із серця встають
Про сердечну отецьку розмову.
Як почує ту пісню турецький паша,
Головний кріпосної сторожі,
Відігріється раптом у скнари душа,
Вже й на місці він всидіть не може.
— Бачу,— каже турчин,— не простий ти козак!
Обійшов у походах півсвіту,
Знав немало боїв, знав немало атак,
Бачив землю, вогнем оповиту.
Знаєм: викуп за тебе дадуть козаки,
Не маленький, а гідний вояки.
А поки що розкажуй мені казочки
Про ті січі твої, про атаки.
Може, дійсно ти правду говориш, козак,
Може, складно навчився брехати...
Розкажи, що ти мав од походів-атак,
Де скарби свої встиг заховати.—
Знав невільник жадобу старого паші
І любов до багатства і злота,
На Мангуті від кожної платить душі
Йому здавна податки голота.
Любить гроші паша і солдатів своїх
В ближні селища шле за скарбами,

В полонених все цінне бере він собі,
Потім — робить своїми рабами.
— Ну, чекай же, турчине,— сказав той козак
І почав тут плести небилиці: —
Незліченні скарби я в Стамбулі дістав,
Як бував у турецькій столиці.
В цій фортеці, в печерах, звелів я сховать
Всі скарби ті моїм побратимам.
Якщо добре у склепах отут пошукать,
Станеш ти багатющим із ними.
— То шукай,— наказав йому турок,— шукай!
Мені мати той скарб закортіло.
— То ж послаб ці кайдани, що в'їлися вкрай
В мое біле козацьке тіло.
— Ну, це можна! — відмовив турчин, розкував
Кайдани на ногах козакових,
І по склепах козак цілий день походжав,
Все шукав ті скарби лейдакові.
Потім випив з пашею і повідав вночі,
Як султанова донька з любові
Принесла від скарбниці султана ключі,
Віддала всі скарби козакові.
Слухав скнара про лицарські славні діла
Та й заснув... І здалось, що до нього
Та султанова донька з гарему прийшла,
І цілує, й милує старого.
І солодкими пестоці турку були,
Ще й під дзенькіт султанського золота.
А козак переліз через мури-вали,
Засміявся над скнарою молодо.
— Прощавайте, мангутці! —
В Запороги він йде,
Де нема кайданів, ані злота,
Тільки щастя лицарське його молоде,
Відчайдушна козацька голота.

* *
*

Палає Гус... Вогонь — стина вогонь...
Хіба для того вкрав ти, Прометею, його в богів?
Кривавий піт із скронь
Стіка в борця за правди пропілеї.

Старенька мати стиха підійшла
І в'язку хмизу кинула під сина,
І зайнялась, і попелом зійшла
На ньому ізотліла одежина.

— O sancta simplicitas! ¹ — мовив він.—
О простота свята, тебе не скоро
Людська любов земна зітре на порох
Серед усобиць і жорстоких війн.

І ти встаєш, о простота свята,
Простягуєш свої старі долоні,
Коли беруть твої скарби бездонні
І пісня нені попелом зліта.

Ну, підкладіть же хмизу, підкладіть,
Коли отецький дім в огні палає,
Коли сміливці націй і століть
Вериги рвуть. О простота свята!

ПІСНЯ ПРО УКРАЇНУ

Ти завжди в моєму серці,
Як веселка осіянна,
Україно, Україно,
Сторона моя кохана.

¹ Свята простота (латин.).

Пшениці у полі грають,
Світять води, як Дунаї,
Хлюпотять озера й ріки,
Дорога моя навіки.

Над дніпровною сагою
Линуть думи за тобою,
Твої ниви волошкові,
Твої далі барвінкові.

Хліб без тебе зачерствіє,
Слово ріднее зав'яне,
Україно, Україно,
Сторона моя кохана.

Виростай, моя висока,
Червоній, немов калина,
Мов кохана кароока,
Рідна нене Україно!

СИЛЬНІШЕ СМЕРТІ

Минуло стільки літ у самоті...
Не вірила, що можна у житті
Таке перенести, таке перетерпіти.
Вже десять раз цвіли і в'яли квіти,
Але з війни не повернувся ти.

І раптом, що це? Тане в серці лід,
Душа моя звільняється від муки,
І радість перший раз за стільки літ
До мене простяга свої щедротні руки...

Оглянься! Запитай! Чи це на все життя?
Та вже розтала в серці крига люта
І посвітліло все:

природа,
гори,
люди...

Назад уже немає вороття.

Хай, мов снігуроньці, судилось в той же день
Мені прийняти смерть через кохання,
Я йду тобі назустріч, Берендей,
Благословенним будь, любові розквітанню.

ПРОМЕТЕЮ

У чім краса твоя, не знаю,
Твоїх очей не пригадаю
І вуст ніяк не спом'яну,
А тільки хвиля невгамовна
По вінця раптом серце сповнить,
І я до ранку не засну.

То у бою крутім, гарячим
Нараз орлом тебе побачу,
А то на юному лиці
Майне Антея сила грізна,
І бачу, ти ідеш залізною,
Піднявши землю на руці.

А то, здається, над землею
Стоїш ти гордо Прометеем...
Це ти палав тоді чи ні?
О, як же схожий ти на нього,
Того хлопчину молодого,
Що спопелів давно в огні!

У чім краса твоя, хороший,
Чому забути я не зможу
Тебе до смерті ні на мить?
Озвешся жайворонком в небі,
І я лечу, спішу до тебе,
Щоб з пісні слова не зронить.

ПЕРЛИНИ

Що там Алкей і Сафо?
Щоб чесною бути на людях,
Щоб славу свою не згубити в віках,—
Вона йому кинула — ні!

Готова була я за мить одну стрічі з тобою
Віддати всю славу, людьми мені дану.
Дали ж її — люди. Хай люди її і беруть.

То правда чи ні, сказав хтось,
якщо попаде
Піщинка мала в черепашку молюски,
Й поранить її, і болем нестерпним пройме,—
Тоді з її муки народяться перли безцінні,
І їх покладуть собі до господи щасливі,
Нехай в оксамиті ті перли, як сльози, горять.

Люби і страждай! Якщо безодвітно,
Тоді, як молюска, що перли народжує з болю,
Народиш і ти перлину пісень своїх чистих
Із болю свого, із тих нерозражених сліз.

О муко моя! Горить тобі десь перлиною, може,
Когось звеселять чи сльози комусь обсушити...
Та я б потоптала ті перли, щоб тільки
Вуста твої випить до дна

І серце зігріти промінням очей твоїх зірних.
Тоді не перлину холодну серце народить мое,
А світлу троянду, червону, живу і пахучу,
Яка зацвіта й відцвіта,—

і тим за перлину цінніш.

* * *

*

Не весен первоцвіт, не осінь злотокудра
Зронили в серце радість і тепло,—
Твоїх очей жага, нестримана, розкута,
І подих твій, неначе м'ята-рута,
Підніс в житті мене лихий журбі на зло.

Я спокою твого повік не потривожу.
Нащо тобі те знать, що є любов, як ніж,
Що хтось віддав тобі свою хвилину кожну,
І душу нагорьовану, тривожну,
І золото осінніх роздоріж.

Нащо тобі те знать?.. Мене чекають люди.
Я серце їм віддам і переллю в пісні
І радість, і печаль... І хто ж мене осудить,
Що я люблю тебе у мріях та у сні?..

А може, дам комусь тепла у серце щире,
А може, сили дам в хвилину нелегку?
А може, хтось черпне у мене правди-віри —
І вигоїть печаль моя пісенна ліра,—
Отим-бо я й щаслива на віку.

ДРУЖЕ МІЙ

Друже мій, це ж тебе

я так довго шукала по світу,
Це ж про тебе неслися дівочі, нездійснені сни,
Твоїх віршів слова я збираю, немов самоцвіти,
Мов трояндовий квіт для моєї гіркої весни.

Я за тисячі верст твое серце відчую гаряче,
Я в дорогу візьму твої вірші юнацькі, п'янкі...
Кожне слово, як хміль,

кожне пам'ятне слово, неначе
Блиск очей дорогих,
ніжний дотик твоєї руки...

Я ДАЛЕКО, ДАЛЕКО ВІД ТЕБЕ...

Я далеко, далеко від тебе...
Тут не чуть тебе, голубе милий,
Підіймаюсь на зоряні схили
І рукою торкаюся неба.

Я далеко, далеко від тебе,
Тут в безодні десь губляться звуки,
Тут говорять лиш кедри та буки,
А мені твого голосу треба.

А мені б твое слово єдине
Тут почути в високому краї,
Де на скелі лиш гриф спочиває,
Де гніздов'я на кручі орлине.

Я далеко, далеко від тебе,
Тут бушують потоки в міжгір'ях

І всміхаються близько сузір'я,
Аж до ніг опускаючись з неба,
А мені твого усміху треба...

* * *

*

Коли тебе чекаю я вночі
З великою тривожною любов'ю,
В моєму серці сходяться мечі,
Й воно само до ранку сходить кров'ю.

Мабуть, тому тривога нам дана,
Щоб оновлять любов в її горнилі,
Щоб воскресала вона в радості і силі,
Неначе вічні древні письмена.

*ЧЕРВОНІ КАЛИНИ
ЦВІТУТЬ У ЛУГАХ...*

(Пісня)

Червоні калини цвітуть у лугах,
Як щастя дівоче на буйних вітрах,
Ім сонечко світить, і пестять вітри,
Ім пісню співають струнки явори.

Калина, як дівчина, радує зір,
Її не в'ялить ще людський поговор,
І радісно дівчині з сонцем удвох,
Це ж їй соловейко співає тьох-тьох.

Червоні калини у лузі цвітуть,
Над ними зозулі літа вже кують,
Коротке те щастя дівоче ку-ку,
На довгім, як нива, жіночим віку.

Вже грона червоні в калини горять
І птахи до неї здалека летять,
Достиглій калині вже серце щемить,
Що щастя дівоче коротке, як мить.

Зламали калину, зв'язали в пучки,
Один тільки кетяг горить край ріки,
Співають їй пісню дівчата дзвінку,
А роки вже лічать зозулі: ку-ку...

Калино, калино, ти справді така,
Як доля дівоча, солодка й гірка,
Зламали калину, те щастя, як мить.
Лиш кетяг, мов серце дівоче, горить.

НА МОТИВИ СОЛЬВЕЙГ

Тебе ждав мого серця світ,
Як месію чекають народи,
Вийшов ти з золотих воріт
Всім невіруючим на подив.

Був Славута тоді від бур
Величавим, як Чорне море...
Ти пройшов крізь розлуки мур
Так, як сонце в темницю приходить.

Червоніли десь вдалині
Капітана Грея вітрила,
І не вірилось вже мені,
Що я радість ту заслужила.

Сонце падало на піски,
На Дніпро, що в льоди закований,
А Сольвейг ішла здалеки,
Твоїм співом навік зачудована.

КВІТ ПАПОРОТІ

ВІЧНИЙ ВОГОНЬ

Була Україна — обпечена рана,
Хрещатий барвінок не смів зацвітати,
Від Літок до Лютежа вдарили рано,
Вогнем за Дніпром заспівали гармати.

Ватутін з бійцями на березі лівім
Дивились, як Київ палає на кручах,
І хмурилось небо в правдивому гніві,
Ридала дорога, курна і горюча.

Човни відпливали, підвладні велінню,
І ранені тяжко змагались з бистрінню,
Неслися Колумби — Івани, Микити,—
Щоб знову вкраїнську столицю відкрити.

...Від першого танка — початок звитяги.
Відходить у вічність заюшений кров'ю
Танкіст Шолуденко. Схилилися стяги,
І вічність спинилась в його узголов'ю.

О, як же хотілось бійцям в ту хвилину
Обняти весь Київ, що тлів у пожарі,
Побачити вільною рідну Україну
І маки в садах, що мов полум'я ярі...

Та був лише попіл, і чорна руїна,
Та постать Тараса, що звав на розмову,
І воїна він привітав, наче сина,
І воїн у шані зняв шапку смушкову.

Десь Вічний вогонь вже запалював вечір
І ставив стрімкіobelіски героям,
А листя дубове лягало на плечі,
Шуміло й шуміло нескореним воям.

Стираються грані між радістю й болем,
Співає про інше поетова ліра,
Та хай не зітреться у серці ніколи
Людської, великої совісті міра.

Якщо тебе мужність покине крилата,
Байдужість підступить, душа обміліє,
Знайди безіменну могилу солдата
І Вічний вогонь, що над ним пломеніє.

ВКРАЇНІ

Вкраїно, матінко моя,
Моя колиско, серцю любя,
Сплитай вінки із листя дуба,
Хай серце радістю буя.

Візьми веселку, вперези
Її собі у стан високий,
Черпни з глибин земного соку,
Себе, вродливу, карооку,
Усьому світу покажи.

Твої вінки зеленоруті
Хай колють вражі очі люті,
А ти барвінком зацвітай,
Заколосися пшеницями,
Та озовися солов'ями,
Та рідним словом з краю в край.

Ти бач яка! В вінках, у рожах,
Житами пахнеш в ранню рань,
Така принадлива, хороша

І для чужинських зазіхань
Така далека... О Вкраїно,
Хлюпни ще піснею пісень,
Війни ще духом тополиним
Та глибочизни козубень
Розкрий для світу. Пурпуровим,
Зеленошатим, калиновим
Озвися словом. Хай і ті,
Хто смерть твою пророчив здавна,
Побачать теж, яка ти славна
В своїй безсмертній красоті.

Хай ті, хто пік тебе вогнем,
Хто висікав на грудях зорі,
Побачать теж, як з кожним днем
Ясніють далі неозорі
І та Вкраїна, що віки
Хилилась в лузі, мов калина,
Звелась крицево крізь роки,
Мов фенікс, з попелу руїни.

О Україно! Жить тобі,
Як і твоїй співучій мові,
Аж доки сяють голубі
Небесні шати, і шовкові
Шумують трави, і горить
У небі чиста дощовиця,
А нам довіку пить і пить
З твоїх джерел — і не напиться!

* * *

*

Ти не вернешся, юність моя комсомольська,
Не прийдеш у гості, не сядеш до столу.
Ти лежиш у землі біля древнього міста Тобольська,
Ти упала в бою за маленьке містечко Шполу.

Ти у Керчі лежиш, і на твій обеліск до схід сонця
Біла чайка сіда, і зліта, і торкається хвилі...
Юні друзі мої, а вже вас і на світі немає,
Ви жили, як уміли, незабутні, хороші, милі.

У Прилуках за школою сад наш роняє ранети.
Ми садили його в тридцять другому році важкому.
У колгоспі над Удаєм ставили наші пікети,
І Дмитро Сагайдак не вернувся тоді з нами
додому.

Він поліг у Густині, де трава монастирська висока,
А монаха, що вбив його, кості давно вже зотлили,
У боях за Чернігів Світлана лягла світлоока,
Степаненко Любов в літаку над Невою згоріла.

Ти не вернешся, юність моя
Із значком комсомольським на серці,
Не поїдеш в село прочитати на сцені Сосюру...
Скільки вас полягло у важкому життєвому герці,
В нелегкій боротьбі, у годину важку і похмуру.

Десь над вами давно обеліски уже височіють,
Зацвітають троянди чи зроста нетолочене жито.
Ваші діти сьогодні ідеями правди зоріють
І клянуться над тими, кого в битвах суворих
убито.

Хай нема обелісків над тими, що вчили вас змалу,
Над вітцями духовними, що дали вам вогонь
Прометеїв,
Та вони до кінця себе в праці важкій віддавали,
Щоб, як серце Гастелло, спалахнули і ви над
землею.

БАЛАДА ПРО ПОЕТА

Була ріка — ну, звісно, як ріка,
Текла собі між долами й горбами,
Прийшов поет — і синь її легка,
Мов чари голубі, проллялась між рядками.

І осягнули всі її красу дзвінку,
Ту широчінь, що схожа з серця летом,
І кожен знов відкрив собі ріку,
Побачену й оспівану поетом.

Дзюрчав струмок — ну, звісно, як струмок,
Пили усі сріблясту прохолоду,
Прийшов поет — і задзвенів рядок,
І оспівав його блаватну вроду.

І люди йшли під гору ту стрімку,
І знову всім незвідані красоти
Відкрилися в маленькому струмку,
Не бачені, не зрозумілі доти.

Жило собі дівчатко молоде,
Ходило на роботу і з роботи,
Прийшов поет і в нім побачив те,
Чого усі не помічали доти.

І всі побачили красу непоказну,
Ті руки золоті, меткі у всякім ділі,
І заспівали пісню голосну
Про дівчину із тихої Орілі.

Щасливий той, кому пером дано
Небачене у звичному відкрити,—
Його словам судилось вічно жити,
З роками лиш міцніти, як вину!

ДУБ НА ХОРТИЦІ

Могутній дуб. Він півтисячоліття
Стоїть на Хортиці! Роняє жолуді.
Він простяга могутні руки-віття,
Купає їх у дощовій воді.

О дубе, дубе, хто тобі дав сили
Устояти проти вітрів і злив?
Мабуть, земля, яка тебе зростила,
Мабуть, народ, який тебе садив?

Тебе хотіли німці підкопати
І вивезти від наших рідних піль,
Але тобі судилося стояти,
Приймать гостей хороших звідусіль.

Таким от дух свого народу бачу:
Не сточить його шашіль і черва.
Як дуб оцей — міцну він має вдачу,
Вона віки нетлінна і жива.

СОКРАТ

Вклоняюсь низько мудрецам,
Але люблю, неначе тата,
Я проповідника Сократа,
Людської мудрості вітця.
Від нього йшов колись Платон,
І Ксенофонт, і Арістотель,
О, як він не приймав нудоти
Затертих істин та ікон.
Учив: «Ти сам себе пізнай,
Знайди велике у малому,

Жени догматиків із дому,
Насильство й примус — зневажай».

Із пустомель сміявся він,
Що бруд на нього щедро ляли,
Сократа-батька оббрехали
Між можновладцями Афін.

Над ними він завжди глумивсь,
Сміявся в очі мудрим сміхом,
Бо знав, що він зерно з горіха,
Який розколеться колись.

Він пізнає добро і зло,
Людської етики спонуки,
Він філософії весло
Кладе на лодії науки.

Із старогрецькими богами
На прю старий Сократ встає
І усне слово над віками
Підносить сміливо своє.

Старий був мудрим, а проте
Сказав: «Живу чи помираю
Я добре знаю тільки те,
Що геть нічого я не знаю...»

Ішов собі на людський суд
Без адвокатів і юристів,
Бо руки мав робочі й чисті
Та й не боявся злих огуд.

Уже засуджений до страти —
І не надумав утікати,
Хоч сторож камеру лишив

На ніч відчинену й подався,
Додому спати... (Диво з див!
Сократ втікати не збирався).

Трутизну випив легко так,
Як інші випивають ліки.
На ліжку ліг й заснув навіки,
І всі промовили: «Дивак...»

Дивак чи ні, не їм судить!
Філософ — по плечу добі,
Він не писав трактатів, віршів,
Лишив лиш учнів по собі.

О, як він глупства не любив!
Він був філософом по крові,
Неперевершеним у слові,
Хоч ні рядочка не лишив!

* *
*

Бува любов — мов сокіл на руці,
Злетить увись — і більше не вернути.
Чи полум'я на свіжій вітерці,—
Коли загасне — більше не роздути.

Та сокола у клітку не садить!
В неволі він не сокіл — просто птиця.
Хтось думає собі — яка різниця?
Безвихідність — любов'ю не зовіть.

То був таким, хоч прикладай до ран,
То знову став як море в передгроззі.
Мені пора згорнутись, як мімозі,
Поки вирує дикий океан.

Минають грози й знову настають,
Щоб знову синь сіяла березнева.
Є після гроз поламані дерева,
Мілких річок холодна каламуть.
Лишається прозора і ясна
Лиш океанів мудра глибина.

* *
*

Люблю тебе далеко вдалині,
Коли лишаюсь з ніччю наодинці
І день встає у палевій хустинці,
Люблю тебе, і ти один в мені.

Люблю тебе, коли зоря встає,
І море віє свіжими вітрами,
І дальній простір тане поміж нами,
І ти один ідеш в життя моє.

Люблю тебе... Зі мною лише ти.
Люблю я так, як лише той полюбить,
Хто чашу горя вип'є — не пригубить —
В найбільшій в світі муці самоти.

МАЯКИ

Я часом забуваю, що в тобі
Вмістилися далекі горизонти,
Душа України, кров, і стогін фронту,
Й дівочі чисті мрії голубі.

І ти мені привидишся хлоп'ям
В школярській пустотливій непокорі

Чи човником, що десь блукає в морі
З тривогою своєю пополам.

І я тоді на скелі крем'яній
Засвічую всі маяки далекі,
Щоб ти почув малого серця клекіт,
Що шле тобі любові позивні.

ТИ МЕНЕ КЛИЧЕШ

Ти мене кличеш звечора й зрання,
Ти мене кличеш пізньої ночі,
Ти мене кличеш в ясне розсвітання,
Думи мені повіряєш пророчі.

Сосни хитнуться над ганком стривожені,
Місячним сяйвом у сутінь облиті,
В мислях ти йдеш на дороги неходжені,
Бурю чекаючи в синій блакиті.

Ти мій тривожний! Ти мій м'ятежний!
Тиша ж навколо — а серце нуртує.
Б'є у литаври степ прибережний,
Скорою битву глибинами чує.

Ти мене кличеш звечора й зрання,
Мужність свою і завзяття гартуючи.
Не обманю я твого сподівання,
Спокій м'ятежного серця вартуючи.

Кину для тебе я працю й спочинок,
Вірші залишу іще ненароджені.
Лиш боротьба без вагань і зупинок,
Разом шукать нам дороги неходжені.

Разом пливти і не спати ночами,
Чесного гніву свого не тамуючи,
Може, своїми слабкими руками
З серця Поета знімаю я камінь,
Серце ж те буйне,
Серце нуртуюче!

ДАВНЬОГРЕЦЬКИЙ МОТИВ

Я, мов німфа Каліпсо, в сапфіровім гроті
Триматиму
Тебе, мій коханий, щоб ти не дістався нікому,
Піснями пісень тебе, дорогий, чаруватиму,
Зроблю у тім гроті завісу із блискавки й грому.

Та роки минають, і я сумувать починаю
По тих каравелах у буряних водах безмежних,
Де спінені хвилі до самої щогли сягають,
А їх капітани сміються із нас, обережних.

КВІТ ПАПОРОТИ

Коли я дівчинкою брала
Маленьку книжечку твою,
Коли у захваті читала,
Тоді в душі — не утаю —
Якась струна мені звучала.

Коли, іще не мавши книжки,
Стрічала я, немов ясу,
Дзвінкі поезії Малишка
І залюбилась в їх красу,

Тоді відчула я гостріше
Дівочу радість і печаль,
І почала писати вірші,
І почала різьбить кришталь.
Тоді, втопивши легіт юні
У океани голубі,
Пиля я звуки ніжнострунні,
Щоб не належати собі.

Тоді у лісі на Купала
Здалось, що папороті квіт
Я в темну нічку відшукала
Поміж зелених орліх віт.
І той орлятник розмаїтий,
І бір зелений край села
Почав по-новому шуміти,
І рута-м'ята зацвіла.

* *
*

Над озером, де плачуть дві верби,
Стоїть вродлива мавка чорнобрива,
Немов прийшла шукать в людей судьби,
Та й зупинилась тут усім на диво.

Та й задивилась у свічадо те,
Де небо міниться від вечора й до рання,
Де біла лілія їй на вінок цвіте
Й рибалка зустріча своє кохання.

Юпітери висвітлюють лице,
Знімають котрий раз її студійці.
Лишається у них на кіноплівці
Оте дівча і наше озерце.

Лукашиком ти ввечері мені
На сонячній сопілочці заграєш,
Коли нового вірша прочитаєш
І відпливеш рибалить на човні.

ОСІННІЙ ЕТЮД

По дніпровських дорогах прикметах
Ходить осінь в золотих наметах
І збирає в запашні долоні
Від калини кетяги червоні.

Струшуючи яблука в корзину,
Розгина гілля зелену спину,
Підбирає груші-бергамоти,
У стіжки складає околоті.

А мені вона несе наснагу,
Лірики невипиту баклагу,
І слова тугі, немов горіхи,
Засипають юності огріхи.

Згуляємо колгоспне весілля

ПІСНЯ КОРОВАЙНИЦЬ

Короваю ти наш, короваю,
Із колгоспного урожаю.
Бгаєм, бгаєм, ніяк не добгаєм,
Що нам діять з цим короваем.

Короваю ти наш, короваю,
Ти не маєш кінця ані краю,
Бо велика у нас родинонька,
Бо хороша у нас господинонька.

Щоб від тебе столи вломилися,
Щоб тебе всім селом ми наїлися.
Коровай не влізає до печі,
Поспішаймо, бо скоро вечір.

А ми піч по бокам розсунемо,
Коровай на черинь засунемо.
Гарна, гарна пшениця в артілі,
Шисечки, мов дівчата білі.

Гарна, гарна в колгоспі пшениця,
Коровай наш, немов жар-птиця.
Не дивуйте, добрії люде,
Бо на той рік ще кращая буде!

ПО ХРЕЩАТИЙ БАРВІНОК ¹

Ішли дівчата, співали,
Калину у лузі ламали.
Гарна в колгоспі в нас нива,
Будь, Марусенько, щаслива.

В долину, дівчата, в долину,
Та й по червону калину,
Та по хрещатий барвінок
Марусі нашій на вінок.

¹ Пісня співається, коли йдуть за барвінком на вінок молодій.

Ішли дівчата шляхами,
Стрілися із женихами,
Хлопці, ви часу не гайте,
Теж молоду вибирайте.

В долину, дівчата, в долину... і т. д.

Гарні в колгоспі дівчата,
Будем весілля гуляти,
Хлопці, ви часу не гайте,
Також сватів засилайте.

В долину, дівчата, в долину... і т. д.

ВИШИВАНОЧКА ¹

Вишивала я вишиваночку
Пізно ввечері, ще й ізраночку.
Подарую її я миленькому,
Хлопцю-соколу молоденькому.

Коли любиш мене — не гордися,
До серденька мого пригорнися.
Вже ж минулось моє дівуваннячко,
Вже ж минулось моє політаннячко.

Вишивала тобі я сорочку
У вишневім своїм садочку,
Скільки день її шила під хатою,
Стільки літ я тебе і кохатиму.

¹ Пісня співається в суботу по приїзді молодого. Він їй дарує чобітки або черевички, вона йому вишивану сорочку.

Шила хрестиком, ще й мережкою,
Як ходив ти до мене стежкою.
Шовком вишила я вишиваночку,
Подарую її я коханочку.

*КЛИКАЛИ НА ВЕСІЛЛЯ БАТЬКО
І МАТИ, І МИ ПРОСИМО*

Дівчину мати вродила,
Місяцем обгородила,
Зіркою підперезала,
Подружечок виряджала.

Йдіть, мої милі, із хати
Всіх на весіллячко звати,
Бо відпливає дитятко,
Як в синє море утятко.

Ти ж на Івана Купала
Долю свою вгадала,
Виплив вінок твій з рути
Там, де весілля бути.

Виплив вінок твій з м'яти
Край Василевої хати.
Маєш вінок з барвінку,
Будь Василечку за жінку.

Батько звеліли й мати
Вас на весілля звати,
Кличу і я з дружками
Вас до своєї хати.

ЧЕРВОНА РУЖА ¹

(Пісня)

Ой піду я лугом, стежкою в'юнкою,
Де червоні ружі, як мої літа,
Там живе коханий,
Серденьком обраний,
Що мене так ніжно пригорта.

Зав'яжу йому я русою косою
Рідні карі очі, щоб одну кохав,
Тільки милий знає,
Хто серденько крає,
Як мені навек він присягав.

Не ходіть, дівчата, за моїм коханням,
Не топчіть доріжку, де мої сліди,
Може, він і гляне,
А стрічать не стане,
Лиш зі мною буде назавжди.

За вечірнім пругом сонечко сідає,
Вже й туман спливає в голубу росу,
На життя вродливе,
На любов щасливу
Я червону ружу принесу.

Ой піду я лугом, стежкою в'юнкою,
Де червоні ружі, як мої літа,
Там живе коханий,
Там живе обраний,
Що мене до серця пригорта.

¹ Пісня, покладена на музику композитором І. Шамо.

ПІСНЯ І ХЛІБ

* *
*

Є щось святе в словах
«м і й р і д н и й к р а й».
Для мене — це матусі пісня ніжна,
І рідний сад від квіту білосніжний,
І той калиновий у тихім лузі гай.

Для мене — це твої стежки й мої,
В містах і селах схожені любовно,
Йї пісень людських прозорі ручаї,
Усе, що серцю рідне невимовно.

Його історія... В ній стільки гіркоти!
І тим рідніш мені ти, краю рідний,
Що вже назад поламані мости
І день встає, як райдуга, погідний.

ХЛІБОРОБ

Хліб лежав на столі,
на селянській простій скатертині,
Свіжоспечений житній... Життєва основа основ.
Запах сонця і степу аж пашів
у тій чорній хлібині,
А господар його — щойно з поля додому прийшов.

Гостро пахла автолом робоча його спецодежа,
Свої руки в мазуті він довго обмити не міг.

Круг очей —

павутинням обвітраних зморщок мережа,
Він утомлено й важко ступив на селянський поріг.

Але очі світились невтомним вогнем перемоги,
Йому й досі ввижались всі у золоті рідні поля,
Завантажені хлібом широкі колгоспні дороги
І по-літньому тепла найперша осіння рілля.

Ну у кого ж іще є та певність потреби людям?
І таке відчуття, що ти справжній господар землі?
Хто іще так, як він, розуміти степи оці буде,
Коли йдуть по степах підвладні йому кораблі?

Ні за які надбавки він поста свого не залишить,
Він — керманіч комбайна, своєму призначенню рад.
Він — один з тих бійців,
що коханій Вітчизні запишуть
Від своєї землі важкий золотий міліард.

Це ж на хлібі його і учені зростуть,
й космонавти,
Хліборобами стануть селянські умілі сини,
І світами поїдуть поборники вищої правди,
Що стоять проти рабства
й найстрашнішої в світі війни.

Ось на грудях його —
широких, немов у Микули,—
Засвітилась Зоря, що за труд героїчний дають.
Коли буде потрібно —
він скаже, щоб всюди почули,
Як він любить її,
годувальницю,
землю свою.

ЯК ПАХНЕ ХЛІБ

Як пахне хліб? Ви знаєте, як пахне хліб?
Диханням сівача, вогнем безсонних діб,
Трудом і творчістю, людським гарячим потом,
Він пахне солодко, як пахнуть меду соти.

З труда важкого виросло зерно,
Із дум і помислів — достаток, блага світу,
І хліб зійшов, як гімн весні і літу,
Запах в печі, як молоде вино.

Він пахне степом, сонцем у жнива,
Коли, мов князь, сповзає із лопати...
Вже хліб печуть, і дух життя багатий
Поволі завойовує права.

Чи капустяний лист, чи лист в печі печей,
Чи хліб на двох, чи на велике місто,—
Та пахне він завжди єдиним змістом:
Трудом безсонних ранків і ночей.

Будь сівачем, і хай життя твоє
Насущний хліб, а не кукіль дає.
За хліб і сіль, що маєм від народу,
Віддаймо кров гарячу, а не воду!

УРОКИ ЗЕМЛІ

Земля не любить, коли просять,
Але не сіють і не косять,
За труд важкий, за кожен крок
Земля важкий дає урок.

Ти хліба у землі попросиш,
Вона не дасть ані зернини,
Як не посієш і не скосиш,
Бо хліб — то труд і піт людини.

Хоч труд важкий у хлібороба,
Але висока в хлібі проба!
Зате, послухай, під вітрами
Дзвенить пшениця колосками.

Земля тверда — словам не вірить.
Тверді — в труді здобуті зерна,
Та трударю вона без міри
Сторицею свій борг поверне.

Який же хлібороб щасливий,
Коли із печі на світанку,
Мов сонце, випечене з млива,
Ми хліба беремо буханку.

Земля у всім земна, як жінка,
У неї вірності не просять,
Її любові той достоїн,
Хто душу їй свою приносить.

* *
*

Мене в шавлії ти купала і в любистку
І дарувала ніжність, як могла,
Простого серця промені і блиски
Мені усе, як є, передала.

І дивувалася, що взявши те до краю,
Була я іншою. Жила лише добром.

Сама, як тихий спалах небокраю,
Здружилася з папером і пером.

Мене так ранили і неуцтво, й бездушність,
Лихі слова і дріб'язковість дум
І чарувала щира простодушність,
Ліричність душ і їх вродливий сум.

Мене манили рідні пенати,
Вони були, де Дніпр і де Сула,
В Прилуках біля батьківської хати
І там, де Тиса з гір крутих пливла.

Я брала там евшану-зілля вволю,
В малій Кирилівці, де походив Тарас,
Бувало, плакала від нелюдського болю,
Що він так мало жив, так скоро згас!

Добріші люди стали і ніжніші,
І легше жить, та ще немало зла.
О, як хотіла б я, щоб ці слова, ці вірші
В людські серця прибавили тепла.

БАЛАДА ПРО ХЛІБ

Хліб говорив, що земля овдовіла,
Що світ розколовся й рука селянина
Покинула землю, покинула діло,—
Вбиває,
 і нищить,
 і творить людина.

Така дерзновенна була її мрія,
Така небуденна, така войовнича:

І волю здобути, і землю засіять,
І мати державу свою трудівничу.

А хліб-годувальник у сумці солдата
Скупим сухарцем був, окрайчиком вбогим,
Лежала земля, як неприбрана хата,
Голодні, як тіні, брели по дорогах.

Жувала матуся шматок для дитини,
Для нас, що в колисках стрічали світанок,
І корчилась в муках голодна людина,
І з голоду пухла, й вмирала на ранок.

А ми підростали, малі, тонконогі,
За хлібом у черги збиралися вночі,
І наші батьки, сухоребрі, мов йоги,
На хліб той святий видивляли всі очі.

Нам непманська булка у горлі стояла,
Як посвідки в школу дали комнезами,
Бідняцька земля, як вдова, бідувала,
Її не підіймеш лише мозолями.

А мрія була в нас, як райдуга, сяйна,
Така дерзновенна і в праці напруга,
Зорати обніжки, створити комбайна,
До трактора йти від дідівського плуга.

Був той час, як битва, і кожна людина
Могла із маленької вийти в герої,
І всіх нас мета об'єднала єдина
Під рідним знаменом землі дорогої.

Лягла нам на стіл паляниця пахуча,
А вже над землею збиралася туча,
І нам, що вже майже були з калачами,
Він знову сухариком снівся ночами.

І знову без хліба голодні вмирали,
І знову ми землю свою не орали,
І знову ми думали думу, і знову
Про хліб починали й кінчали розмову.

І карточки хлібні, ті, двістіграмові,
Ніколи із пам'яті, певне, не стерти,
І ночі блокадні, і стужі зимові,
І голос жорстокий голодної смерті...

Дивись, літописцю, май мужності досить,
Щоб правду сказати і внуку, і сину,
Сьогодні вже нива, як море, колосить,
На стіл запашну кладемо ми хлібину.

Що важче зростало — міцніше стояло,
Що трудно давалось — те в серці зосталось!

Мов сонце, заходь, палянице, в господу
На щастя, на долю, на вічність народу!

ПОРАНКОВА ДУША

О. Кобилянській

А тепер в твою Димку,
де самотність твоя процвіла,
Йдуть із близька
й здалека нескінченні потоки людей.
А у хаті твоїй, що стоїть на лужку край села,
Земляки вже відкрили буковинки-орлиці музей.
Як тут пахне земля, що за неї боролись віки,
Як змінилось тут все — і не зовнішньо тільки,
а суттю,

І проходять музеєм буковинські дядьки і жінки,
Пізнають своїх рідних і сусідів своїх пізнають.

Тут на стендах, на фото — історія їх горьова:
Он Івоніка й Сава (Жижиянів пізнаєш здаля!),
Маріуца — Рахіра — на картині, неначе жива.
А навколо — земля... Відвойована в битвах земля.

Десь в Канаді далекій син старого Івоніки вмер.
Постарів Савин син... зустріча на порозі гостей...
І говорить він нам, що життя почалось лиш тепер,
І земля вже не марево — власність довічна людей.

Вносить правнук і внук рідну читанку в хату свою,
Қобиянської книги вивчає вродливе дівча,
Тут я схожих на Ольгу буковинок малих пізнаю,
Щонайменша із них нас букетом троянд привіча.

Тут витає іще Қобиянської мужність і дух,
Це ж отут розквітала її поранкова душа,
Від якої ховавсь у щілину нікчемний міщух,
Буковинський художник нам образ її воскреша.

А навколо земля у зеленім росистім вінку,
Брат на брата вставав
за цю землю рахманну колись,
О, чого не було на селянському тріуднім віку,
А тепер з краю в край
без обніжків поля простяглись.

Ні, не фермер, не пан тут господар на віки віків,
А отой селянин, що збагнув свою силу і хист.
О, як мудро звучить зорепад їх думок і їх слів:
Промовля до народу

Івоніки внук — тракторист!

ПРО ВІЧНІСТЬ

В старезній амфорі обвуглене зерно,
Що зберігалось тридцять три століття,
Я бачила в Єгипті... Там вино
Колись шуміло славно. Лихоліття
Промчалися. Змели з лиця землі
Міста й народи, вежі і темниці,
Опочивальні царські і царів,
І славу їх тлетворну, і гробниці,
А це зерно, як витвір трударів,
Лишилося, щоб нам сказати велично:
— Лиш труд людський живе на світі вічно.

ІСТОРІЯ ОДНІЄЇ ЗІРКИ

Її зняла із неба ланкова,
Зорю гарячу, пломенем налиту,
На грудях дівчини вона світила світу,
Як правда трудівнича вікова.

Та вийшла заміж. Кандидат наук
Ту дівчину узяв собі у хату,
Побачив душу світлу і багату,
Красу душі, умілість щирих рук.

Вона сховала в скриньку Зірку ту,
Мов у тюрму.. А за яку провину?
І приручив він вдачу соколину,
І обдурив довірливість просту.

Купує меблі. Ходить на базар,
Стріча його у клопоті з роботи.
А Зірка в скриньці кличе, мов пожеар,
У степові, замріяні широти.

Вона канючила в нені
На джинси нові, закордонні,
А неня несла продавати
Копійчані буряки...
Повз ту стареньку колгоспницю
Хлопці спішили, мов коні,
Й ніхто не зняв із плечей її
Важенні оті клунки...

СОЛОВЕЙКО

Діані Петриненко

А наш соловейко, коли заспіває,
Здається, скресає Дніпро,
Здається, що сад повесні заквітає
На щастя усім і добро.
Народних пісень невичерпну криницю
Вона нам у дар принесла,
І молодь спішить, щоб від них причаститься,
Напитись з того джерела.
Гладеньке волосся, а личко мадонни,
Усе чарівливе й просте,
А пісня підноситься в небо бездонне,
Тополькою в серці росте.
І стільки в ній віри у силу народу,
І стільки в тій пісні доріг,
В Парижі й Детройті — захоплення, й подив,
І падають квіти до ніг.

Усіх зачарує, усіх заспіває,
Піснями озветься земля,
Об'їде півсвіту, додому вертає
І скромністю всіх подивля.

ЗОЛОТО І ПШЕНИЦЯ

Сіяло золото в коронах королів,
І кров лилась за золото віками,
За нього умирали на землі
І володіли світом і рабами.

І запишалось золото. До всіх
Воно гукнуло владно і зухвало:
— Найвищі в світі якості — мої,
Не всі як слід ще їх поцінували!

До мене хай приходять на уклін
Царі, і королі, і всі держави,
Хай слухають божественний мій дзвін,
Бо вище всіх я на землі — по праву!

Прийшли вклонитись злоту королі,
Прийшли з поклоном камні-самоцвіти,
Вклонялися до самої землі
Всі можновладці й слуги сановиті.

Вклонялися багаті й бідняки,
Бажаючи в багатстві стать щасливими,
І цар лісів вклонився залюбки,
Тряхнувши гордовито йому гривую.

Лиш не прийшла пшениця на уклін,
Шуміла собі в полі, наливалась
І чула золота пихатий передзвін,
Але вона на те лише сміялась.

— Що золото? — промовила вона.—
Чого гнете перед металом спини?
Хоч золотом і повниться казна,
Та я годую споконвік людину.

Тож пальму першості пшениці віддали
Всі трударі, господарі планети,
І славили піснями, як могли,
Її співці народні і поети.

* *
*

Поетам не страшно старіти,
Бо лишаться десь при тобі
Не тільки онуки і діти,
А й вірші в життєвій плавбі.

Не страшно старіти поетам,
Бо є в них в житті головне,
Узяте від сонячних весен,
Що в старості не промине.

А вибухне цвітом червоним
Тоді, коли голос притих,
І слово підхоплять колони,
Хоч нас і не буде в живих.

ТВОРЧИСТЬ

Вічний художнику, де ти?
Стань мені вчителем знову...
Кажуть, створив ти статую — пісню свою чудову,
Тільки мороз ударив — міг би спотворити диво,
Зняв ти із себе ковдру, вкрив ти її, вродливу.

Ти врятував мадонну,
Сам же замерз до ранку.

Тільки її, прекрасну,
Люди знайшли на світанку.
Вічний художнику! Вчи нас
Бути, як ти, у праці:
Жити і вмерти для пісні,
а не заради овацій!

* *
*

Хто наділяє щедро нас в житті,
Дає нам ніжності не жбан, а океан,
Дає величчя й мудрість в правоті,
Душі людській дає її пеан?

Так, се любов! Вона, всевладна, йде.
Дає нам силу, ніжність і веде,
Дає нам скромність, стриманість, але ж
І сміливість та буряність без меж.

Вона нікого в світі не мина,
Вона в житті найбільше диво з див,
Найвище таїнство і таїна,
І хто ж в її вогні не пломенів?

О бідний той душею, хто не знав
Її всевладних ключів вніч і вдень,
Хто в юності тривожній не кохав,
Хто не складав їй гімнів і пісень,
Хто хоч би раз в шаленстві не відчув,
Що у любові він і пан, і бог,
Коли вогонь палкі серця діткнув,
Всесильними зробив нараз обох.

Хвала тобі, любове! Так, хвала!
Ти джерело, що очищає нас,
Ти та життя священна піала,
Що робить нас весільними на час.

* *
*

Я піду туди, де нині
Зацвіли троянди гожі,
Де озера манять сині
І горять багрянцем рожі.

Нахилюсь над медоцвітом,
Принесу його до хати,
Будем з квітом-перецвітом
Вік з тобою вікувати.

Будем з добрими привітні,
А з лихим — непримиримі,
Будем хитрому — нелюбі,
Щиросердному — любимі.

Те, що сіялось — зійшлося,
Що садилось — розцвілося,
Стали друзі, як орлята,
Залітять до нас у хату.

І не будем сумувати,
Коли з'являться сивини,
Будем серцем поспішати,
Як людина до людини.

Бо любов найвища в світі,
Що по духу нас єднає,
В неї є лише початок,
А кінця вона не має.

* *
*

Ні одного бездумного рядка,
Ні однієї мислі неживої,
Ні одного невістражданого слова
Не віддавай на строгий суд людей!

Дивись на читача, як на вершину,
Якої ти ще муσιш досягти,
Спиняй стихію думки і шукай
Слова, як зерна, гідні для посіву.

Будь щирою і не журись від того,
Що хтось у справжню щирість не повірить,
Знайдеться серце, що вбере слова,
Немов земля вбира дощу краплини.

АНХІЛ МАРІН

А як же пісня, як же пісня та,
Якій колись зашили ви уста?
Чи заніміла, вмерла, без'язика,
Залякана, замучена, німа?
О ні, вона, немов самофракійська Ніка,
Чоло своє високе підійма.

Ні бич адату, ні можуть аллаха
Не вбили пісні юної Анхіл!

¹ Анхіл Марін — аварська поетеса XIX ст., якій зашили уста, а потім люто вбили за те, що вона наважилася складати пісні, невгодні муллі.

Їй не страшна ані петля, ні плаха,
Ні крик горгон потворних і горил,
Ні та плита могильна в горах синіх,
Яку прокляв над чотками мулла...
Анхіл Марін! Моя земна гордине,
Тебе убито, пісня ж — ожила!

О, нетривкі умовностей штахети:
Іх перша буря валить і зміта!
Та з-під могильних плит встають поети
І розверзають замкнені уста!

* *
*

Бережи любов глибоку
Від недосвіту-морозу,
Від чужого злого ока
Бережи її, як рожу.

Бережи її від спраги,
Від нудьги і від безділля,
Від невігласа стиляги,
Від бездумного свавілля.

І зумій, коли це треба,
Бачить світло, а не тіні,
В передгроззі клаптик неба,
Що чарує в голубіні.

Бережи своє кохання
Більше успіху і слави,
Більше власного бажання,
Більше гордощів лукавих.

Бережи любов глибоку
І від зради, і від муки,
Від того одного кроку,
Що призводить до розлуки.

І вона тоді з роками
Не зів'яне, не розлюбить,
Ніжно ніжними руками
Обів'є вас, приголубить.

МАЕСТРО ГУЦУЛІ

Він світ поклав на музику свою,
І заспівало все в його краю:
Карпатські гори, ріки і смереки...
Батаг підняв трембіту над світи,
І понеслась мелодія далеко,
В ній вищали і він, і я, і ти...
І дівчина над бистрим потічком
Її тягнула ніжним голоском.

Приймали люди пісні чистий дар,
І зрозумів її гуцул-вівчар,
І селянин, що гроно винограду
Підв'язував на косівській горі,
І ті прості карпатські трударі,
Що везли стиглі яблука із саду.

Співали всі, неначе споконвік
Ні злиднів, ні пригнічення не знали,
Вливалася в оркестри і в хорали
Та музика в бурхливім шумі рік.

У майстра вже всивіла голова,
Неначе степу тирса вікова,

Та ходить він народними стежками,
Збира у козуб людські співанки,
Шліфує й гранить, ніби самоцвіти.
І сіються на нотні сторінки
Мелодії, неначе серця квіти.

Коли заснуть в серпанку гори й ліс,
Він гімн напише щастю і любові,
Вдихнувши запах рідних милих кіс,
Поетом стане в любій тій розмові.

І покладе на музику любов,
Свою любов, твою, мою і вічну,
І в пісні буде щось таке величне,
Що тільки він на схилі літ знайшов.

Як буде соловейко на калині
(Слова і музика маестро, як на те...)
Співати про величне і просте,
Нагадувати ночі солов'їні.

Гуцульської кантати голоси
Розбудять в серці все, що ми приспали..
Органний зал...

Його пісень хорали,
Де музика звучала на світи.

СЕРЦЕ ШОПЕНА

Досягши генієм ясної височизни,
Вітрами гнаний в дальній світи,
Він серце заповів перенести
У рідну землю рідної вітчизни.

О серце генія, хоч зустрічало ти
У Франції свою печальну тризну,
Хоч геній залишив свою сивизну
В Парижі — місті снів і маяти,—

Тобі лежать в Варшаві молодій,
Видзвонюють у далі невідомі,
А сам Шопен, неначе чародій,

Стоятиме у кожному нашім домі,
Щоб повелить — ридай або радій,
Оновлюйся в моім вогні і гromі!

ОДА БАНДУРИ

Спорохнівкою не розсипалась,
Хоч пройшла через сто століть!
Срібним голосом в люди вибилась,
Щоб народу своєму дзвенить.

Не схилялася, не вихлялася
Між царів і цариць, гордовита,
Кобзарям попід голови клалася,
Полиновими слізьми вмита.

Твої струни, твої приструнки
Проспівали сто тисяч дум,
Обійшли усі села й висілки,
Увібравши печаль і сум.

Як дзвеніли копита ковані
Запорозьких козаків!
Слава роду твого не сплюндрована
Із далеких пливла віків.

Згайдамачену, захмельничену,
Де Нечаї та Гонти йшли,
Нами зроблену, не позичену
Козаки тебе в даль несли.

Ти залюблена, ніжна горлиця,
Україночка у вінку,
Коли хлопець до любки горнеться
Чи в огнистім пливе танку.

Не перейнята чуженицею,
Не повторена у віках,
Тихострунною, гордолицею
У моїх постаєш думках.

* *
*

Розправляй свої крила в польоті,
плем'я орлине,—
Продзвеніли над світом нечувані наші діла,
Все, що зроблено нами, довіку уже не загине,
Не зав'яне земля, що з горіння твого розцвіла.

Будуть нові міста височіти в прекрасному світі,
Будуть нові сади у щасливому краї цвісти,
І дорослими стануть нами народжені діти,
Щоб до нових звитяг свою землю щасливу вести.

Як згадають вони тих, що кров'ю платили своєю
За ясне майбуття на оновленій нами землі,
Щоб громи канонад не гриміли прокляттям над нею,
Не свистіли снаряди у високім густім ковилі.

Зійду я слідом доброти
В людських серцях. Зійду грозою,
Зійду дівочою сльозою,
Що може щастя вберегти.

Зійду я роздумом дівчати
Біля маленького струмка,
Що, вперше вийшовши із хати,
Своєї стежечки шука.

Зійду я ніжністю мужчини
До друга, дівчини й дружини,
Зійду барвінком біля хат,

Щоб заплели дівчата в літі
В пісні весільні, в зорепад,
У мрії юні розмаїті.

Непримиренністю зійду
Я до слизьких лакуз нікчемних,
І запобігливих, і чемних,—
На них я громом упаду.

Це тільки мрії. Так чи ні,
Чи проросте зерно як треба,
Ввібравши щедре сяйво неба,—
Про те судити не мені...

ВІРЮ ЛЮДИНІ

ВІРЮ ЛЮДИНІ

Вірю людині, вірю людині,
В розум її в цілім світі єдиний,
Вірю у мудрість її всеосяжну,
Вірю у силу її і відважність,
В те, що дано їй так, як нікому,
Мислю сягати у даль невідому
І побувати на планетах далеких,
Потім із вірністю птаха лелеки
Знов повернутись на землю кохану;
Вірю завжди в широчінь океану
Серця вразливого, серця людського,
Що розривалось не раз од тривоги,
Що заливалося кров'ю від болю,
Що ненавиділо зло і неволю,
Рабство і пута, тюрми і ґрати!
Вірю, що може людина здолати
Ницість підступну і чорну підлоту.
Вірю, що сил вона має достоту
Знищить ракети і знищить гармати,
Тюрми здолати і війни здолати,
Перекувати мечі на орала,
Щоб, як веселка, земля квітувала.
Вірю, що люди цілого світу
Знайдуть слова для дружби й привіту.
Вірю, що врешті збагне людина
Те, що земля нам дана — єдина!

ПЕРША ВЕСНА КОСМІЧНОЇ ЕРИ

Я рада, що йде весна,
весна почуттів і душ...
І в Англії Герберт Маршалл
знімає фільм про Олдріджа.
І буде в тім фільмі Кобзар з України,
Що пензлем малює
обличчя артиста великого.
І гратиме Олдріджа — Робсон,
любимець народу!
І знову Україна обійметься з негром в любові.
...Я рада, що йде весна
і ширшає світ великий
Від того, що серце Гагаріна
Зіркою в небі зійшло.

* *
*

Раби речей і бранці глупоти,
Не розставляйте сітей слабосилим!
Квартири ваші — то глухі могили,
Злеліяні в содомі маяти.

Я хочу жити просто, без прикрас,
Без тих гучних банкетів і лахміття,
Яке мені здається просто сміттям,
Що полонило нерозумних нас.

Хай будуть книги й друзі при столі,
Хай будуть пісня й мила вишиванка,
Хай людські болі, радощі й жалі
Заходять в хату з ранку і до ранку!

Нам є за що змагатись в красоті,
У сяєві своєї мислі й слова.
А інше все — дмухни — лише полова
Чи сухозлотиця у вбогому житті!

СОЛДАТКА

Як ти ждала його, як ждала,
Знають тільки ти і сини.
Всі доріженьки повиглядала:
Чи не вернеться він з війни.

Проминули всі щастя дати,
Сподівань уже вийшов строк,
На могилу Невідомого солдата
Ти щорічно кладеш вінок.

Он вже внуки ідуть із хати,
Він же все приходить у сні
Молодим, у шинелі солдата,
Отаким, як був на війні.

І сама ти у сні молодієш —
От зустріла і ти свого.
І ніколи ти не жалієш,
Що не зрадила пам'ять його.

Той он зманював трирядкою,
Молодий... Знала — все пусте!
Та й осталась навек солдаткою
І ніяк не жалієш про те.

Навіть ніби аж горда з того,
Що от стільки предовгих літ

Не впустила до серця нікого,
Не зламала любові обіт.

Все, як подвиг щоденний, не свято.
Знаєш тільки ти до пуття,
Що із мужем своїм — солдатом —
Ти пройшла все своє життя.

ЄДИНА

Над материнською судьбою
Не виростають кураї.
Вона завжди, завжди з тобою,
І ти також люби її.

Хай згадка буде, ніби свято,
Що є на світі та, одна,
Твоя єдина, рідна мати,
Що із народом нас єдна.

Вона живе, і ти щасливий,
Бо мав свій дім, свою сім'ю,
І дім веселий, гамірливий,
І добру молодість свою.

І мав колиску яворову,
Твого дитинства добрий знак,
І ту розмову калинову,
Яку не купиш за п'ятак...

Ніхто в житті вже так не буде
Твій сон і спокій берегти,
Ти вже давно пішов між люди,
Та не забудь єдину ти.

Вона давно вже постаріла,
Лиш фото діток на стіні,
Сидить, немов голубка біла,
Одна при пізньому вогні.

І їй не спиться, не лежитья,
А ти їй вісточку подай,
Вона пречиста голубиця,
І ти її не забувай.

Бо то є мати, рідна мати,
Ти син її — не судія,
Вона живе, і ти багатий —
В ній рід і молодість твоя.

* *
*

Я не стрічала чесноти гладенької,
Героїв таких, як у бронзі,
Лиш їх, ідеальних, прикрашують
Навіть шрами й рубці.

Я зустрічала усюди
Просто людей — і тільки,
Які здавалися сірими
У вбогих своїх одежах,
Аж доки прожектори мислі
Раптом засяють з очей.

А то — розкривалось серце,
Неначе троянда в маї,
І з нього крізь кров запеклу
Гіркоти, і злість, і буденність

Линуло літепло ласки,
Самопожертви вогонь.

Коли я мрію про завтра,
Я бачу в людині кожній
Оту щонайбільшу щедроту
Роздарювать серце своє.
Оті прожектори мислі,
Емблеми самопожертви,
І, звісно, красу — не сірість —
В думках і ділах щоденних,
І гідність, людини гідну,
Вінець її всіх стремлінь!

* *
*

Живе одинока людина,
Чому ж ми проходимо мимо?
Живе одинока людина,
Ніким у житті не любима.

І серце у неї відкрите
Для ласки людської й привіту,
Печальним льодком оповите,
Віддалене горем од світу.

Чому ж ми не прийдемо в хату,
Її не покличем з собою?
І буде одна вікувати
Людина з своєю журбою.

Нам легше, бо ми не самотні,
Ходімо ж до неї в світлицю,
І серце людини з безодні
Полине за нами, як птиця.

* *
*

Життя навчило нас не брать на віру слово,
А провірять його в горнилі днів і дій...
Відкрий його і серцем зрозумій —
Тоді вже істина — прийде обов'язково.

Вона важка... Її часом доп'ясти —
То треба серце збити в синяки...
І все ж іди...

Пильнуй, щоб не упасти
І правду, як офіру, не розп'ясти
В угоду їм, тупим, мов баняки.

Тож не спіши пекти для поколінь
Ті одописні вірші і поеми.
Лишають болі в серці ерітеми,
Та тільки рани — кличуть до прозрінь.

* *
*

На далекому десь небосхилі
Просипається пісня моя,
Б'є у берег дніпровий, у хвилі
Переливами солов'я.

Виливається в пісню дівочу,
Що весела й гірка одночас,
Я збагнути мелодію хочу,
Щоб нести її знову до вас.

А вона, невловима, як мрія.
— Отаку мене, — каже, — неси,

Щоб сплелися розпука, й надія,
І веселі й гіркі голоси.

Лиш тому я солодкою буду,
Хто гіркоту всю вип'є до дна,
Лиш тоді я виходжу на люди,
Коли разом — весела й сумна.

Як життя, що не має ладунку,
Бо щоденно ніхто не радів:
Випивайте гіркотного трунку,
Щоб пізнати солодкість медів.

ТОВАРИШЦІ ПО ПЕРУ

Іванні Блажкевич

Така сильна духом у свої дев'яносто,
Що я подивляла і пильно вивчала поетку,
Під чужинцями, знаю, жилося не просто.
В чім же молодість серця і духу такого секрету?
Світлина юнацька — Іванка в місцевому строї
Свого Тернопілля
(немало ж було тут тернів),
Учительки доля, невільної мови розвої,
В бунтарстві і в тюрмах народжувавсь дівчини спів.

Іванна Блажкевич... Невже дев'яносто минає?
Живої розмови дзвенить кришталево струмок,
А очі твої — в них небо України безкрає,
А скільки ще задумів!

Скільки високих думок!

Невже ж не здійснити?

Карпат ще не спиті всі чари...

Іванко, Іванко! Ще ж усміх дівочий, ясний,

І німб із волосся, як сонцем просвічені хмари,
І вірші останні, як подих в Карпатах весни!

Карпатська царівна! Учителя донька вродлива,
Забулися вже і глуми панської Польщі,
І цісарські тюрми, і люті чужі дифензиви,
Мадярські погрози, і чорні жандармів плащі.
Життя розцвілося, і мова твоя розцвілася,
Вітання в Денисів¹ летять із далеких країв,
Іванка Блажкевич, знайшла ти себе і знайшлася.
Для всеї України твій голос тепер задзвенів.
А діти в букваріку вірші Блажкевич вивчають,
Про неню кохану ніхто іще так не писав,
У серце дитяче, як ніжність, вони западають,
Бо ж чесні і чисті, немов материнська сльоза.

ЧОМУ БУВАЄ ТАК

Чому буває так, що той, кого ти любиш,
Кохає іншу чомусь, а вона,
Що довела твою любов до згуби,
Про власне щастя навіть і не зна?

Вона стріча свою любов щоденно,
Як те, що їй судилось просто так,
І диво з див приймає так буденно,
Що навіть меркне в небі зодіак.

Можливо б, їм пізнати справжні злети
Не там, де серце стало на причал.
Везло б усім... Поснули б всі поети,
Затих сердець всепереможний шал.

¹ Денисів — село на Тернопільщині, де жила Іванна Блажкевич.

Чому буває так, що інший, не поганий,
Можливо, кращий навіть, хто те зна,
На тебе молиться, але не він коханий,
Не він у мріях човником зрина?

І є любов... І є кохання муки,
Є тиша серць, і — вічний бурелом,
Є трунок зла, і є напій розлуки,
Її любов приручена удома за столом.

Кому що випало... Неначе в лотереї!
Який хто витягне для себе жеребок.
А ти іди проти судьби своєї,
А ти розбий сонливості льодок!

А ти люби. Та так, щоб орлі крила
Любов дала на трудному путі.
І нерозділена — вливала в серце сили,
Ніким не прийнята — підносила в житті.

СИНЯ КНИГА

Синя книга — повна вічності,
Синя книга — повна ніжності.
Синя книга — ніби синя птиця,
Синя, синя — біля ніг криниця.

Ще книгу не прочитано,
Ще не все у серця спитано,
Ще не все, не все до краєчку,
Не перейдено ще краєчку.

Книга синя, синя зоряно,
А півсерця горем зорано,

ОЙ КАТРАНЕ, КАТРАНОЧКУ...

ВОГОНЬ ПРОМЕТЕЯ

Забравши у богів, він людям дав вогонь...
А стомлені життям щоденним люди
Його взяли до струджених долонь,
Як те, що є і завжди з ними буде.

В людському вогнищі вогонь горів і тлів,
Він чарував і зігривав людину,
Він полум'ям веселим пломенів
В вечірній час і в пізнюю годину.

Він ніжним був і міг жорстоким бути,
Коли палив дотла людські оселі.
Та найгрізнішим став, коли, пізнавши суть
Ядра і атома, у роки невеселі
Піднісся в небо атомним грибом...

І Прометей гукнув: «Спиніться, люди!
Я змучений могильником орлом,
Який віки мені довбає груди.
Хіба для того дав я вам вогонь,
Щоб руйнував він все, що ви створили?
Вогонь — творець життя, а не могили,
Не Герострат, а геній він, либонь!»

А люди ж як? Послухали чи ні?
Служитиме енергія народу,
Щоб викликать захоплення і подив,
Чи все згорить в пекельному вогні?

ЖНИЦЯ

Охо-хо, проводжала жніва
Неутомна сторука жниця,
Висипалося зерно-золото
на розпечені дека душ,
А куди ж бо воно поділось?
Сльози капають, мов живиця...
У моєму співучім серці
найдорожчу струну не руш!

Продзвеніли, немов веселики,
мов намиста, квітучі дзвони,
Мої вірші, мої співаночки
та й затихли, як бідне «дзень»,
А були ж бо мені намистом
тільки сльози та ще прокльони,
А були ж бо для мене втіхою
сто моїх золотих пісень.

Прощавай, моя юнь, розстріляна,
Прорешечена кулеметами,
Прощавайте, мої недоспівані,
непокірні мої пісні,
Поховайте мене, як дівчину,
на Дівич-Горі під планетами,
На горі моїй Українській
розведіть солов'їв мені.

Хай за мене вони вилітують,
доспівають усе недоспіване
На своїй солов'їній мові,
для якої нема кінця,
А із серця мого нехай вибухне
біла папороть несподівано,
Я шукала її під зорями,
як Україна свого вінця.

БАЛАДА
ПРО МІСЯЧНЕ СЯЙВО

Починається вічність з твого поцілунку,
Що пахне тобою, кленом, вечірнім смерканням,
Що має присмак ще не допитого трунку
І мого запізнілого, такого трудного кохання.

Починається вічність
з того тремкого неспокою,
Що нас огортає і раптом збиває з ніг...
Ми йдемо дорогою
однією,
широкою,—
А нас уже кличе
небачених стільки доріг.

Можливо, так легше...
Хтось вибрав — і баста!
Йди собі прямо,
куди тебе хтось повів.
Та тільки ж бездумність,
наче золочена пастка,
І рветься серце
від перехресних вітрів.
А що, як і справді
тимчасовий ваш ідол, люди,
Розсиплеться прахом,—
а вічні лиш сонце і степ...
Стільки пророків!
І стільки не в силі збагнути,
Що при місячнім сяйві
ніщо на землі не цвіте!

НАРОДЕ МІЙ

Ходи по тій землі, де Каменяр ходив,
І пий із тих джерел, які його поїли,
І знай, він не чекав, що прийде диво з див
Для слабодухих, кволих, м'якотілих.

Народе мій! Він вірив, що знайдеш
В собі ти сили й гніву в серці доста,
Що паралітиком під ноги не впадеш,
Що не зжере тебе бездумність і короста.

Це ж він навчав тебе колін не гнуть,
Народе мій, клепати дух і волю,
Вміть мудрості у мудрого черпнуть
І не останнім бути в народів вольнім колі.

Хто призначав твоїм синам покірність,
Продажність ботокудську підлаковану?
Він знав давно, що наших сил безмірність
В серцях мужицьких глибоко захована.

О, скільки він людських підслухав дум,
О, скільки він розкрив очей незрячих,
Підвів з колін безвольних і ледачих,
Нахаб і неуків підняв на глум.

І ти навчивсь ходити так же прямо
По тій землі, де Каменяр ходив,
Де він розбитими паралічем руками
Прекрасне древо правди посадив.

* *
*

Мов позолочені пілюлі, є слова,
А є важкі — які ламають скелю.
Прийшов Франко в мою малу оселю,
Де батька й мами слово ожива.

Не відаю, то, може, був Мойсей
З Франковими блакитними очима,
І цілий світ за ним стояв незримо
Біля похилих батьківських дверей.

Так важко мені йти було тоді,
Такі колючі терни рвали ноги...
А він гукнув:
Візьми свої тривоги
І йди вперед наперекір біді.

Не зневірайсь, як Авірони ті,
Не піддавайся тим, котрі сильніші!
Візьми мої, вогнем налиті вірші
І помисли величні та святі...

Народе мій! Як макове зерно,
З нас кожен вироста, щоб відпалати...
Та добре те, що є в нас рідна мати,
Франка й Тараса мужне рамено...

*ШЕВЧЕНКІВСЬКІ ЧИТАННЯ
НА ВАСИЛЬЄВСЬКОМУ ОСТРОВІ*

В шевченківським домі,
в мистецтв Академії славній,
Зійшлися поети,
щоб шану віддать Кобзарю,

В майстерні маленькій,
у царській Росії безправній
Шевченкове слово
колись провіщало зорю.
Таким Ленінград був красивим,
задумливо-строгим,
І стільки народу
зійшлося, щоб шану віддять
Співцю з України,
чий неповторні дороги
Спинилися тут,
де кроки його ще звучать;
Де був Чернишевський,
і Марко Вовчок, й Добролюбов,
Де вірші Тарас
колись їм натхненно читав,
Де він свою волю,
як дівчину славу, голубив
І тут же, в майстерні,
на східцях високих упав.
По читаннях наших
десь кобза стара зазвучала,
Співав сивоусий
Олекса Чуприна пісні.
Ми дружно відчули,
що саме його не стачало,
І думи звучали,
немов у Тарасові дні.
Це ж він у війну
фронти обійшов аж до Волги
І всю Україну,
в годину суворих боїв
Разом з ковпаківцями
йшов на карпатські дороги,
І кликав до помсти
кобзарський нескорений спів.

Здалося, співає
в степу, на високій могилі,
Кобзар, що Шевченку
колись повідав давнину,
І легко летіли
ті думи народу стокрилі
В новім Ленінграді,
що вже забував про війну.
У Леніна місті,
де Смольного слава звучала,
У місті поетів,
де Лермонтов, Пушкін ходив,
Усім нам здалося:
то пам'ять народу стогнала,
І зал ненароком
мотив Кобзаря підхопив.
І я вже не знаю, як сталося,
що всі заспівали
Ту думу народу,
Тарасів дзвінкий «Заповіт»,
І рвалося слово
з тісного, маленького залу
В широкі простори, в оновлений волею світ...

ЕВКСІНСЬКИЙ ПОНТ

Як міф, далекий Рим в ці дні,
Далекі цезарі, і трони,
І ті Овідії Назони,
Що помирали в чужині.

Та ближчий серцю і миліш
Мені Овідій. Тон глузливий,
І своєвольний, і сміливий
«Метаморфоз» гарячий вірш.

І хай Вергілія рядки
Сама довершеність, можливо!
Я «Фасти» Публія дражливі
Читаю завжди залюбки.

Коли ганебне рабства зло
Пекло Овідія до болю,
Вергілій їв і пив уволю
За імператорським столом.

Вергілій в золоті щодня
Склада царю Октавіану
і «Енеїду», і осанну,
Назон же йде у заслання.

Вергілій створить, щоб продать
Енея, славного троянця,
У предки Августу. В вигнанця
За злото правди не узять!

Він шле із Понта плач-сльозу.
Мов купина неопалима,
Його судьба неумолима,
А гнів скорбот несе грозу.

«Послання з Понта», там, де ти
Стекло Овідія сльозою,
Я припадаю над тобою,
Щоб непокори дух нести.

* *
*

Усі, як є, Тіберії й Нерони
Петроніїв не варті і Сенек!
Упали дикі звичаї й закони,

Як ті хиткі, скороминучі трони.
Лишилась тільки згадка — ім'ярек.

Нерон для слави може підпалити
Священний Рим, колиску власних мрій,
На арфі грать, хоч ще гарячі плити,
Співать осанну мужності своїй.

І майже батька, вчителя Сенеку
До смерті може засудить Нерон,
Та піде сам Сенека в путь далеку,
Зневаживши Нероновий закон.

Відкриє вени тихо у купелі
Незбагнений, гарячий, вольовий...
І будуть славить вічно менестрелі
І дух, і шлях, і розум той живий.

Узяти б всім поетам у старого
Його вогонь, його сміливий лет!
Бо знати тільки мужності дорогу
Повинен той, хто зве себе — поет.

ПРИТЧА ПРО ГАЛАТЕЮ

Митець створив із мармуру
прекрасну Галатею,
Усе, чим жив і марив, в її красі знайшов,
Як у живу істоту, він закохався в неї,
І оживила мрамур ота палка любов.

Він одружився з нею. Але збагнув небавом:
Була його красуня холодна і дурна.
Митець побачив скоро, що біс із ним злукавив
І що йому потрібна зовсім не та жона.

Тоді він творить іншу — сердечну і розумну.
Закохується в неї і просить:

— Боже мій,

Ну, оживи сей мармур, бо стало мені сумно,
Бо з тою глупотою — бери хоч сам дурій.

І Саваоф великий вдиха життя у камінь.
Митець справля весілля, ясніша небовид.

Тепер вже він щасливий!

Йдуть роки за роками,

Та скоро й розум жінки художнику набрид.

Так і живе мистецтвом...

А бог питає в нього:

— Скажи, що в світі вище —

чи розум, чи краса? —

Митець йому говорить:

— Цінніш за все — тривоги

І серця мого вічна, нев'януча яса!

ПАНТЕОН ВЕЛИКИХ

Із цвинтаря старого Дідубе
Везуть Пшавелу на стрімку Мтацмінду
Шість круторогих Пшавії волів.
На їх рогах, як в горах, зацвіли
Тюльпанами тремтливими свічки.
Вшановують Пшавелу сазандари,
В величній проводжають Пантеон.
Здається, що учора він помер,
Таке лице незаймане і чисте,
Немовби пахне лугом і травою,
В якій він захотів прийняти смерть.
Співець в труні врочистій, на гарбі,
Пливе над натовпом в обійми рідних гір,

В обійми славного співця Бараташвілі,
У Церетелі й Чавчавадзе дім.
Це на горі Давида вдячні діти
Народного поета покладуть,
Де і йому відведено гніздов'я
Серед орлів грузинських незабутніх.
Лунає пісня Пшава, і сія
Малої Грузії той Пантеон величний,
Неначе корабель, що вже підняв
Всі паруси, гаптовані вогнями.
Пливуть свічки, і підійма мене
Могутня хвиля полум'я і пісні,
І вже тюльпани свічечок цвітуть
На кручі дніпровій біля Аскольда.
Мені здалось, що це везуть воли
Ген по шляхах моєї України —
Сковороду з Чорнух, із Полтавщини,
Марка Вовчка із Нальчика, з Кавказу,
І Леонтовича із Марківець малих,
Руданського із Ялти, а за ним
З Кобеляків Федьковича старого
В вишиваній сорочці буковинській.
Он Лисенка везуть і Українку,
Безсмертну нашу доньку Прометея,
Із цвинтаря того, де клали бік у бік
Перекупку з бійцем, поета з катом.
І зацвіта кохана Україна
Тюльпанами веселих свічечок,
Які пунктирами проклали шлях народу
До пантеону вічності і слави.

БАЛАДА ПРО МАТІР

Мала мати сина. Влітку, вечорами,
У любистку, в м'яті хлопчика купала,
Таланила сина трьома таланами,
В місяця і зірки доленьки благала.

Будеш мати, сину, серце променисте,
Щоб людей любити скрізь у білім світі,
Будеш мати, сину, очі соколині,
Щоб світити людям в радості й привіті.

Будеш мати мову, материнську, рідну,
Щоб її любив ти, як зорю погідну,
Щоб не йшов без роду й племені між люди,
Щоб тебе стрічали всюди без огуди.

Виріс він, як явір, рівний та високий,
По світах подався доленьки шукати...
Повернувся до нені красень кароокий,
І пита у хлопця перед смертю мати:

— Чим же ти, мій сину, людям прислужився?

— Їздив я, матусю, за моря далекі,

Був я у Канаді, був і в Аргентині,

Цвенькав по-англійськи, цвенькав по-французьки,

Панство нашу мову скрізь бере на кпини.

Серце мені,— мовив,— неню, не згодилось,
Люди там жорстокі, добрим всюди горе.
Мова твоя, неню, вже давно забулась,
Бо ніхто по-нашому в світі не говоре.

А за розум, мамо, уклонюсь доземно,

Бо без нього в світі я б не мав нічого.

— Хай же тобі, сину, буде завжди темно,—

Його рідна мати мовила до нього.—

Ти людськеє серце обернув на камінь,
А його ж давала я тобі у муках,
Скаменій, відлюдку, і лежи віками
Тут, біля порога, ніби каменюка.

...Топче рід великий камінь той віками,
Топче чорну зраду з роду і до роду,
Будь навіки проклятий сестрами й братами
Той, хто міг зректися рідного народу.

РІГ БЕЗСМЕРТЯ

Ти ждеш, що по тобі заграє ріг безсмертя,
Тому поезія для тебе самоціль.
Поете, мій бідарю, в'язню слова,
Ти добровільно збудував собі
Отой чертог, оту важку храмину,
Сидиш у ній і колупаєш вірші.
Ну, а вони — летять тобі назад,
Мов каменюки з пращі, б'ють тебе
У беззахисну голову всивілу
З невидимого диво-бумеранга.

Вже твій народ живе в космічній ері
І менуєт круг Місяця веде,
А ти, мов Дон-Кіхот, воюєш десь,
Щоб по тобі заграли в ріг безсмертя.

ЛИСЕНКОВІ

Народний генію, моя земна розрадо,
Мій саде, не зтолочений ніким!
Ти відбував пісенним водоспадом,
Як мисль, високим, як любов, земним.

Він з кібернетиком сідав разом за стіл
І грав у шахи. Він легко інтегралі
Вирішував премудрі. Разом вони грали
У підкидного дурня...

Все було як слід:
Переклади з англійської і навіть
Обчислення складних космічних трас.
Він робота учив тепер лукавить
І говорити точно, без прикрас.

І ось тоді Ізольді злотокосій
Він показав наважився свій труд
І електронний мозок, той, що досі
Живився кодами, як велетенський спрут.

І здивувать Ізольду тим, що вміє
Той робот вже й поезії творить,
Обчислює, переклада, зоріє
І, як людина, може говорить.

І от прийшла Ізольда злотокоса
Так, як приходять мрія чи весна:
По перших травах, по блакитних росах
Заглянула до вченого вона.
Його двійник їй уклонився гечно,
Підніс букетик пролісків і склав
Красі дівочій свій сонет сердечний,
Ще й тричі ручку їй поцілував.

Таким був точним розум електронний.
Він виявив себе, як поліглот,
Мов кладезь мудрості безмежний
і бездонний,
Знавцем усіх орбіт і всіх широт.
Він так гордився тим, що не властиво
Йому, як людям, помилятись, ні!

Був педантично точним. Горділиво
Розв'язував рівняння він складні,
Невтомним був і не просив спочину,
Натхненним, навіть ніжним будь умів,
Він перевершив тисячі умів
І, звісно, вкрай зачарував дівчину.

Цілюючи Ізольду злотокоосу,
Спитав учений: — Вірять а чи ні
Та, що прийшла по травах і по росах,
Що мусить вже належати мені?

— Ти геніальний! — мовила.— А знає
Двійник оцей, хто в нас батьки були,
Історію мого святого краю
І битви ті, що в ньому відгули?
Чи знає він, чому оті могили,
Як наша слава, мріють вдалині,
Сміливців тих, що кров'ю окропили
Кохану землю в рідній стороні?

Але мовчав учений-кібернетик,
І електронний мозок теж мовчав.
Він знав усі орбіти, всі планети,
Та тільки краю рідного не знав.

І та, що йшла по травах і по росах,
Натхненниця його високих мрій
Із стьождкою блакитною у косах
Погасла від нездійснених надій.

Вона пішла туди, де позичала
Веселка воду в тихому Дніпрі,
А з вуст її лилася і звучала
Безсмертна пісня наших матерів.

ПРИТЧА ПРО АРТЕМІДУ

Артеміда прагне жертви, прагне жертви Артеміда.
Агамемнон на жертovníк Іфігенію привів.

І пройшла вона між воїв до жертovníка святого,
Віщий Қалхос на голівку їй вінок уже надів.

Вийняв з піхов меч жертovníй,
в золоту корзину кинув,
Взяв посуд води святої і царівну окропив,
Борошно жертovníне з сіллю їй на голову насипав,
Ніж заніс над головою... Тут і сталось диво з див.

Де олтар димівся кров'ю,
билась лань у смертних муках,
Артеміда не схотіла діву в жертву собі взят'...
Іфігенія незримо у Тавриду прилетіла,
При жертovníку красою їй на всі віки сіять.

Вона буде чужоземцям вражі голови стинати
Охоронним тим жертovníм, ще не баченим мечем.
...Хто ж запраг мою красуню
в жертву дужчому віддати?
О моя кохана земле, в моїм серці біль і щем.

Ще ж недавно народилась донька русів русокоса,
Дивувались її вроді, всі казали: «Диво з див!»
А була ж вона вродлива, ще й співуча, стоголоса,
І хтось дужий та підступний ту красуню прихистив.

О, не дайте на заклання ту її красу одвічну!
Хай же замість неї — лані
на олтар проллється кров.
І скріпіть ту дружбу русів неповторну, предковічну,
Так, щоб в пісні, так, щоб в слові —
вік віки жила любов.

* *

*

Люби життя у боротьбі щоденній,
В засмагlostі його безмежних нив...
Людина йде землею, ніби геній,
Який собі світила підкорив.

Люби життя у беручкій напрузі,
Коли скресає заскорузлий лід,
Коли тебе зреклися раптом друзі,
Ступаючи у чийсь фальшивий слід.

Люби життя, допоки сили й злету,
Люби й тоді, коли все важче йти,
Приймай сердець гарячу естафету,
Топчи холодну пиху глупоти.

Люби життя, але умій при цьому
Ти ненавидіть всяку цвіль і гнидь,
Надбай для неї доста бурі й грому,
Щоб не в'ялить її, а спопелить!

* *

*

Всихає чорнило, не всихаєш, любове, лиш ти,
Синім сяйвом гориш і приходиш до мене в господу.
Од морозу жоржини і айстри пожухли в саду,
А кохання мое налилось гіркотою калини.

Чом дзвениш на вітрах, як намиста червоних калин,
Ти, чекання мое, і співаєш той трунок останній,
Ту останню жагу, за якою уже приплива
Білий айсберг мовчання

і холодний летить альбатрос?

1968

МАТЕРІ ПОЕТА

Ти уміла ходить лиш босоніж по рідній землі,
По стежках-моріжках і порепаній чорній ріллі,
По лугах дніпрових, де трава до плечей дістає,
Де промчалось колись босоноге дитинство твоє.

Ти ростила синів і їм пісню у серце дала,
І в одного із них самоцвітом вона зацвіла.
Тебе Київ прийняв, наче матір шановну свою,
Що і слово, і спів ще з дитинства дала солов'ю.

Лиш на день до синка, а душа уже рветься туди,
Де шумлять пшениці і куди ще не йдуть поїзди,
Де немарно колись ти купала в любистку синів
І звучав по ночах української матері спів.

Ти босоніж ідеш по міському камінню одна,
Пустотливий вітрець твій розшитий рукав напина.
І питають цікаві: — Чом, бабусю, ви боса йдете?—
І великая мати їм суворо говорить на те:

— Я босоніж іду, щоб цю землю завжди відчувать,
Щоб за неї болить, і боротись до смерті, й страждать.
Я босоніж іду, щоб землі дорогої тепло,
Наче струмінь палкий, прямо в серце до мене текло,
Щоб довіку мене зігрівало святе відчуття,
Що лиш рідна земля може дати нам силу життя.

ПРАВОТА ВАН-ГОГА

Агов, Вінсенте! Доведи вікам,
Що все відносне в світі юродивім,
Що люди зупиняються при диві,

Його не осягнувши ні на грам.
Як ти писав, Вінсенте, як горів,
Під сонцем Франції женця ліпив живого,
Дитинним серцем весь полум'янів,
А виявилось — все те ні до чого.

За все життя однісіньким-одна
Картина куплена!
(Така глумливість доли).
Дивіться ж! Он селянка в ріднім полі,
Он Франції завітчана весна.
Он жінка молода із «Тамбурина»
З цигаркою в руці... Повія? Ні!
Абсент, богема... Дні в самотині...
Шедевр...
Та знов не куплена картина.
Он «Sorrow» — «Сум»...
Так, відчай і печаль...
Центр всесвіту — є жінка в цій картині.
А он «Сівач» у білім і у синім,
Прийма зерно рахманна поля даль.

Він теж сівач.
І вже на мить здалося:
Зійшли посіви, вже шумить колосся,
Та марно все...
Тут хоч сідай і плач!

Не прийняли, панове, ви картин,
Де трудівник стоїть у центрі світу,
Де навіть жовте сонце із zenіту
Кричить до вас:
— Володар — він один!

* *
*

Твій день — мій день...
Чомусь не здолать утоми
І не покласти час на терези.
Старіємо... І не виходим з дому,
Чекаючи досвітньої грози.

А ще ж недавно, любий, пам'ятаєш?
Ми підіймалися на той карпатський плай,
Де дзюркотів довірливо ручай
І де рукою хмароньку торкаєш.

Гортаємо історії томи,
Немов спинились тут в стрімкому леті,
Вслухаємося в тишу на планеті,
А в серці все гудуть її громи.

Народжуються ковані рядки,
П'янять людей, як видержані вина,
І спокій твій — не борг і не провина,
Час творчості — високий і палкий.

Заходять стиглі грона горобин
В світ сурмача й військового поета,
Що півжиття промчався на лафетах,
Спинається важкого часу плин.

Хвилино, зупинись, прекрасна й гожа,
Мов янтареві сосни у меду,
Як та прекрасна чарівлива рожа
У нашому осінньому саду,

І дай поплавать лебедю й лебідці
По плесах ще не торканих свічад,
І походить по тих високих східцях,
Які ведуть із лугу в тихий сад...

ЗЕМЛЯ АНТЕЇВ

ВІЧНИЙ ВОГОНЬ СЕРДЕЦЬ

Руки геть від моїх світанків,
Від моїх голубих світанків,
Від моїх революцій грозових
І від зір моїх малинових.

Є святині, яких не діткнути
Ні монбланами жовтої преси,
Ані хитрим ефіроблудом
Політичних ерзац-дантесів.

Епіцентром усіх народів
Є Вітчизни моєї врода.

Йшли батьки, як новітні Геракли,
Із зірками йшли на шоломах,
І сміливості не забракло їм,
Щоби світ розколоти громом:
Р е в о л ю ц і я!
Це твій переддень, людино,
Ти накреслиш нові траєкторії,
Ніжна, правдива дитино.
Падають у правдивому герці
Підлота, і ницість, і ненажерлива злоба,
Гуртуються серце до серця,
Лишається тлін від сноба.

Забито шпарини! Немає путі на-гора!
Чуєте, грають марсельези справедливості.
Вічний вогонь — він ніколи не догора.
Хто там за нами
Почина естафету сміливості?

* *
*

Намалюйте свободу
м'ятежну, як буряна ніч,
Не підкуплену сильними,
не обдурену,
не задаровану!
Щоб у неї світились доброта і гуманність
із віч,
Прометеева мужність,
для кожного серця
розкована.
Зодягніть її в барви жовтневих гарячих
вогнів,
Наче древній Феміді, дайте меч
справедливості в руки,
І нехай її мужність, хай великий і
праведний гнів
Служать поступу людства
і величним
звитягам науки.
Хай у неї в очах
світить розум всесильний
життя,
Щоби глупство тупе
зів'ядало від погляду того!
Хай в руках в неї буде
справедливості сонячний стяг,
А під ноги ляга
ще ніким не відкрита дорога.

ЧУМАКОВИЙ ЗАСПІВ

Куля вдарила в серце, і зів'яли конвалії слів...
Біло-білі конвалії... Вибухли рожі червоні.
Щовесни завітав твій червоний заспів,
Через Іченьку-Ічню

багрянні проносились коні.

Юнаком карооким на світанку ти вийшов у світ,
Материнською піснею

зачарований ніжно,

дитинно.

За червону зорю непохитно стояв, мов граніт,
До нестями любив

він повстанську свою Україну.

То стріляли кати в революції серце палке,
То стріляли вони

у твої, Україно, світанки.

Та гряде твоє слово,

як заспів червоний гряде,

І пісні майорять за червоним знаменом тачанки:

— Буде креміль на крицю, вогонь — на вогонь!
Непохитність гранітна — віками.
Бережіть, юнаки, бережіть, бережіть
Завойоване Чумаками!

КВІТКА АГАВИ

М. Коцюбинському

А доля творця, то доля твоя, агаво,
Бо вже у народженні слова — смерті передчуття.
І просить мужнє слово,

гартоване в битвах по праву,

Слово великого майстра,
хвилину ще просить життя.
Все вже є за плечима: твори, і нові теми,
І мудрість філософа,
і непідкупність борця,
Ти можеш розбити в друзки
ворожі філософеми,
Ти можеш явити світу
найвищий витвір митця.
Щирі розмови з Горьким, дружба палка навечно,
Зустрічі з Леніним, з Лесею,
добрі життя багажі...
Та смерть підступила до серця
нечутно і блискавично,
І нерви майстра пронизують
біль людських ножі.
І ти помер, як агава,
зацвівши вогнем серед ночі,
Отим пурпурово-червоним, що служить бійцям
барикад,
Ти стільки іще значного
в житті залишити хочеш,
Як жаль, що вмирає в квітні
агави чарівний сад.
А творчість митця, неначе фата-моргана,
Написані мудрі твори, із серця пішло стебло,
І острів блакитний Капрі виходить із океана,
Ще мить — і серце спинилось,
та квітку агави дало.
Гора підіймається Болдина,
тут буде він чути Десну...
І прийдуть Десняк і Довженко
до перших стежок моїх.
Настане в його Чернігові
життя ще таке чудесне,
Як той поетичний обшир, як той незабутній сміх.

Ми вчились на ваших творах,
і красне письменство наше
Від вас виростало віттям,
шуміло у всі світи,
Нехай у віках святиться
життя неповторне ваше,
А дітям і внукам України
в майбутнє з тим словом іти.

ДИПТИХ ПРО ДОВЖЕНКА

I

Народжує Антеїв земля...
Прості матері ще не знають, кого вони народили,
А хлопець з-під вбогої стріхи іде
у безмежні поля,
Де предки його за плугом колись ходили.

Вивертає плуг кості зітлілі ординців
і половців,
Черепи тевтонські, переорює чужу чужаницю,
І вітри сарматські гладять його по голівці,
Дзвонковою водою напувають його криниці.

Ой води тієї — водиченьки — у відрах по вінця,
Як у серці пісні материнської гожої.
Клен йому на дорогу дасть золотого червінця,
Дівчина біля ворітець майне червоною рожею.

Горя того набачиться,
разом з людьми наплачеться,
Запише слова солонії — і назовуть ясновидцем.
В кожному слові — життя розмаїте позначиться.
Отак і стає письменником, а може, й провидцем.

Гілка на дубі народу виросла з його кореня,
Соки України брала і їй віддала сторицею,
І радіє земля з того перетворення,
А думи Сашкові шугають уже над столицею.

Слухають їх за морями, за океанами,
Думи мислителя, хлопця з-за синьої Десни,
Гей, за далекими меридіанами
Думи його по-весінньому скресли.

Хто на дорогу Довженкову?
Ставайте у чергу змалу!
Дорога ж та, гей, доріженько,
ой не легка, не похила!..
Щоб на мільйонах екранів —
слово вогнем шугало,
Мужність твого народу громом своїм будило!

II. МРІЇ ДОВЖЕНКА

О серце стружене, розширюй береги,
Гори, і клич, і рвись в дорогу невідому,
І дай мені вогню, і дай симфоній грому,
Крещендо боротьби, і клекоту, й жаги!

Не стій, згорьоване!
Пали, а не в'яли!
І впавши — воскресай
і випікай злі тавра,
В тобі й сопілки плач, і дужий грім литаври
Для правди людської — не чорної хули!
О серце людськеє!
Пали, а не в'яли!

Коли замало слова, я у бій
Повів би музику з акордом ніжно-дужим

І кинув би в лице
німотним та байдужим,
Як виклик посередності тупій!

І я б усе, що не вдалось мені
Колись в натхненне слово перелити,
Сказав би в музиці тобі, трагічний світе,
Безсмертну правду в крові й пламені.
Всю — без угодництва,
без страху і прикрас,
Без потурання тупості нікчемній
Холодних неуків.
В її красі суворій і недремній,
Що підняла і виплекала нас.

Найвищу правду в світі! Ту, яка
Була і найскладніша,
найтрудніша,
Яка без позолоти — племінка,
Яка життям і людяністю дише!

Я б вдарив по фасадництву тупім,
У темні канцелярії заглянув,
Приніс туди буремність океану,
Від зайвих папірців
очистив людський дім,
Не ждучи ні подяки, ні хвали.
О серце людськеє!
Пали, а не в'яли!

Із гімнами в серцях неохололих,
З патетикою зоряних сонат
Я б відтворив глісандо і тремоло
Бездумних душ, що тягнуть нас назад!

Усе, усе! Велике і нікчемне!
Героїку і дармоїдства суть

Поставив поруч би і осяйне і темне,
Якому ще осяяному бути!

Було б там все, що я не встиг сказати...
Тоді б я знав, що я немарно жив,
Що жив я так, як научала мати,
Твою любов, народе, заслужив!

Я ненавиджу смерть! Але коли помру,
То покладіть мене на вишгородських кручах,
І хай душа моя, весела і живуча,
Відкрита буде рідному Дніпру.

Хай в головах посадять кущ калини,
Щоб ми з одних джерел із віку в вік пили.
На камені хай висічуть єдине:
«О серце людськеє!

Пали, а не в'яли!»

ДІЄЗИ В КЛЮЧИ!

На високих горах,
Де орли та хмари,
Там літала пісня,
Пісня чорноброва.

Пісня-блискавиця,
Пісня-ласкавиця
Билась ніжнострунно
У серця людськії
І просила владно:
«Дайте мені грому,
Дайте мені зливи».

— Хто ж її співає? —
Дивувались люди. —
Велетень могутній,
Син землі своєї,
Де титан той віщий?

А співав ту пісню
Не титан, не велет,
Хлопчик сіроокий
З серцем ніжним-ніжним,
Як його земля.

Дивувались гори,
Дивувались люди:
Та ж йому звеліли,
Хай самому богу,
Духові і Пану
Він співа осанну.

А юнак співає
Про вітри, про бурі,
Сіє марсельези
І збирає зерна
Від жарких повстань.

І співці, й каліки,
Вбогі недоріки,
Ковалі у кузні,
Сіячі у полі —
Слухають співця.

— За усіх скажу я,
Ще й переболію, —
До людей він каже
Голосом сопілки,
Голосом фанфари,
Громом марсельєз.

А роки летіли
На залізних конях,
Підіймали словом
Музу неомузену
До нових висот.

І чуття родини
У сім'ї народів
Крізь поета серце,
Наче крізь горнило,
Крізь горнило пісні,
Крізь горнило слова,
За роки пройшло.

Ні, не змеженіла
Пісня та з роками,
Наливалась бростю,
Зацвітала знов.
Хай же завжди буде
З нами і між нами
І поета серце,
І його любов.

ЛЕГЕНДА ПРО ДОВБУША

Кажуть, Довбуш у скелях скарби ховав,
Срібло і золото, вуздечка і зброю.
Ой не ховав, бідним віддавав,
Відганяв недолю їх злую.

А ховав він кріса свого в стрісі,
Зупиняв панів у темнім лісі,
Ой пани, ви пани, паночки,

Гарні ваші жіночки і дочки,
На пухових перинах спали,
Біле тіло своє колихали.

А в моїх дівчат, у гуцулочок,
Лиш запасочка та ошулочок.
На дукати їм наберу у вас злота,
На червоні чобітки та намиста,
Щоб не дуже-то ваша паннота
Була пишна і гонориста.

Гей, із скелі я трон собі висічу,
На тім троні сяду, посяду,
Панську вдачу, хитру та лисячу,
На шабельку свою поклáду!

Посаджу поруч себе — Марічку:
— Уклоняйтеся їй, панове,—
Заплету їй у косу стрічку,
Не царівна хіба чорноброва?

Тільки ви її вроду вип'єте,
Ніжну вдачу жіночу виб'єте.
І крикливою стане, й сварливою,
І старчихою, й нечупарою,
Хай же вільною буде й щасливою,
Як вірлиця та попід хмарою!

Над Черемошем і над Прутом
Буду нищити панство люто!
Десь же правда є —
розправонька,
Десь же доля є бідака,
Десь же в Довбуша буде славонька,
Ой правдивая, хоч гірка!

Не заб'єте мене, не замучите,
В мене через гуцульський є,
Якщо кулею навіть влучите,
Закриває він серце моє.

Характерником чи дияволом
Нехай люди мене назовуть.
Ген за Тясмином, за Свалявою
Мої хлопці сміливі ростуть.

Ні, не влучила куля Довбуша,
Дзвінка зрадила в ніч глуху.
І несуть його, воя доброго,
По гірському несуть шляху.

Топірці його тіло гордее
Понад гори аж підняли,
І ридає над ним сива горлиця
Та ще вільні гірські вірли.

В Чорногору несуть сміливого,
Сам легендонька, диво з див...
«Скажуть люди, що був щасливим я,
А я ж вовком в лісах бродив.

Ой не дай синам тії доленьки,
Коли треба втікати з двора,
Тільки дай синам тії воленьки,
Що дала мені Чорна гора».

КАРМАЛЮКОВА БАШТА

Та вежа й досі ще стоїть,
Де ти сидів колись, Устиме,
Мов купина неопалима,
Як давня пам'ятка століть.

Промчали бурі і громи,
Вп'ялись в фортецю ядра давні...
Кармалюка діла преславні
Легенди сіють між людьми.

Він тут сидів у вежі цій!
Чи ж можна в вежу заточити
Отой вогонь несамовитий,
Отой шалений буревій?

Не їв, не пив, мов голка став!
І виліз в ушко через ґрати...
Від пані добрий шнур дістав,
Від друзів — сани-гринджолята.

Він красень був, як ті сини,
Що тут лишилися по ньому...
Ватаг народної війни,
Що вийшов з блискавки і грому.

СПОГАД

А. Малишку

Поклав поезій злото ти тоді
Переді мною і сяйнув душею,
Вродливою, як сонце. Можна з нею
Сміливо йти і в горі, і в біді.

Душа була відкрита для людей,
Здавався дужим ти, немов орел на кручі,
А думи твої й помисли могуті
Проміннями світилися з очей.

Ми платимо часом життям усім
За душ спорідненість, взаєморозуміння,

Готові навіть вергати каміння,
Якщо кохання справжнє ввійде в дім.

Були щасливі... Бо в кімнату ту,
Де поселились двоє, залітали
З усього світу птахи... Щебетали,
Несли свою любов і гіркоту.

Відлунював земний меридіан,
Де людські пристрасті —
як буйні хвилі в морі...
Стояв з людьми ти в radoщах і в горі,
А в серце бився людський океан.

* *
*

Мороз скував всю Кончу. Морозець...
Недосвіт той, якого оспівав ти,
Рядків останніх людяний співавтор,
Що не торкнувся лиш палких сердець.

Зашклив озерце там, де ковзани
Писали пісню вольності на кризі,
Немов рядки в життя останній книзі,—
Не розшифровані, не вивчені вони.

А я, нову знайшовши сивизну,
Знайду, що вже по-справжньому старію...
І хоч тебе нема, переболію,
Але з тобою день свій розпочну.

І тим щаслива я, що полишив
Ти цілий світ душі своєї в слові,
Свій буревій, свої слова шовкові
Й кохання незагублений мотив.

Об'ємність пророка
й таланту свого самотність.

Тоді тих, що прагнуть пророками стать,
Та їхні вуста велемовні,
насправді німії,
Ти зможеш і мертвим навколо вогню об'єднать
І величчю духу
збудити їх кволі надії.

СВІТЛИНА

Ми зустрілись з тобою, дівчино з восьмого класу,
Тут, у маминій хаті, на покуті біля вікна,
Ти, світлино юнацька, пожовкла від горя і часу,
Дівчино в білих стьожках, весно моя чарівна.

Те, що жадала найбільше,— таки збулося:
Хотіла стати поеткою — тепер хоч радій, хоч плач,
За тими словами горючими сивіть починає волосся,
Поезія — то не мандрики і не солодкий калач!

А вже відчуваю, гостро, що люди — то тільки гості,
Лише тимчасові гості на цій на вродливій землі,
Підіймуться інші дерева, інші завітнуть брості,
Лягають в ту саму землю генії і королі...
Позаздрити Нефертіті? Вона збереглась для світу,
Та що в тій вродливій масці, та сама довічна тлінь?
Посіять слова б вам, люди, щоб їм не було
переквіту,
Лишити б єдину пісню для сонячних поколінь.

А буде ще світ з любові, без чорної зради і трути,
Без сиріт і сліз вдовиних, без воєн і без гармат,

Обіймуться всі народи для дружби — не для
осмути —
І зімкнуть навіки руки, неначе із братом брат.

Мрійна, співуча полтавко, предтеча моя сіроока,
Ти знала розлуки горе, і голод, і сто обид,
Недарма ти сумно-сумно дивилась у світ широкий
І застили сиві грози очей твоїх лазурит.

ЛЕГЕНДА ПРО ОПРИШКА ПИНТЮ

Що опришок славний Пинтя,
кажуть вергав буки,
Вивертав їх із землі він з коріннячком,
А боялись того Пинті пани і дуки,
Не хотів він їх лишати й на насіннячко.

Дав Марічці він колечко,
Взяв у пана сіделечко,
А під житло собі вибрав буйне древо,
Невелике те містечко,
що від Тиси недалечко,
Люди стали називати — Королево.

— Ну який же я король?
Маю кріса та пістоль.
Тільки й мрії у опришка,
Щоб забрати в дуків лишки
Та поліпшить сто бідацьких доль.

Для гуцулика Лук'яна
Візьмем волика у пана,
Для вдовиці для Федори

Раз! — зірвало дах червоний.
Два! — посипались колони.
Три! — вищять пани, як свині,
У їстівнім баговинні.

— Гей, легінники хороші,
Заберемо в панства гроші!
Та втікаймо до Ясині,
Заховаймось в гори сині.

І зробили, як гадали,
Через Тису утікали.
— Гей, ви хлопці побратими,
Пинтя зараз річ вестиме.
Як я Тису перескочу,
Постоли при цім не вмочу,
Значить, довго буду жити
І панів лихих громити.
А вмочу... То пам'ятайте,
Пинтю з честю поховайте.

Вмів стрибати, мов літати,
А вмочив у воду п'яти...
— Більше рясту не топтати,
Бідний люд не звеселяти,—
Каже Пинтя,— нас пантрукють,
Слід собаками пильнують.
Біжком, хлопці, біжком,
Бо западе стожар сніжком...
Ще би Рахів поминути,
До Ясині повернути,
До Ясині та до річки,
До Дзвінкової Марічки.
В неї двері остолові,
А замки в ня оцільові ¹

¹ Оцільові — залізні.

Ви ночуйте біля річки,
Проведу я ніч в Марічки,
Кому доля помирати,
Не врятують і Карпати...

Ніч минула, а на ранок
Вийшли вдвох вони на ганок,
А навколо — стільки крісів,
Як смерічок в ріднім лісі...

Впала, зойкнула Марічка,
Кров із скроні, ніби стрічка,
А Григор до ночі бився,
Доки в ранах не звалився.

Він гукнув на повні груди:
— Гей, почуйте мене, люди!
Беріть мене на топори
Та несіть у Чорні гори...
Хай панове не збиткують,
Мого тіла не пантрують.

Заридали друзі в горі
Та вже він того не чує...
Поховали в Чорногорі
Там, де лиш орел ночує.
Воля та, що хтів він мати,
Лиш тепер прийшла в Карпати.

БЕРЕГ НАДІЇ

МОЯ ОТЕЦЬКАЯ ЗЕМЛЯ

Моя чернігівська земля,
Моя отецькая земля,
Тобі і зблизька і здаля
Я говорю, що я твоя.
Я — простодушна, як і ти,
Я — не злостива, як і ти,
Твої русьвії хати —
Стихія ранняя моя.

Це ж я зійшла з твоїх долонь,
У ковалів взяла вогонь
І сивину з дідівських скронь,
Моя чернігівська земля.
Взяла дзвінку твою ясень,
Взяла красу твоїх пісень,
А ти скажи мені ачень,
Чи знаєш ти, що я — твоя?

Ще Чураївна з давнини
Мені принесла полини,
Пісні і відгуки війни,
Моя полтавська земля.
Я не забула, як ішли
Сміливі щорсівські полки,
І в них були мої батьки,
Моя коханая земля.

Приїхав батько на коні,
І прояснився світ мені,
Він зірку кольору повстань

Привіз мені у ранню рань.
Ту зірку з шапки я зняла
І з нею у світи пішла
Проти підступності і зла,
Моя Радянська земля.

МАТИ

Пішли на битву з ворогами
Її орли, її сини,
А мати жде на них роками,
А може, вернуться вони.

Один поліг у Сталінграді,
Там, де Мамаєвий курган,
А моряка десь поховало
Балтійське море-океан.

Найменший впав біля Дунаю:
Прийшли медалі й ордени...
А мати все їх виглядає,
Коли ж повернуться сини.

Закам'яніла край дороги...
А може, скульптори різцем
Вже висікли той профіль строгий,
Скорботне матері лице.

ЧОРНА АФРИКО

Чорна Африко! Вулкане двадцятого віку!
Вибухаєш, мов Етна, і нікому тебе не спинить.
Із Анголи й Гвінеї,
із диких трущоб Мозамбіку

Піднялися Антеї,
щоб себе на землі утвердить.

Водоспаде Вікторія!
Ти шумиш, наче символ свободи.
Монументом визволення
понад Нілом звелась Ассуан.
Відточивши мечі, йдуть із рабських вігвамів народи,
Піраміди віків підмиває повстань океан.

Стань же кісткою в горлі
ненажерливим псам Салазара,
Хай подавляться борзі
і обсмалять хвости між вогнів.
Африканко струнка,
підіймайсь над розстріляні хмари,
Монументом свободи
увінчай піраміди рабів.

ВІЛЬНИЙ НАРЕШТІ...

«Вільний нарешті. Вільний нарешті.
Я вільний нарешті...»

(Напис на могилі
Мартіна Лютера Кінга, лідера негритянського руху
проти расової дискримінації,
лауреата Нобелівської премії).

А літери кричать,
що вже нарешті вільний
Ти, барабанщик чорного народу,
То куля в серці, послана підпільно,
Тобі дала і спокій, і свободу.
Та ти і мертвий бачиш із Атланти,
Як куклукскланівці у білих балдахінах,
Із смолоскипами, немов комедіанти,

В Гарлемах бродять в крові по коліна.
Обвуглені квартали Вашингтона,
Які расисти вчора попалили,
Там негрів кров не чорна, а червона,
Як і отут, на диких крутосхилах,
Де молитовний дім... В нім батько Кінга,
Статечний пастор, гнівно промовляє,
А твій народ, повержений на рингу,
Ні прав, ані свободи ще не має.
О Лютер Кінг, син чорного народу,
Що смів підняти на расистів голос,
Земля в чотири метри — це свобода!? —
Але важкий на ній зростає колос.
Посіється він завтра блискавками,
Повстане чорний — дужий і двожилыйний,
І негр, твій син, промовить над світами:
— Братове, люди! Я нарешті вільний!

ТАНОК ЗАЛОНГО ¹

Підкоритися ницим?

Серце віддати в неволю?

Краще смерть суліютки на Залонго — високій горі.

Я зійду, як вони, на ту гору з великого болю,

Простягну свої руки

вишневій ранковій зорі.

Я твоя! Я твоя! Моя зоре, гордячко велична,

Та вершина Стефані — високості одвічний вінець,

¹ У XVII ст. гречанки-суліютки з гірських селищ Сулі під патиском ворога залишили свої житла і рушили до моря. Жінки подалися на гору Залонго, зупинилися над прірвою. Далі дороги не було. Жінки мали обрати неволю або смерть, і вони обрали смерть.

Де сміливі гречанки
з танцем кинулись гордо із кручі,
Краще вже забуття,
аніж рабство й неволя сердець!

Забуття вам нема,
о безсмертні мої суліютки,
Янко Пулос для вас
свою пісню останню складе,
На тюремному мурі
пишуть кров'ю слова патріотки,
То нескорена Греція
вічний танець Залонго веде!

ПРОЛОГ ТРАГЕДІЇ І ПЕРЕМОГИ

Мені Гарсія Лорка явився в півсні
Перед тим, як на розстріл його
мали повести з в'язниці.
— Романсеро циганський, хочеш бачити зорі ясні
І напитись води з дзвонкової своєї криниці? —
Запитали жандарми у нього.
— О, спасибі, сеньйоре. Я досить напивсь
Сліз солоних в моїй дорогій Андалузії:
З андалузської канте хондо — глибинної пісні,
З вуст сігірії —
циганки з срібним співучим серцем,
З ронсельванського місяця,
З хвили моєї Севільї,
З Гвадалквівіру прозорого.

Де схід сонця, вночі,
під вітрів голубливі валторни
Його вивели в поле:
— Йди, романсеро убогий! —

Ой Гренадо, Гренадо, ти проспала співця
неповторного,
Тож гітару бери з його рук
і за нього співай край дороги.
Куля груди пробила... Федеріко упав і піднявся:
— Мене поховаєте стійма під оцими олівами;
На жовтому хижому вітрі,
що завтра стане червоним,
Лучників ваших настигне моя саета ¹.
А хочете, я заспіваю романс
про іспанських жандармів:

Їх коні чорні-пречорні,
Серця їх із шкіри змія,
Надійний їх череп свинцевий,
Заплакать жандарм не вміє.

Фалангіст наступив широченням своїм чоботищем
На поетові груди і вдавив його в землю Гренади.
Із землею він зрісся.

Вітер волі над горами свище...
Ти сильніший, ніж бог, Федеріко,
Твоя пісня — сердець барикади!

XIII

Ми — хіпі, ми — хіпі!
А це вже щось значить,
Збираємось всесвіт ми переіначить,
Наслідувать інших не хочем ні трохи,
Змішаєм всі стилі, часи і епохи,

¹ Са е та — дослівно — стріла, але водночас і народна іспанська пісня.

Біжіть, подивляйтесь скоріше на нас,
Ми вірим, що скоро настане наш час.

Ми все на свій лад перерюмтати хочемо,
Тому, як скажені, танцюем, регочемо,
Хоч ми й не таланти, хоч ми й безголосі,
Зате — довгокосі,

ще й ходимо босі.

Попробуйте нас угризіть, любомудри,
Нехай ми кудлаті, нехай ми лахудри,
Та братія наша несамовита,
Ми світ подивуємо тряскою Вітта.
Танцюем в підвалах,

в брудних голуб'ятнях,

Байдужі нам зненависть,

людські прокляття,

Хоч наші тіла й не вельми-то чисті,
Зате ми вдягаємо плаття барвисті.

Хай кажуть — пістряво, хай кажуть —

крикливо,—

Ми паростки квітів,

ми — диво,

ми — диво!

Ми діти планети,

ми діти квіток,

Вже скоро,

вже скоро

настане наш строк.

Захрипли вже хіпі у чорному блуді,
Упали, заснули на вулиці в бруді.

Дівчата і хлопчики

тихо так сплять,

Не чуючи людських знущань і проклять.

ЛЕГЕНДА ПРО АРЗНУ

Там, де Місхор між гір, як синій птах,
Там вирина щоначі із води
Русалка із дитятком на руках
І мерхне перед нею світ звізди.

Так жалісно на берег погляда
Та дівчина з русалчиним хвостом,
Стоїть у світлі місяця бліда
І по воді хвостом б'є, як веслом.
Йй вже стояти вічно із дитям,
Закам'янівши в синіх берегах...
О скільки раз вона ходила там
До джерела із глечиком в руках.

Назустріч їй зіходив з гір крутих
Пастух вродливий, гарний, наче бог,
І солов'ї співали тут для них,
А світ звучав хоралом для обох.
Як грав він на флюярці, як співав,
Як ніжно він кохану обіймав!

Весілля било в бубни цілий день,
І вже вона не дівчина — жона...
Увесь аул співає їй пісень,
І розквіта вщасливлена Арзна.

Але недовго радість та цвіла,
Її стеріг розбійник у кущах,
Коли вона ішла до джерела,
Схопив її, поніс він на руках.

І де поділась юная жона,
Не зна ні муж, ні батько, ані брат...
Чутки ходили — продана вона
Багатому турчину в Цареград.

Коли її до турка повели,
Сумними очі в дівчини були...
А він просив: «Не будь, красо, сумною!
Не одаліскою ти будеш, а — жоною!»
«Є муж у мене! — мовила вона,—
Клялась його любити я завжди,
Йому лиш буде вірною Арзна,
Прошу тебе, турчине, відійди!»

Служив їй турок вірно, ніби пес,
Дарунками, словами улещав,
Та був гидким для неї він увесь,
Хоч золотом і сріблом обсипав.

Нарешті мовив владно: «Пий вино!
Тебе назвав жоною я давно.
Я силою візьму тебе собі,
І рада будь такій своїй судьбі!»

«Чекай, турчине! Матимеш жону!
Довіку пам'ятатимеш Арзну».

У темну ніч, коли турчин заснув,
Його кинджал по серцю полоснув,
Із вежі в море кинулась Арзна,
Востанне чули люди її спів...
Русалкою зробилася вона
І попливла до рідних берегів.

Смагляве тіло хвиля обмива,
Сопілка кличе співом молодим.
Вона ж стоїть з дитям, немов жива,
І вік не може вийти із води.

Смерекова криниця

КАРПАТСЬКА КАНТИЛЕНА

Я б хотіла вродитись між гір,
Між смерек, що співають пісні величальні
Карпатам,
Серед сосон — задумливих лір —
Я б хотіла гуцулкою стати.

Щоб мене ви стрічали біля бистої Тиси і там,
Де Говерла, як стяг, підійма мальовничі кичери,
Я б виносила сонце назустріч тривожним вітрам
І заходила з Дзвінкою в Довбуша сині печери.

Я б замовила в зір найкрасивіший в світі кептар,
Срібним бісером вишила б я гуцульську собі
вишиванку,
Я мечів-блискавиць назбирала б у горах між хмар,
Щоб віддати легінику — хлопцю моему Іванку.

За свічадо було б мені Око Морське¹ поміж гір,
А за стелю — небес голубі і бездонні намети,
Я б одержу гуцулки не скидала довіку, повір,
І упала б зорею у глибини твої, Синевір,
Щоб про неї пісні написали найкращі поети.

¹ Морське Око — народна назва озера Синевір на Карпатах.

ЯРЕМЧА

Понад Прутом, у Яремчі,
Бризки білі б'ють в каміння,
Понад Прутом, у Яремчі,
Вже не видиво — видіння!

Понад Прутом — берег круто,
Берег круто, крем'янисто,
А смереки пахнуть руто,
Зелен-руто, урочисто.

Идуть гуцули із роботи,
Топірці у них різьблені,
А дівчата-гуцулята —
Мов смерічки ті зелені.

Рукавцята дрібно шиті,—
Добрі очі треба мати!
Всі зорею чисто вмиті,
Бо Гуцулія — їх мати.

Кажуть — модні, кажуть — файні,
Бережуть карпатську вроду,
Що віками ся лишає,
Як символіка народу.

Переймають тую моду
Інтуристки із Парижа,
Тільки жодна з них не годна
Кептаря собі так вишить.

Зостається самотня,
Розмаїта, веселкова
Та одежа неповторна,
Як Гуцулія святкова.

ЩО СКАЗАВ ПАМ'ЯТНИК

О. Борканюку

Я — син Карпат. Я — вічний... Я — народ.
Мене і смерті не змішать з землею.
Мені стоять і радуватись нею
Над Тисою, поміж гірських висот.

Я із легенди виріс... Я — гуцул:
Мене топтали принци і жовніри,
Та не зрікався я свого народу й віри,
Стояв несхитно, як стоїть Менчул.

Я — Довбуш... Я — Шугай... Я — Дожа теж!
В мені серця опришків вільних б'ються.
Я з тих, що багачам не продаються
І не стидяться батьківських одеж.

Я встану і піду між полонин,
Поміж лісів до вас, мої гуцули,
Гірських орлів, що мають серце чуле,
Бо я — народ, Карпат безсмертний син.

Ну ж, зодягніть одежі вівчарів
І підійміть трембіти величаві,
Збирайте лісорубів, плотарів
У Рахові, Бичкові і в Сваляві.

Підпережіться роками й вогнем
І підірвіть раменами Карпати,
Нам час легендою і піснею ставати,
Вростать у слово віршів і поем.

Закоханий в Карпати, ну ж, прийди!
Збагни цих гір неторкані глибини.

Гуцула з гір, героя і людину,
На п'єдестал безсмертя підведи.

Хай він стоїть, мов Довбуш, в кептарі,
У чересі, з тамбівкою при боці,
Як свідок бур, як бокораш в потоці,
У відблисках ранкової зорі.

Я — син Карпат. Мене убили? Ні!
Ясніє кожен день мій в сонцесході.
Я комуніст! Я не згорів в огні,
Легендою воскрес я у народі.

ПОЛОНЯНСЬКА СЮІТА ¹

Затрембітай мені, вівчарику, здалека,
Коли настане полонинській хід.
Коли до гір прилине наш лелека,
Нехай розтане серця давній лід.

Поклич мене туди, в далекі полонини,
Де килимками синій ряст цвіте,
Віддай навек для любої дівчини
Свое серденько ніжне і просте.

Або зіграй мені, вівчарю, на сопілці,
Коли під вечір стелеться туман,
Коли в отарі вже заснули вівці
І ми одні з тобою сам на сам.

Чи розклади мені, вівчарику коханий,
Вгорі, на плаї, ватру золоту,

¹ Сюїту було надруковано у збірнику «Вербиченька» — пісні на слова Л. Забашти. Музику написав А. Кос-Анатольський.

То буде знак кохання полум'яний,
І я тоді до тебе знов прийду.

З Карпатських гір хай стелються тумани,
Воркують хай до ранку голуби,
А ти-цілуй, цілуй мене, коханий,
Доки зоря, люби мене, люби...

ВИЖЕНКА

А померти — то тут би лежати
У Гуцулії, поміж гір,
В головах щоб були Карпати,
А в ногах — гомінкий ізвір.

На цім цвинтарі, попід ясенем,
Де дитинно чисті хрести,
Де церкви, дерев'яні красені,
Люди вміють так берегти.

Де хатиночка й вишиваночка —
Все говорить про життя,
Щоб сльоза чиясь чи співаночка
Проводжали тебе в небуття.

НАД ВОДОСПАДОМ

А хвиля цього водоспаду —
Від бризок така прохолода,
І серце вам щиро порадує
Гірська напівдика природа.

І стільки краси тут дзвінкої!
Повітря тут чисте й прозоре.
І серце запрагне тут спокою,
І хутко відступиться горе.

Тут пісня так легко підноситься,
Смерек розливаються повені.
У горах луна-стоголосиця,
І гори стоять зачудовані.

МАКОВЕЮ

І. Вільде

Коли б він знав, що то така любов,
Яка дається обраним на світі,
Що будуть квіти назавжди оббиті,
Він від орлиці легко б не пішов...

Коли б він знав... Достатку б не шукав,
Попівну б не любив заради музи,
А без оглядки серце б все віддав,
Любов скріпивши вірності союзом.

Єдиний суджений...

Коли ніхто повік
Його уже не зможе замінити...
Та вже облямані кохання чисті квіти
І він давно попівни чоловік.

І він напише, що в житті зробив
Своїм одруженням єдине мудре діло...
А серце десь, мов камінь, заніміло
До тої, що колись її любив.

Та хто збагне усі шляхи любові,
Хто сміє докір кинути за це?
А Ользі ліг важкий вінок терновий
На молоде знекровлене лице.

Заліщики

ПУТИЛА

Най Черемош
І Чорний, і Білий
Із братію із руською
Нас більше не ділить...

Ю. Федькович

А на Путилі — гори, гори...
Чіпляються за хмари в вишині.
Сніги тут пізно тануть навесні
І не встигають визріть помідори
Увосени... Зате між полонин
Яка краса...
Високі трави й квіти,
А мох в лісах на схилах верховин
Такий пухкий, що можуть спати діти.

Там стріла я Івана Мацькана
В малій селянській хаті під горою.
Завішана картинами вона,
Немов музей Гуцульщини самої;
Гуцул із люлькою... Геть сива борода,
А очі — очі цілого народу,
А постать у гуцула, а хода! —
Характер тих, що бились за свободу.

Як зрозумів художник цей простий
Вогонь душі поета! Причаститись
Захочеш від тієї чистоти,
З його криниці мудрої напитись
Водиці дзвонкової... З неї ж пив
Колись Федькович. Ось його світлиця,
Його сардак на жердці, коновки,
Рукописи, а там його думки
Такі, що будуть ще віки світиться.

О бахнюківська пече кахляна!
Хоч не тріщить тепер в тобі ялиця,
Зате на припічку, як у селі годиться,
Берстениця стоїть берестяна.
Мовчить поета ліра. Струни ці,
Здається, зараз піснею озвуться
І від напруги голосу порвуться,
Ах, як він грав колись у Сторонці! ¹

А там он, далі, між високих гір,
Гуцулової Гирли виті плаї...
Здається, вітра ще й тепер палає,
Повстанців трембітари звуть на збір.
Народне віче там колись гуло
І повнилось повстанськими піснями,
Маєткам панським гаряче було,
Палали з краю в край вони свічками.

Лук'яна Кобилиці шлях проліг
Над Серетом, у горах смерекових,
Він, кажуть, у руці згинав підкови,
А вже здолав оцих гірських доріг,
Що іншому й не снилось... В високості

¹ Сторонець Путилів — давня назва Путили.

Його іменням бескиди зовуть.
Не кожен може зважитись в цю путь:
Тих, що зривались,— ген біліють кості.

Ідїть, сміливці... Хай вас не страшать
Ні весняні розливи, ні обвали;
Зусиллям треба брати кожну п'ядь,
Тут шлях туристи ще не вторували.
Ви тут почуете тепер нові пісні,
Написані поетами з народу,
А вироби гуцульські різьблені
І вишивки в Путилі всім на подив.

Подивитесь картини Мацькана,
Мальовані, звичайно ж, не для слави,
Там Кобилиця встане величавий
Й Гуцульщина радянська осяйна.

Тож приїздить на полонинський хід,
Коли там сто трембіт затрембітає
І виженуть вівчарики з воріт
Безмежне стадо в простори безкраї.
Дівчата простеляють рушники,
Прощаючись з ватагами піснями.
Нове життя... Новітні співанки
І щастя йде гуцульськими пляями.

СМЕРЕКОВИЙ КАМІНЬ

Я про камінь Смерековий
розповім легенду, люди,
Там збиралися повстанці
гартувать свої кинджали.

І пани чужинські й власні
їх боялися повсюди,
Ватажка зачувши ймення,
з остраху вони втікали.

В камені була криниця,
а вода у ній — джерельна,
Йшли повстанці до криниці,
щоб набратись з неї сили,
Рани всім вона зціляла,
якщо рани ті й смертельні,
А стара смерека-мати
щедро воїнів поїла.

Напувала, промовляла:
— Сили вам з землі прибуде,
Лиш приходьте до керниці,
до джерел її живлющих...

Йшли століття... Не забули
про криницю тую люди,
Партизани-ковпаківці
розшукали її в пушах.

І вона їм теж зціляла
вогнепальні їхні рани,
У смереки під корінням
жебоніла та водиця,

І старенька добра жінка,
певне, мати партизанів,
Їм давала із коновки
із джерел її напиться.

Так і зветься ще й понині
камінь в горах — Смерековим.

Він лежить біля Ільниці
гордим замком мовчазним.
Хто втрачає віру в силу,
хай до камня прийде... Знову
І упевненість, і сила
назавжди лишаться з ним.

Ільниця

СИНЕВІР

Звали дівчину Синевірочка,
Сині очі свіtilись рястом.
Звали дівчину Синевірочка,
Та від роду не мала щастя.

В лісі з легенем вона стрілася:
Красень — в пісні не змалювати!
Так щиренько вони любилися,
Дивувалися гори Карпати.

Мав той легінь крисаню-звабу,
А кептар — весь шовками шитий.
Мав за чересом два пістолі,
Вільно-вільний, як вітер в полі.

Як пішов назад — не вернувся,
Може, десь у горах спіткнувся.
Може, іншу любаску має,
Синевірочку забуває.

Так ридала по нім дівчина,
Що між диких Карпатських гір
З сліз тих вилилось озеро сине,
І назвали його Синевір.

КЕРНИЦЯ ЛЕЙЛИ

Над Боржавською долиною,
Де веде розмову тихо
Вітер з буйною калиною,
Вже давно не ходить лихо.

Річка Бронка шепче мрійно
Про свої легенди давні,
Як ховав тут лицар Бринда
Всі скарби свої преславні.

Там, де Бронка шумувала,
На камінний цвинтар панський
Він поклав вельмож немало
В січі вольниці повстанській.

Був ватагом Бринда чорний,
Легінь буйний і моторний.
Звів він вродою своєю
Вже дівчат-красунь немало,
Нині з вадою тією
Донжуаном його б звали.

Та одна з дівчат — найкраща —
Лейла, він її не кине!
От коли б не та гуляща
Кароока Василина.

Та коли б ще не горівка,
Та не мед з її пивниці.
Лейла — просто гарна дівка,
А шинкарка — блискавиця.

Жаль, що Лейлі він довірив
Ходи й виходи таємні,

Катакомби, лігво звіра,
Ті печери свої темні.

Ходить Лейла білокоса
Вслід за ним, збиває роси,
Під собою ніг не чує,
Все шука, де він ночує.

Не одну провів він нічку
В Василяни-молодички,
Як любити обіцявся,
Так, як Лейлі, палко клявся.

І веде хортів стежками
Лейла в сутінь смерекову,
Показать таємний камінь,
Що веде в темниці схову.

Пов'язали Бринді руки,
Бронзолети задзвеніли,
Катували хижі круки
Молодого хлопця тіло.

Де стояла, там і впала
Любка Лейла блідолиця,
На тім місці, де ридала,
З сліз лишилася керниця.

Карпати, Криниця Лейли

* * *

*

Жовтіє клен. На зелені сосни
Горить, пала вогнем жовтогарячим.
Так довго ждуть йому тепер весни,
Він жовтими сльозами в землю плаче.

Отак і я... Ти щасливіший, клен,
Ти повесні іще зазеленієш
І, злото скинувши з своїх міцних рамен,
Проспиш цю зиму, повесні помрієш.

Мені вже не діждатися весни.
Щасливою хотіла бути я в слові,
І вірші мої, то щоденні сни
В моїй важкій, такій тривожній мові.

Не знала я, що можна, доброту
Знічев'я так лукаво затоптати,
Не відала, що можна чистоту
Знічев'я так вдягнути в чорні шати.

Отож гори, мій клене, при вікні
В осінній день, у день мій призахідний.
Не задрісно, мій красеню, мені,
Що ти такий злотистий і погідний.

То хто ж сказав, що щастя й в горі є,
В невизнанні — є теж чеснот набуток.
Яке не є те слово — та твоє,
Неси його на людський первопуток.

Таким, як ти, віддай його і йди
До клена золотого в Кончі-Заспі,
Втечи від злих людей і від біди.
Він твій навек — любові чистий заспів.

Конча-Заспа

ДЗЕРКАЛО ДУШІ

Чи справді очі — дзеркало душі?
Ну, а якщо людина постаріла,
Якщо від болю вже не чує тіла,
Чи справді очі — дзеркало душі?

Чи справді вірші — дзеркало душі?
Її падінь, її високих злетів.
Гадаю так. Якщо ти є поетом,
То справді вірші — дзеркало душі!

ПРИЧЕТНІСТЬ

Життя — се мить...
Твій марафон миттєвий.
Здається, ти лиш день єдиний жив.
Геть відпаде дрібне і несуттєве,
Лишається лиш те, що ти зробив.

Підводив міст чи виростив людину,
Дав людям хліб чи яблуко в саду,
Чи в космос взяв ти висоту орлину,
А чи відвів від хворого біду.

Усе суттєве... Все оце значиме,
Як все життя. Як кожен його час.
Твоя причетність в нім неповторима,
То слід вогню, який немарно згас.

А мій рядок... Ти вилився ночами.
Чого ти вартий, все не знаю я.
Тебе завжди, як перші свої гами,
Я осягаю... Хто вам судія,

Людські боління, пошуки і муки,
Людські страждання, прагнення, думки?
Їх, як дитя, не візьмеш ти на руки,
Поета діти — віршів сторінки.

І знаю я: вам легко так згубитись,
Душі моєї чисті промінці,
Уплині часу, в тій людській ріці,
Якій іще не знати, скільки литись...

Нехай і так... Не кожному дано
Віддати іншим серця буйну зливу.
Поезію пила я, як вино,
Коли писала, я була щаслива.

Я долі дякую за те, що привела
Не на Парнас мене, хиткий в своїй основі,
А до сердець, де я хоч день жила,
Комусь здалась чарівною у слові.

Але ж було! Було, я знаю те!
Людських очей захоплення і подив.
Мене ви поетесою звете,
А вищого звання
ніхто ще не знаходив!

МУЖНІСТЬ

* *
*

Славлю людину двадцятого віку,
У революціях, в битвах гартовану,
Леніна розум і мудрість велику,
Нашу державу, братерством згуртовану.

Всіх, що упали у битвах, я славлю,
Пам'ятник слова я воям поставлю...

Славлю людину, якій не байдужі
Нива, і колос, і труд робітничий,
Ту, що фашистську навалу подужала,
Ту, що в майбутнє нас діями кличе.

Славлю вас, мужніх, у перших колонах,
Що робітничу державу творили,
Славлю вас, вершників волі червоних,
Що революцію нам захистили.

Славлю того комуніста безстрашного,
Що на тортурях не видав товариша,
Славлю великого Леніна нашого,
Що революцію вів крізь пожарища.

Люди оті були гармонійними —
Правдою серця, великими діями,
Тою одною ідеєю вічною,
Правдою битов мудро-величною.

Пам'ятник слави тії, героїзму —
Наша держава, земля комунізму
І покоління, що вічно міняються,
Правді і волі — завжди поклоняються.

* *
*

Проминуть роки й десятиліття,
Будуть інші люди на землі,
Тільки бережіть оті суцвіття,
Що ми їх ростили в бурі злі.

Не забудьте тих, що в дні навали
Не жаліли сили і тепла,
Що себе до краю віддавали,
Щоб Вітчизна зоряна жила.

Захищали, як свою дитину,
Де хто міг — на фронті чи в тилах —
Землю волі, ту, одну-єдину,
Що була найкращою в світах.

Буде світ щасливим і веселим,
Ну, а ви в своїй новій судьбі
Бережіть, Вітчизни новосели,
Тихі зорі й води голубі.

ДОРОГА ВІДВАЖНИХ

Дивитись в небо так, як Сент-Екзюпері,
І рватися в політ, як він у небо рвався,
Щоб згодом з мужності пілота дивувався
Світ, як своїй негаснучій зорі.

Не з'являться його нові томи,
Але на цьому людство не втрачає,
Бо подвиг, що життя його вінчає,
За сотні книг спрацює між людьми.

Немов у лінзі, в мужній книзі книг
Відіб'ється орлиний лет Людини,
І крізь віки в серця людські долинуть
Слова, що будять мужніх, молодих.

БІЛЯ ВІЧНОГО ВОГНЮ

Валентину Забашті

То не твій обеліск...
Та й імення твого тут не висікли,
Хоч загинув ти поруч,
але в списки тебе не внесли.
Тут на спалену землю
з рани червоно кров твоя вилилась,
Підняли твоє тіло,
в медсанбат під вогнем понесли.

Але в списках немає
Вже, на жаль, і того медсанбату...
І ніхто не розкаже,
Як ти важко тоді помирав.
Лейтенант з корабельного...
Де мені тебе в світі шукати?
Як ти грав у востанне,
Як ти сумно востанне співав!

Ми в твоїм інституті —
І, вважай, біля самого моря —
Обеліск вам поставили,

Жертви жахної війни.
Скільки подруги ваші
За життя своє звідали горя,
Дні розлуки позначили
Їх сріблястим вінком сивини.

Там — імення твоє...
Те, що стало моїм вже навечно...
Я на книгах його через довге життя пронесла,
Ти казав: «Я щасливий...»

Я ж — з дитинства до щастя не звична,
Тільки в пісні своїй
твое щастя собі узяла.

Все ходжу і шукаю роками у День Перемоги
Від Малої землі до малого твого Темрюка
Твої давні сліди, і вогненні пекельні дороги,
І те місце, де ти увостанне мене погукав.

Може, там, де цвітуть
оті канни, до болю червоні,
Може, тут, де горить
отой Вічний червоний вогонь,
Ти до серця притис
похололі, зчорнілі долоні
Чи кривавого поту
витер краплі з обпечених скронь.

Наші юні мужі...
Ви ж були тоді зовсім хлоп'ята.
Нашу першу любов понесли ви у битви тоді.
Як ми трудно жили — ваші болісні вдови-дівчата,
Вас провівши на фронт,
ми були молоді, молоді...

І одна тільки втіха:
ви лишились для нас молодими

З вашим карим вогнем
у коханих очах — на віки.
Ви розтали, як мрія,
за скреготом чорним і димом,
Ми несем вам вінки,
рік у рік несемо вам вінки...

ОБЕЛІСКИ ДРУЖБИ

Як воювали хлопці
в полку Нормандія — Німан!
Є що й тепер згадати,
як дружно бились вони!
Коли фашистські стерв'ятники
шугали над ними й під ними,
Їх відбивали з честю
Росії сміливі сини.
А їх прикривали французи —
Жани, П'єри, Жерари,
По літаках зі свастикою
чергу давав кулемет.
А ворога перемігши —
здіймалися разом під хмари,
І був тоді триумфальним
їх голубиний лет.
А якщо помирати — то разом!
Бо, коли поціляли в друга,
П'єр не хотів повертатись,
врізався фашистові в хвіст,
Так само російський хлопець
по смерті француза-друга
У поєдинок смілий
вкладав своє вміння і хист.
Коли ж, бува, в самольоті
не вистачало бензину,

А Жан, французький льотчик,
не міг його приземлить,
Іван не лишав свого друга...
І синій погляд блондина
Разом із карим — француза —
в квітах одних горить.
Друзі далекі, приходьте
на землю Орловщини славно,
Під обеліском разом
із Жаном Іван лежить,
І прапорець республіки
з гербом полка державним
Як згадка про славно дружбу
над ними тепер майорить.
Зорять «анютині очі»
поруч із квітами Жанни,
Які садила дівчина
з вулиці Марі-Роз,
Синій і карий погляд
голублять паризькі канни,
І тиша, чарівна тиша
панує тут після гроз.
Кажуть, що в бій проти ворога
з Африки а чи з Алжіру
Утік той Жан у Росію,
в холодні її сніги,
Бо він хотів справедливості
і не війни, а миру,
Та в ріднім його Ліоні
стояли вже вороги.
І він настійно учився
літак крізь пільму водити,
Ще й славно Леніна мову
трудно вивчав у бою.
Коли ж літак після битви
не можна було приземлити,—

Навіки з російським хлопцем
він долю з'єднав свою.
Ах, обеліски дружби!
 · Рожеві землі світанки
Ім друзів привіт приносять:
 — Рівняйтесь на них, брати!
Щоб чорні нейтронні бомби
 і хижі фашистські танки
Крізь сині і карі очі,
 крізь наших сердець багрянки
Ніколи, нізащо в світі
 вже не змогли пройти.

ПОКОЛІННЯ

Покоління жінок —
 то моє і твоє покоління,
Що ішло на fronti,
 по-геройськи трудилось в тилах,
Нам на голови сипалось
 руїн і вокзалів каміння,
Ми ж ішли крізь вогонь
 по розбитих війною шляхах.

Ми тримали тили,
 й не гасили вогнів своїх домни,
Покоління жінок у спецівках,
 з завзяттям в очах,
На заводах, в полях
 ми трудилися чесно й невтомно,
Коли наші мужі
 йшли в атаки на дальніх фронтах.

Це ровесниці наші
 на бюргерських фермах страждали,

В таборах моїм сестрам
номери випікали страшні,
В партизани ми йшли
і Вітчизну свою захищали,
А минула війна —
ми творили дива по війні.

Це про нас написали
і пісні, і романи, й поеми,
Покоління жінок,
що пройшли через хвищі війни.
Вам, поети, давало
і образи світлі, і теми,
Воно горде по праву
навіть білим вінком сивини.

Ми старієм, та юним
лишаєм у спадок тривогу
І радієм за вас,
не зазнати б вам більше біди,
Тож завжди бережіть
покоління мого перемогу.
Хай вас кличуть удалеч
тривоги нові й поїзди.

ДІДІВСЬКА ХАТА

Хвала тобі, селянська чесна піч,
Що виростила нас на глиняній черені,
Що витримала вимоги сторіч
І гідно прислужилася людині.
На пенсію тебе не спишеш, ні,
Постій ще так у мирній тишині.

Сержант пристрелив курку, обципав,
Для всіх варити зупу наказав.

До серця їм припала піч ота,
Де можна і погрітись, і поспати,
Є й наймичка до неї — наша мати,
Та й донечка, що тільки заквіта.
Сестра моя, школярка на той час,
Ще тільки-но скінчила восьмий клас.

Матуся нехотя для них дровець внесла,
Зварила юшку, горщик бараболі,
Вони поїли все оте без солі.
Ще й гнівались:

«Ну що ж не припасла?»

На ліжко батькове, на піч, на піл лягли
І голосно потому захропли.

А мати головешку незгорілу
Присунула поближче до вогню,
Діждалася, що б тільки трохи тліло,
І випхала із хати дітлашню;
Каглу закрила щільно у печі,
Побачивши,

що міцно сплять сичі.

— А щоб же вам добра тут не було! —
Та й подалася у чуже село...

Взяла з собою діток... Через луг,
Через городи поночі ступала,
Почадіють, вона це певно знала:
— Ось вам платня за тисячі наруг.—
Сусіди потім повідали всім,
Як десять трупів винесли із хати.
Питали німці: «Де поділась мати
Із голодраним виводком своїм?»

Шукали довго неньку... Не знайшли.
Сестричку десь погнали у неволю,
На фермера в чужім робила полі
(Ховали люди — все ж не вберегли!),
Вже по війні вернулася в село,
А вродоньки — немов і не було!
Змарніла, почорніла на чужині...
Впрягалися із ненькою в плуги,
Орали поля чорні береги,
Від горя і від голоду аж сині...

На Захід посувалися фронти,
Додому не вернулися брати,
А мати все ходила їх стрічати
Дорогою до станції, туди,
Де голос подавали поїзди
І звідки поверталися солдати.

Ходіння нені марними були,
Сини її із фронту не прийшли...
Молодший десь загинув під Москвою,
А старший під Рахау в битві впав.
І друг його листа нам надіслав:
«Загинув, як належало герою!»

Посивіла у мами голова...
І вірила й не вірила, одначе,
У смерть синів, бувало, що й заплаче
Чи колисанку тихо заспіва:

«Ой, люлі, люлі, синочку,
Колисала тебе в сповиточку,
Колисала тебе, коли б знала,
А для кого я тебе колисала...»

Отак і вмерла, бідна, в хаті тій,
На тій печі, що діток її гріла,

Що нам дала орлят широкі крила
І вистояла в битві грозівій.

Згоріла хата... Піч була міцна!
Стояла, ждала — прийдуть добрі люди,
Поставлять хату... Знову гріти буде,
Мов у гніздечку пташенят, вона.

Тож слава тобі, хато, на віки!
Ти і мені так вірно послужила,
Коли зима навкруг хатини вила,
А ми в теплі сиділи, малюки...

ШАБЛЯ БОГДАНА

Так ось ця шабля, свідок слави!
Це ж їй уже за триста літ!
Її, стару, від часу ржаву,
Із роду в рід, як заповіт,
Мої діди передавали,
І послужила вже вона
Проти шляхетської навали,
Проти монгола, й турчина,
І проти шведа у Полтаві
У війську смілого Петра —
Над Ворсклою й біля Дніпра
Її освячено у славі.

Було колись... Було й минуло,
А мати шаблю достають
І крізь війни крицеві гули
Мене в Діброву ту ведуть,
Де в давнину Кобзар наш думу
Про волю-воленьку співав...

І хтось гукає в лісі:

— Нумо,

Туди, до дальніх переправ,
Де ворог вийшов до Славути,
Перетнемо фашистам шлях! —
Злітає шабля, сріблом кута,
Уже у братових руках.

Лягли кістьми незвані гості
В той день гарячий. Чорний крук
Сідав на їх поганські кості
І м'ясо рвав з грудей і рук...

А партизани ще немало
Пройшли неходжених доріг,
І брата куля відшукала...
Він впав з коня, йому до ніг
Дідівська шабля уклонилась,
І мати шаблю ту взяла,
Її в бою перехрестила,
Другому брату віддала.

А партизани клятву склали
Над тою шаблею... Шумів
Столітній ліс, який немало
Сміливих воїнів пригрів.

...Прийшла жадана Перемога...
І знову шабля, як давно,
Висить над батьківським порогом,
І повні мальви у вікно
Привітно знову заглядають,
І за курганами, в степах,
Жита вже колос викидають,
І вітер волею пропах.

Шуміть, жита! Та не для того,
Щоб знов копитами топтав
Чужинець землю... Край порога
Висить, немов пересторога,
Ота козацька шабля строга,
Яку Богдан подарував.

МАЛА ОЗЕРЕЙКА

Ви проходите тут тихо, в мовчанні...
Над Малою землею
 будуть спинятись віки.
У Малу Озерейку
 теплоходи ідуть на світанні,
Із бортів опускають
 на воду червоні вінки.

Мов червона та кров,
 що її в дні війни проливали
Тут десантники наші,
 не зійшовши на землю, либонь...
Вороги їм в серця
 із бетонного доту стріляли,
Поливав їх згори
 перехресний, смертельний вогонь.

Із понтонів важких
 ледь зійшли наші танки на берег —
І рвонулись вперед,
 а за ними пішли моряки...
На піску їхня кров —
 як гарячі червоні озера,
Та крізь шквальний вогонь
 одиниці прорвались-таки.

З них сміливці тоді
поповзли до фашистського доту,
Щоб закрити його пельку,
що плювалась смертельним вогнем.
Хто ж лишився живим
із десанту морської піхоти,
Перемігши в бою
найжорстокіше пекло страшне?!

Тут мені розказав рядовий,
на імення Неклюдов,
Як стояли на смерть
піхотинці морські за селом,
Як ділилися хлібом у селах нескорені люди,
Як вони до Станички
через гори ішли напролом...

Пережити подібне
не кожен зуміє сміливий...
І у того бійця
мимоволі здригалась рука.
А в сестрички з десанту
ув очах прочитати змогли б ви,
Як отут обірвалась
її юність співуча, дзвінка.

Відтоді те дівча
вже ніколи пісень не співало,
Бо забуть не змогло
ту важку Озерейку Малу,
Вона першу любов
на малій висоті поховала
І самотня пішла
у ранкову тривожну імлу...

І приходять бійці
В цю Малу Озерейку у травні,

Де їх друзі лежать
тут поховані в морі, на дні,
Салютують вони
їм серцями й своїми вінками,
Довго квіти пливуть
до героїв, що сплять в глибині.

УРОК МУЖНОСТІ

Присвячується героїні боїв за Малу землю
Ані Жуковій-Коненковій, яку ще називали
Аня Крилата. Нині вона вчителює на Кубані.

Десант висаджувавсь на берег Мис Любові...
Яка любов? Скоріше — смерч і смерть...
І море, повне трупами ущерть,
Було червоним від людської крові.

А ти дівча... Тобі сімнадцять літ.
В своїм житті ти не кохала навіть.
Не тільки воювать — ти ще не вміла плавать,
А тут війна твій зав'язала світ.

Та за плечима — вже важкі бої,
Землі Малої всі випробування.
Там задушевним голосом твоїм
З гітарою співав хтось до світання.

Сміялись німці: «То морських сирен,
Можливо, десь звучать репертуари...»
За день таких набачишся тут сцен,
То хоч забудешся під тихий дзвін гітари.

Ти помирала вже під Туапсе.
(Дві похоронки ходять за тобою...)

Хтось пада в битві — ти забудеш все
І вже повзеш за ним на поле бою.

Та Мис Любові щастя не приніс.
Поранену взяли в полон у шанцях...
І посивіли русі пасма кіс,
Коли прийшла до пам'яті ти вранці.

В Абрау-Дюрсо привезли ледь живу,
І знову тут на тебе смерть чигала,
Гестапівцю ти й слова не сказала
На тім страшнім фашистським рандеву.

Втекла з полону, і таки знайшла
Свою бригаду і свою частину,
І з нею у боях важких дійшла
До самого фашистського Берліна.

Я стрілася із нею в день весни,
Коли була річниця Перемоги.
Йй не забулись фронтові дороги,
Вони завжди в її приходять сни.

Коли війна скінчилася, вона,
Ота безстрашна дівчина, сестриця,
Вернулася до себе у станицю
Вся в орденах — армійський старшина...

А де ж тепер сестричка чорноброва?
Ми біля школи стишуємо крок...
В своєму класі Аня Коненкова
Дає сьогодні мужності урок...

АДЖИМУШКАЙСЬКА БАЛАДА

Коли поховали дітей.
 (цвинтар то був дитячий...),
Коли поховали жінок (цвинтар жіночий!),
Стихли нараз катакомби —
 не чуть було більше плачів...
І смерть заглянула раптом
 бійцям у тривожні очі.

Не подушили їх газами —
 (зробили собі газосховища!).
А на поверхні кричали:
 — Виморим вас, мов щурів! —
По штольнях далеких, по закутах
 мертвих лежали румовища,
І голод, пекучий голод
 притлумив вогонь їх і гнів.

З'їли всі трави навколо,
 зробили в селище вилазку
І гарнізон ворожий
 вибили геть до ноги!
І ждали (о, як вони ждали!),
 що вже Перемога близько,
Та в мінне смертельне коло
 стиснули їх вороги.

Тоді гукнули фашисти:
 — Гей, рус комісар, здавайся!
Усім життя подаруємо,
 буде що їсти і пить...—
Тоді Бочаров Євгеній
 на повен свій зріст піднявся,
Відчувши, як месницька зброя
 в руках у нього горить.

Тоді комісар промовив:
— Просив ти партійне завдання,
Маєш таке завдання,
товаришу Бочаров.
Вивісь не білий прапор,
а те простирадло, що зрання
Наших пораних хлопців
червоним зробила кров.

І Женька хутко піднявся:
— Єсть, дорогий комісаре! —
І вийшов наверх, під кулі,
тамуючи лютий гнів,
І прапор в крові червоній,
що звів він у битві ярій,
Мов клятва мужніх героїв,
на вітрі затріпотів.

А він за древко тримався,
не падав іще хвилину...
А та хвилина — на вічність
у бронзі відлита тепер.
Здається, що він говорить,
вітаючи світлу днину:
— Я символ Аджимушкаю,
я вистояв, не помер!

ОДКРОВЕННЯ

Заплачу, коли хтось воздасть хвалу,
І порадіє слову а чи мислі...
І понесу вуста від болю стислі,
Приймаючи і клини, і хулу.

Бо горе не блукає наодинці.
Як добре — друзів в хаті повен дім.
Усі біжать на щастя, мов ординці,
Натомишся — і вже не рада їм.

Як горе — не докличешся до хати,
У кожного — робота, як на те.
Не весело з горинню горювати,
Самотність горицвітом процвіте.

Я так боюся осуду за ті
Хвилини слабості, незборного відчаю...
Життя кінчається, і я вам повіряю
Невигойні страждання ці святі.

Не осудіть, що часом не змогла
Перемогти себе. А знаю, треба,
Щоб муза сильною і мужньою була,
Бо люди ждуть лиш мужніх слів від тебе.

Хвилини слабості...

Простіть мені за те...

Бо ж воїн теж стає самим собою,
Коли вже повертається із бою,
Коли на спаленій межі життя стоїть.

Сто тисяч днів, сто тисяч сподівань,
Коли вуста мовчать і холодіють,
І мільйони стихених зітхань
У темні ночі на вустах німіють.

Ні діти, ні онуки — вже ніхто
Їм не замінить втрачених коханих,
І хай життя, мов голубе авто,
Де все блищить і сяє бездоганно,

Де люди входять і виходять знов,
Та все чужі, хоч і хороші люди,
Але одна ота твоя любов
Розстріляна — і вже її не буде!

СВЕТИ-ЦХОВЕЛІ

Перед дивом твоїм, Светі-Цховелі, стою,
О, відтворена в камені велич віків!
Слався, мудрість прапрадідів, мудрість батьків!
Перед дивом Светі-Цховелі стою...

Підіймається майстер — чертогів творець,
Константин Арсакідзе велично-простий:
В нього пензель в руці чи звичайний різець.
Перед ним хоч хвилину в мовчанні постій.

Він іде крізь століття — цих мурів творець,
Він підносить правицю із пензлем в руці.
Творить фрески безсмертні народний митець,
Та його прокленуть пресвятії отці.

Вийшов майстер із богом всесильним на прю,
Він сміливо їм скаже усе, що хотів.
Хай же стане усе зрозумілим царю:
«Я — се творчості дух, що сильніший богів!»

Хоч сокира десницю твою відсіче,
Та не вбити царю твою славу в віках,
Вона серце тирана вогнем пропече,
І загине тиран з каяттям на устах.

І стоятиме храм твій, немов мавзолей
Твому розуму, славі, безсмертю творця.
Ти легендою підеш навік між людей,
Бо сильніш за царів — вічний геній творця.

* *

*

(Із М. Шагінян)

Я дім збудував у краю лісовім,
Та людям охоче віддав я свій дім,

Як вітер, мій кінь у діброві скакав,
Та, хворого стрівши, коня я віддав.

По тій же дорозі у вранішній час
Пішов я, зодягнутий в шовк і атлас,

Та от мені старець в дорозі зустрівсь,
Віддав я одержу і голим лишивсь.

Я йшов в його дранті вперед по зірках,
А день не минав, і далеким був шлях.

Я пісню про вогник, що ніч подола,
Співав, щоб натовленим дати тепла.

Світанок ранкова зоря провіща,
Стою без коня, без вогню, без плаща.

Поглянув на небо — таке голубе,
І, все загубивши, знайшов я себе...

МУЖНІСТЬ

Навчилися всі римувати,
І трудно уже розібратись,
Де серце і щире, й багате,
Що хоче за правду змагатись,

А де, ніби крига, холодне,
Підвладне лиш власній вигоді,
І що йому горе народне,
Він власної слави добродій.

Невігласи ті, що хотіли
Прожити тепліше та тихше,
У храмі поезії сіли,
І кожен вже творить і пише.

Узяти б, байдужих дубцями
Прогнати з величного храму
За те, що зробились співцями,
Ні глузду не мавши, ні страху!
За право писать для народу
Платити життям треба цілим
І кожна хвилину, і подих
Віддати за священне діло.
Поезія, це, щоб ви знали,
Не скит для байдужих і кволих,
А духу народу аннали
І битви великої поле!

ПІСНІ ДРУЖБИ

ЮГОСЛАВІЇ

Добре, коли в очах читаєш любов,
А в потиску рук відчуваєш не ворога — друга,
Добре, коли земля, що була таємницею серця,
Здається місцем, де колиска твоя гойдалась.

Тут, у горах, ближче до неба, до сонця,
Не можна кривити душею там,
де вода чистіша за сльози!
Коли закрітає гранат, я згадую краплі крові,
Що ми проливали разом, на спільного ворога йдучи.

Я бачила землю, де в горах легенди цвітуть,
Де красень Дубровник — місто-республіка давня —
Стояв, мов твердиня, аж доки обманом
Не взяв його Наполеон.

Тоді порішили в Дубровнику люди,
Що більше ніхто не народить дочки, ані сина,
Що більше ніхто не сміє продовжувати рід...

І вимер Дубровник. Лиш древні секвойї
Розкажуть про мужніх людей.

Я бачила землю, де з каменю ріс виноград,
А на фоні модерних вітрин Титограду
Плелись в олімпійському спокої
Воли македонські й селянські гірські віслики.
Стояв чорногорець,
неначе орел на бескидді, гукаючи:
— Нас з руськими двісті мільйонів!

— Нас з руськими двісті мільйонів! —
Озвалася Црна-гора, Цетінье і Шкодер.
— Це нам підкоривсь Бонапарте колись,—
Сміялися очі орлів-чорногорців, мов леза.

Я бачила гору святу, що Фрушкою зветься,
Де кожна оселя була партизанським гніздом
І кожне гніздов'я орла — партизанським гніздов'ям.

До серця мені та земля, де люди — неначе граніт,
Граніт же, мов люди,— прикрашує землю свою.
Там стільки сердець до нас обізвалось любов'ю.

ПОВНИЦЯ¹

Покладемо ми в повницю нашу
Чисте злото любові людської
Та й піднімем заздравну чашу
За здоров'я землі дорогої.

За здоров'я красуні Латвії,
Легендарної мавки з бурштину,
Славні, земле, навік діла твої,
Ми з тобою завжди єдині.

Трудно з сосон смола народилася,
Бурштиново-прозора, чиста,
Та у трудності тій пробилася
Ти сама, як сльоза врочиста.

Те, що легко далось людині,
І роздати можна жартуючи,

¹ Повниця — таріль, куди збирають на весіллі дарунки для молодих.

Та народжена важко святиня
Буде жить, як сльоза нуртуюча.

Так і ти, добра діво Латвіє,
Будеш людям світить прозорістю,
Трудність долі мені дорога твоя,
Виростай же зеленою порістю,

Ми кладемо на повницю нині
Всі Карпати і ріки бистрі,
Наші гори зелені й сині,
Ще й пісні свої урочисті.

Все, що нами мережано роками:
Вишиваночки наші з ружами,
Ще й ізвори дзвінки з потоками,
Щоб у дружбі були ми дужими.

Простягаєм вам, друзі, повницю,
Всю по вінця сонцем налляту,
Хай серця наші злотом повняться,
Щоб повік не забудь Карпати.

«СРІБНИЙ СОН СОЛОМІЇ»

Юліушу Словацькому

Де Кременець, неначе діамант,
Що вправлений у гори смарагдові,
Там Юліуша вигранивсь талант
І вміння будь блискучим у розмові.
Не виріс з тебе ні юрист, ні фронт,
Бо в серце ти ввібрав пісні шовкові,
Які від нені чув у тім краю,
Що ти любив, мов молодість свою.

Та царський присуд — то не випадковість,
Поет вже знав про свій близький кінець.

Чи ж Мцирі це не він? Поміж боїв,
Між допитів — єдина мить свободи.
Кавказ, Кавказ! Ти дав йому свій подих,
Легенди славні й помисли свої.

Ти друзів дав і ворогів також,
Що цілились в поета серце юне.
Між бенкендорфів царських і вельмож
Дзвеніли його ліри мужні струни.

Той Бенкендорф Шевченка розпинав,
Той цар підступний Пушкіна тиранив,
У равеліні Кюхля десь конав
Від милості монаршої й омани.
Вже випив повну чашу гіркоти
Радишев Олександр в снігах Сибіру,
Тепер стоїш на мушку взятий ти,
Підступності людській згубивши міру.

Мартінова холодного рука
Стріля в твою поезію, Росіє,
І кров гаряча з серця витіка
Так, що Кавказу обрй червоніє...

II

А зошит ¹ недописаний лежить
В будиночку маленькім під Машуком,
І списано в ньому лише початок,
А далі чисті й досі сторінки.
А хто ж допише? Хто?
Невже не народився

¹ Йдеться про зошит, подарований М. Ю. Лермонтову декабристом О. Одоєвським майже перед смертю поета.

І досі ще співучий,
Веселий хлопчик з мрійними очима?
І сила демонічна, і вогонь
В його очах!
А в слові дивні чари...
Невже не народився й досі?..
Подарував Одоевський його,
Той скромний зошит, справжньому поету,
Що іскру божу в серці ніс від роду,—
Та постріл, дикий постріл під Машуком,—
І генія обірвано життя!
А зошит жде... Невже не народився?
О хлопчики з шаленими очима,
З серцями демонічними, з вогнем
Таким, як в того славного поета!
А може, вам лиш треба пам'ятать:
Поезія — то таїнство душі.
Не віддавай її на суд холодних, кволих!
І, патронташ схопивши, сам помри,
Тоді поезія твоя повстане з крові.

КАМ'ЯНКА

А Кам'янка, чи Камнеград, за Пушкіним,
Живе своїм життям. І пізній сніг
Вже тане в полі. Вже селяни
Готуються уперто до сівби,
А в вихідний зіходяться до клубу,
Так голосисто ллються їх пісні.
Хто вміє добре працювати в полі,
Той і співати вміє...

Як звучить
Та пісня, що й за Пушкіна звучала!
«Калина висока, долина широка,
Аж додолу гілля гнеться!..»

Можливо, там, над Тясмином блакитним,
Де скеля Пушкіна струмками гомонить,
Ця пісня йому вперше прозвучала
І відгукнулась лірикою серця:
«Редеет облаков летучая гряда...
Звезда печальная, вечерняя звезда...»

В Зеленому будиночку тепер
Музей створили вдячні кам'ячани,
І дівчина з черкаського села
Торкає клавіші рояля, до яких
Колись Чайковського доторкувались пальці.
Ось «Пори року» генія звучать
Із-під її тонких музичних рук...

Тут декабристи сходились не раз
На ті наради пам'ятні таємні,
Їх слухав Пушкін, їм він співчував,
Тут мріяв про республіку в Росії,
Тут він набув своїх великих друзів,
І «Ода вольності», можливо, тут звучала,
Коли вони зіходились до гурту.

Рости, маленька Кам'яно, зростає,
Як твій народ, у славі величавій,
Гордись, Вербівко, озером своїм,
Що народило музику величну...
На Лебединнім озері твоєму
Годинами колись стояв Чайковський
І світу диво з див подарував.

У камені і бронзі декабристи,
Провісники великої зорі,
Тут в Камнеграді встали на віки.
Ми перед ними голови схилили.

ДРУЖБА

А. Малишкові

Міг ти сином Довженкові бути,
І любив ти його, ніби син...
Твоя пісня, прозора, розкута,
Його перших торкнулась сивин.

Зачарований словом Малишка,
Він до тебе прийшов на поріг,
Його дружню і щиру усмішку
Ти забути відтоді не міг.

Так з'явилася «Щорсівська друга»,
Щоб у фільмі світи облетіть,
Ти ж набув собі доброго друга,
Ти казав: «Я Довженкова віть!»

Як горнулося слово до слова,
Народившись з народних глибин!
Як лилась полум'яна розмова:
Подружилися батько і син.

Коли війни гриміли над світом,
Ви стрічались не раз на фронтах,
Добре разом вночі гомоніти.
А на ранок — незвіданий шлях...

А то зійдуться часом дороги
У притихлій военній Москві,—
Як ви вірили в день Перемоги
В ті години важкі фронтів!

Рядові журналістики й бою,
Ви несли своє слово у бій,
Поєднавшись з людською журбою,
Ви не зрадили дружбі своїй.

І відтоді єдиним диханням
Була творчість великих братів,
І могутнього духу братання
Вас з'єднало навіки-віків!

АЗЕРБАЙДЖАН

Тут звучав, мов прокляття, тужливий дестан
Про гірку твою долю, Азербайджан!
Тут за нафту, за кров із твоєї землі
Йшли на тебе з вогнем і мечем королі.
Це вони в своїй хижій жадобі не раз
Кров'ю мирних людей заливали Кавказ.

Нам легенда бакинська стара повіда:
Як побачила нафта, що з неї — біда,
Вона, в правді зневірившись, в давні ті дні
Свій потік заховала в земній глибині.

Запах нафти почули у надрах землі
І паші, і заморських країв королі,
І вони, щоб урвати по добрім шматку,
Свій залізний кулак занесли над Баку.
Але кров'ю не стік, не звалився від ран
Непохитний, як скеля, Азербайджан.

Йшли на смерть в Закаспійськiм краю
по піску
Двадцять шість комісарів, героїв Баку.
І гукнув в передсмертний свій час Шаумян:
— Вічно жити тобі, Азербайджан!

Мене кличе Баку, і дивлюся я в даль,
Де хозар розплескав бірюзовий кришталь,
Де мереживо вишок сплелось в вишині,
Ті легенди про нафту згадалися мені.

Мов фонтан із землі, піднялась вона ввись,
Де за неї колись ріки крові лились.
А народ, що з глибин її знову дістав
І трудящим навіки на щастя віддав,—
Вишку в гербі своїм начертав.

Я іду по Баку, і шумить, мов дестан,
Над каспійськими далями Азербайджан.
Тут потомки Бабека, я знаю, самі
Нам допишуть чудесні пісні Нізамі.
Буде вічно звучати безсмертна й нова —
Не стихія — мелодія Саят-Нова.

МУЗА ЧОРНООКА

Прощай, Молдавіє, я щиро полюбила
Осініх кодр багрянолистий шум,
Твої вітри несли мене на крилах
Священних мрій і благородних дум.

Ми стрілися з тобою, мов з сестрою...
Одна в нас мати, сестро, так, одна,
Та розділяла довго нас з тобою
Дністра блакитношумна бистрина.

На частки серце порване Молдови
Стікало кров'ю десь на чужині,
Являлась ти, сестрице чорноброва,
Не раз до мене бранкою у сні.

І ось тепер я стріла чорнооку:
Ти з квітами виходила навстріч
В Тирасполі, у Бельцах, у Сороках,
І вже не сльози капали із віч,

Пекучі сльози... Ні! А радість пламеніла
В очах твоїх чарівних, мов агат,
І я тобі віддати в дар хотіла
Троянди всі, що виростив наш сад.

Мов муза, ти вела поетів краєм,
Багрець лісів показувала їм,
І винограду щедрі урожаї,
І свій ясний, в проміннім сонці дім
І чарувала... Як ти чарувала!
Ти навіть камінь зворушить змогла б,
Життя, мов казка здійснена, вставало,
І степ вдягавсь у дорогий єдваб.

І стільки мрій ти в серці народила,
І стільки дум ти кожному дала!
О музо! Чи не ти колись водила
По цій землі поезії орла?

Тут Пушкіну вродлива молдаванка
Колись повідала свій ревний біль і жаль,
Тут молода засмучена циганка
Їюму співала пісню «Чорна шаль».

І він гордивсь народом незборимим,
Шукав по тюрмах сміливих сердець,
І гайдука Урсула побратимом
Назвав безсмертний «Вольності» творець.

Ти повела нас, музо, по Молдові
На свій оновлений, завітчаний поріг,
Де для неправди вже нема доріг,
Навіяла нові пісні чудові.

Ще буде пісня, як вино, міцна,
Як Дністер сам — блакитна і глибока,
Води рукою, музо чарівна,
Молдавіє, красуне чорноока!

СВЯТО ЛІГО

В Латгалії, озерній стороні,
Біля курземських рік, у Земгалі зеленій,
Народні дайни, щирі, голосні,
З усіх кінців доносились до мене.

О Латвіє! Краплина бурштину
У злиткові народів сонцесяйнім,
Співай, співай ту дайну голосну,
Що лється в серце світлом життедайним!

Лачплесіса потомки! Ті пісні,
Що чула я у вашім гордім краї,
Про світ новий розповіли мені,
Про дружбу ту, що нас навек єднає.

У тім краю дівчата в світлий день
У голубих мережаних вілайнах
Мені співали сонячних пісень,
На свято Ліго звали одностайно.

Із листя дуба виплівши вінки,
Шануючи народний звичай гожий,
На зруб їх вішали, і з потиском руки
Самі цвіли, як в лісі дикі рожі.

Малий народ — талантами сіяв,
Він був рівнею славним побратимам,
І знала я: він свято берегтиме
Все те, що у віках завоював!

ГРУЗІЇ

О край легенд,
казковий край гірський,
Увінчаний зеленими лісами,
Хоробрості притулок віковий,
Прославлений сміливими синами.
За золотим руном сюди не раз
Чужинці йшли дорогами неправди,
І зрадниця Медея в чорний час
Допомогла його украсти аргонавтам.

Колхідо пломінка! Не раз тебе
Хотіли, ніби бранку, закувати
Іранські шахи, турки, азіати,
Закрити сонце й небо голубе
Народам непідкореним Кавказу,
Ділили, шаленіючи до сказу,
Копалини, священнії ліси,
І виноградники, і вина у маренах,
Високі гори дивної краси,
І лаврових гаїв вічнозелених
Духмяну благодать, і швидкоплинні ріки...

О Грузіє,
коли б вони змогли,
То й Шат-гору на частки б посікли
В жадобі ненажерливій, великій.

Тут кров і сльози ріками лились,
І біля міста древнього Душеті
Із сліз народних вилилось колись
Печальне озеро, що зветься Базалеті.

Легенда повіда, що там, на дні,
В колиці позолоченій, віками

У базалетській синій глибині
Дитя лежало, приспане царями.

Ні, кажуть, не дитя колись заснуло там,
А щастя Грузії царі приспали в твані,
І розбудив його картвел-сміливий нам,
Знайшовши Нарціс-гору на світанні.

Цвіти віки і стій, як Шат-гора,
Грузинський краю, звільнений навіки,
Народ твій вливсь у океан великий
Для торжества свободи і добра.

Душеті

ОЗЕРО РІЦА

Вся в легендах дорога витка,
Неба літнього синь,
А ручай із гори витіка
І шепоче: «Спочинь!»

Евкалиптові сизі ліси
І маслиновий сад,
Подивися, якої краси
Золотий виноград!
Це ж голодна дорога була,
Голитьба тут кістьми полягла,
Прокладаючи путь нележку...
Тут і Горький колись горював
І по каменю камінь складав,
Випиваючи чашу гірку.

Це ж голодна дорога була,
А тепер подивись:

Від гірського села до села
Все сади простяглись,
Наче юнка співуча, в'юнка
В'ється Бзиб коло ніг,
Гір смілива дочка висіка
Бризки білі, як сніг.

А за Гегським міжгір'ям крутим
З трав, мов сльози, краплини течуть,
У абхазьких легендах старих
Їх «сльозами дівочими» звать.
Кажуть люди, що тут в давнину
Із черкеських долин золотих
Турки гнали в неволю страшну
Полонянок, дівчат молодих.
Тут з батьками прощались вони,
Проливаючи сльози гіркі,—
Тому срібним намистом рясним
Плачуть трави ці довгі віки.

А з черкеських долин золотих
Лине пісня дзвінка:
Не торкнеться дівчат молодих
Нечестивця рука.
І юнак у черкесці здаля,
Наче вітер, скака на коні,
Це ж навіки його ця земля,—
Сяють очі ясні.

Кажуть, дівчина Ріца палка
Покохала колись юнака.
Але рвався неситий турчин
У ці гори ясні,
І пішов проти ворога він
Та й поліг на війні.
А дівчину забрали у бран,

У гарем, яничари-кати,
Та зуміла вона ятаган
Над турчином лихим занести.
Попрошавшись навіки з життям,
Вона кинулась в річку широку,
Перед світлим її почуттям
Розступилися гори високі...
І глибока, як Ріци любов,
Стала чаша озерна...

Хто любов свою в світі знайшов,
Хай у гори заверне.
Щоб не в'янула вічно вона,
Мусить бути по глибині,
Як ця чаша озерна — без дна —
У гірській височині.

Абхазія

* *
*

Білорусь, Білорусь! Не в убогій виходиш свитині,
Не квилінням жалійки гостей привітаєш здаля,
Вогнецвіти загат ти вдягнула ясні, господине,
У зелені бори кісники повплітала ти сині,
І новими піснями твоя задзвеніла земля.
Пам'ятаємо, сестро, недавно в димах і пожежах
Партизанкою йшла амоналом зривати мости,
І на тілі твоїм від вогню зотлівала одежа,
Але ти і тоді видиралась по спалених вежах,
Щоб над Мінськом безсмертним
Осяяний стяг піднести.
От ізнов тебе бачу, ніби дівчину в теплім світанні,
В синім зорі читаю невипиту душу твою,

І плече твоє чую, як завжди, при стрічанні
й розстанні,
І знайомий узор на твоїм рукаві пізнаю.
Припаду до землі і послухаю серце гаряче,
Мов артерії, б'ють із таємних глибин ручаї.
Білорусь, Білорусь, якщо плачу, від щастя я плачу,
Як люблю я пісні і задумливі вйоски твої.

ЯНТАРІ БРАТЕРСТВА

Кажуть, море Янтарне вимиває шматки янтарю,
Що, прозорі, злотисті, янгарево,
мов сонце, сіяють...
Не про них я сьогодні у віршах своїх говорю,
Бо цінніший стократ відшукала
я скарб у тім краї.

То серця латишів, що ідуть по новітній путі,—
У них сонце братерства
відбивається щедро і зримо...
Як шматки янтарю у тім сонці стають золоті,
Так народів серця у тім сонці горять незгасимо.

* РОКСОЛАНА *

(Дівчина з Рогатина)

Драматична поема

ЧАСТИНА ПЕРША

КАРТИНА I

Лівий берег Гнилої Липи. Над самою річкою дерев'яна церквя Святого духа, що збереглася і до наших днів. Ліворуч за річкою Чортова гора, праворуч — галицько-подільське містечко Рогатин. На паперті церкви багато міщан і старців. Рогатинський парох Лісовський видає свою дочку Настусю за козацького сина Стефана. Серед натовпу і дядько Бог, колишній Настусин учитель, якого вважають за знахаря і ворожбита.

Дядько Бог

Я чую, чую, як гуде земля
І мчаться полем дикі аргмаки.
Ховайтеся! Повірте вуйку Богу,
Не зраджує мене передчуття.

Перша жінка

А замовчи ти, старче юродивий,
Гугнявити перед таким весіллям.
Таж парох наш Настусю видає
За файного легіника Стефана.

Друга жінка

Куди спішать? Настуні ж, чула я,
Лише шістнадцятий пішов зими сієї.

Дядько Бог

То що ж поробиш? Там любов така...
Настуня в'яне день у день, мов квітка.
Злякались батько й мати, щоб, бува,
Не вмерла від любові одиначка.

Перша жінка

Ох, а весілля, кажуть, дороге.
Настусі плаття шила я з атласу,
Тож двадцять грошей плачено за лікоть,
А фалдаш ще дорожчий. Та взяли
На верхній одяг в волоха старого
Ще адамашки Стефану й бейберки.

Друга жінка

Що й говорити... Таж гарнець вина
І той коштує нині двадцять грóшей...

Дядько Бог

Вино, вино... Та драча і лупіж
Такі важкі в мосьпанства,
Що хоч здихай... Здихай, і все.
Платив я гробельне, перевозове,
Пашне, і комірне, і ярмаркове,
Аж доки не здурів... Йй-бо, кажу,
Під турками в неволі мався лучче...

Перша жінка

А тут із глузду з'їхав від біди?

Дядько Бог

Гой-я... гой-я... Усе воно докупи:
Неволя туркська і свої пани.
Став юродивим... Край Гнилої Липи
Хатину мав, спалила татарва,
Живу тепер між небом і землею...

Друга жінка

А дядько Бог у школі вчив Настусю
Тії латини... Хай їй краще біс...

Дядько Бог

Ох, те лихе латинство... Церква ж має
Землі тієї — прямо з пельки пре,
А тут... Подайте бідному хоч шеляг...

Натовп розступається. До церкви підходить весільна пара:
красна, як вранішня зоря, Настуся Лісовська з Сте-
фаном Рогатинським.

Дядько Бог

Гей, розступіться, люди. Це іде .
Князівна рогатинська з пишним князем.
А викуп, викуп маєш дати нам
Ти, князю молодий, за наречену.

Стефан

Я вже давав їм!
(Мацнув за кишеню — порожньо).
Вуйку, відійди.

Дядько Бог

Го-го! То ти убогий козаченько.
О, не бери, Настуню, з хлопцем злюб.
Мені сказало вчора провидіння,
Що будеш мати, бідна, два весілля,
А мужа одного... Хе-хе! Ото дива!
Тобі віщую я дорогу, ще й далеку,
А питимеш не пиво і меди,
А найсолодші перськії сорбети,
Горючий камінь в косу заплетеш,
Бо ти достойна... Древній Рогатин
Подібної красуні ще не мав!
Князь Галицький Данило олениху
Зустрів у лісі файну, як і ти.
Вона його від смерті врятувала,
І відтоді ми звемось рогатинці.

Перша жінка

Він божевільний, дітоньки, ідіть...
Що він плете, і сам не розуміє.
Шляхтич у нього землю всю забрав,
Татари ж сина вкрали ще маленьким...

Настуся

Учителю, а я пізнала вас!
Не знаю, що б це вам подарувати?..
(Знімає з шиї хрестик).
Візьміть сей хрестик і носіть на грудях,
Як пам'ятку про цей щасливий день.

Дядько Бог

Що ж дати тобі на згадку?.. Мо', кинджал,
Який мій син малий знайшов в городі?
(Виймає з-за халяви кинджал).

Натовп зойкнув.

Настуся

Спасибі, вуечку, хоч зброя ця
Мені у церкві, певне, не згодиться.

Дядько Бог

О, де там? Ореш поле, а бери
З собою чи пістоля, чи сокиру
На турків і татарів навісних...

Настуся з Стефаном заходять до церкви Святого духа. Звучить могутній церковний хор.

Перша жінка

О люди, Рогатин наш у вогні!

Дядько Бог

Татари йдуть... Рятуйтеся, хто як може!
Се людолови скачуть на бекметах...

Та вже пізно. Татарські вершники, присадкуваті, з товстими черевами, на конях-бекметах вже біля Гнилої Липи. Вони ганяються за людьми. Реве худоба, горять хати. Татарські нападники вже на церковному дворіщі. Вони в незграбних чариках з лошачої шкури. На головах гостроверхі лисячі шапки-малахаї, за плечима сагайдаки.

Ш а й т а н

Беріть дівчат, та тільки молодих,
І нищіть стариків і цих старців.
Нам за дівчат у турків буде викуп.
Беріть хлоп'ят малих... Ми продамо
Їх туркам в славне військо яничарське.
Беріть і парубків, міцніших джаврів
В нас куплять капудини¹ на галери.

З церкви вибігають Настуся з Стефаном.

Н а с т у с я

А де ж всевишній? Чом не чує нас?..
Як він впуска ординців в божі храми?
Убили батька... Матінко, де ж ти?..

Г о л о с м а т е р і

(з натовпу)

Моя дитино, я піду за вами...

На шию Стефану накинули аркан, потягли східцями церкви
вниз.

Ш а й т а н

Так на аркані й вести за конем,
Бо цей гяур надумав ще й кусатись.

Татари накинулися на Настусю і її старшу дружку, повалили їх на землю. Настуся вийняла кинджал, готова зарізати того, хто кинеється на неї.

¹ Капудини — капітани.

Ш а й т а н

(зупиняє їх ударом гаранника)

За цих одержим бакшиш¹ від мурзи.
Дивіться, щоб дівчат не поривали
Тих, що в гарем згодяться для паші.

Г о л о с м а т е р і

Ох, донечко, красунечко моя,
Таке тобі судилося весілля...

Ш а й т а н

А геть, стара! Беріть лиш молодиць,
Варитимуть конину нам в дорозі.
Бо ці дівки не здатні до робіт,
Зате для втіхи добре пригодяться.

С т е ф а н

Не розлучайте з милою хоч би,
Хоч і на смерть, але удвох із нею!

Ш а й т а н

Вона повік не буде вже твоєю!

Н а с т у с я

Матусенько... Стефанку мій! Дружби...

С т е ф а н

Така мені судилась злюбна ніч.
Помчать полями дикі аргмаки,
І завалують нам услід собаки,
Поллються сльози в милої із віч!

Ш а й т а н

Агей! Рушаймо! Хай під батогоми
Пищать ці джаври... Гей, ясир тримай!

¹ Б а к ш и ш — винагорода.

Н а с т у с я

Прощайте, люди, та моліться з нами,
Щоб ми вернулись знову в рідний край!

Т у р о к

А що робити з цим, із навіженим?

Ш а й т а н

Застрелити! Старих ми не берем.

Д я д ь к о Б о г

Я знаю і турецьку, і латинь.

Ш а й т а н

Гаразд, хай буде нам за драгомана...¹

Палаючим містом помчали дикі аргмаки, і тільки напівбоже-
вільна мати тужить їм услід.

М а т и

Де йшли турки з татарами,
Взяли коня з поводами
Да русу косу розтріпали,
Русу косу одірвали,
У ясир усіх погнали...

У безмежному степу біля Чорного Шляху, Шляху Незримого,
або ще Злого Кроку, зупинилося на ніч татарське кочовище.
Розбивши намети, татарський чамбул розпалює вогнище.

Ш а й т а н .

Агей, убийте, воїни, коня,
Того, що шкутильгає ще з учора...
Проклятий степ, а коні без підків.
Боюсь, не доберемось ми додому.

¹ Д р а г о м а н — перекладач.

Татари забивають коня. З шиї його цебенить кров. Ординці жадібно збирають її в цеберки.

Ш а й т а н

Тепер нехай дівчата і жінки
Замішують муку разом із кров'ю
І кидають у воду галушки.

Н а с т у с я

Занудило, дівчатонька, мене
Від варива із дохлої кобили.
А гляньте, як шматують вже ножом
Нещасну конячину...

К у х а р

Шмат м'який

Я під чепрак кладу тобі, Шайтане,
Щоб легше міг дістатися до Ка́фи.

В таборі поволі темніє. Татари влягаються спати. З дівочого полону летється тиха, як струмок, пісня. Нарешті і вона замовкає. Настуся виходить з намету, вдивляється в темінь ночі, стиха кличе: «Стефанику!» До неї підкрадається молодий турок, що служить в татарському чамбулі.

Т у р о к

(подзвонює перед Настусею золотом)

Все золото мое і всі дукати
Віддам я тій, що нічку проведе
В моїм наметі.

Н а с т у с я

А геть, потурнаку,
Хай западеться золото твое
І ти із ним, чортяко голомозий...

Турок зав'яже Настусі рота ганчіркою, хапає на плечі, несе, як міх. З чоловічого полону поспішає їй на поміч Стефан.

С т е ф а н

Проклятий потурначе, як ти смів
Торкнутися до дівчини моєї...

Вихопивши у турка ятаган, ранить його у спину. Той падає.
Стефан розв'язує Настусю.

Н а с т у с я

Стефанику, мерщій тікай, бо зараз
Сюди збіжиться варта... Боже мій,
Що будем тепер діяти з тобою?..

З темряви виповзає дядько Бог.

Д я д ь к о Б о г

Тут поруч ліс... А далі — козаки.
Я знаю ці місця, біжим зі мною.

С т е ф а н

Настусенько, а може, й ти із нами?

Н а с т у с я

Але ж матуся, як її залишить?

С т е ф а н

Тоді чекайте нас, де б не були,
Ми прийдем і врятуєм вас з неволі!

Т у р о к

(приходить до пам'яті)

Він вбив мене, беріть його, в'яжіть!
О допоможіть мені, я помираю!

З намету вибігає Ш а й т а н. Вихопив з-за пояса ніж.

Ш а й т а н

Кому звелів я пильно берегти
Полон дівочий! Ох каїш-башак ¹,

¹ К а і ш - б а ш а к — напівчорт (*татар.*).

За власну дурість ти мені заплатиш
Життям своїм... А де поділись джаври?

Т у р о к

Втекли в той бік...

Ш а й т а н

Мерщій біжіть за ними,
Доки у ліс не встигли заховатись!
А ти, проклята дівко, до намету,
А то й тебе ще кара не мине!

За сценою даленіє цокання копит. Настуся молиться богу,
упавши на коліна біля намету.

Н а с т у с я

О боже! Поможі ж їм утекти
Від лютої татарської погоні!

З'являється Настусина м а т и.

М а т и

Ну слава богу, втік-таки Стефан!
Мене ж вони, Настусе, геть женуть
За те, що вже нездужаю робити!
Не знаю, чи дійду тепер додому?
Прощай, моя дитино дорога.

Обидві гірко плачуть.

Починає світати. Татарські чамбули вирушають у дорогу. Зда-
лека лунає пісня.

Із гори, гори, з темного лісу
Татари ідуть, галичаночку ведуть.
У Настусі коса
Золотоволоса,
Щиро бір освітила,
Зелену діброву
І чорну дорогу...

Ш а й т а н

Гей, замовчи ти, джавре, вперезу
Ще раз нагайкою, то буде не до співу.
Я й сам не знаю, чи убережу
Цю дівчину, як сарну, полохливу...
Ех, взяв собі б, але задорога
Це забавка для воїна Шайтана.
(Прицмокнув губами).
Ціною золота таку красу купують.
*(Накинув на лице її сітку
з кінського волосу).*
У ферадже ітимеш за візком,
Коли живою хочеш залишитись.

Настуся затулила обличчя руками і гірко заплакала.

Н а с т у с я

За річкою вогні горять,
Там татари полон ділять.
Село наше запалили
І багатства розграбили.
Стару неньку зарубали,
А миленьку в полон взяли.
А в долині бубни гудуть,
Бо на заріз людей ведуть:
Коло шиї аркан в'ється,
І по ногах ланцюг б'ється...

Ш а й т а н

(підбіг до неї, оперезав її нагайкою)
За ким, гяурко, так ридаєш ти?
Радіти б мусила, що не взяли з собою
Тебе твої нікчемні козаки,
А полягли отут, на полі бою.
А я тебе, красуне, довезу
До Кафи аж, до моря, й не впаде

Ні волосинки з голови твоєї.
Вагою золота таку красу купують...
На одну шайку золото кладуть,
На іншу дівчину, отож годуйте добре,
Щоб не похудла й справною дійшла.

Степ і степ, а Настуся біжить за татарським чамбулом, оповита ременем за шию і попід пахви.

КАРТИНА II

Жіноча торговиця невідьничь у Стамбулі — авретбазар. Тут продають красунь з усього світу: з Угорщини, Греччини, Мінгрелії, Грузії, Русі. Продавці хочуть показати свій товар у найкращому світлі, тому їх причепурили й добре зодягнули. У Настусі коса розпущена і сягає до пояса. Її продає той самий уртак, що купив у Кафі в Шайтана. З гори Ільзід сходить валіде, мати султана Сулеймана Пишного, разом з великим візиром Ібрагімом та кизляр-агою¹.

Ібрагім

*(підійшов до Лісовської,
зачудувався її волоссям)*

Погляньте, валіде, на цю красу,
На голові дівчати не волосся,
А справжнє золото...

Валіде

Признатися, ніколи
Не бачила такої дивини.
*(Взяла на руку дівочу косу,
розглядає її, мов крам).*

Мій Сулейман колись ще хлопаком
Купив собі панянку з Ляхистану.
Була та світлолиця, як і ця,

¹ Кизляр-ага — старший євнуч гарему.

Волосся ж сяло, наче щире злото...
Вона померла з туги у гаремі,
І він тоді так гірко побивався.
Скажи, уртаку, скільки варта дівка?

У р т а к

Вагою золота таку красу купують.
Диявольське щось в дівчини в очах,
А Сулейман так любить злотокоших.

К и з л я р - а г а

А що, коли підсунути султану
Замість збайдужілої черкески
Це янголя в коханки...

В а л і д е

Це дівча?

Дитину цю? Вона годиться в служки.
За ці кістки платити чистим злотом?

І б р а г і м

Мій друг багатий може заплатити,
Він міг купити б весь гарем султана.

К у п е ц ь

Вагою золота? Але за що, уртаче!
Купуємо, немов kota в мішку...
Волів би я купить її нагою.

У р т а к

Я бачив дівчину, коли вона купалась...
Клянусь, вона на Афродіту схожа...
Хламида ця лише псує натуру...

І б р а г і м

А ми це перевіримо сю ж мить.
(Рвонув серпанок на дівчині.)

*Вона зойкнула і відразу закрилася,
гукнувши щось по-турецьки).*

У р т а к

Учили в медресе її у Кафі...
Вона коран засвоїла і навіть
Уміє по-турецьки розмовляти.

В а л і д е

Черкеска ж років з п'ять не розуміла,
Що говорив їй син.

К и з л я р - а г а

А з валіде й тепер
Черкеска та поводитьсь гордливо.

У р т а к

Гей, терези несіть! Сідай, красуне!
В цю шаньку сипте золото султана,
В цю хай сіда русинка-роксолана.
Ото і буде вартість полонянки,
Якщо зрівняються вагою терези.
Ви ж бачите, дівча, немов пушинка,
Сто фунтів не потягне, далєбі.

К у п е ц ь

О матінко султана, сам аллах
Хотів би мать коханкою цю кралю.

В а л і д е

Не стачить в мене золота на неї.

К у п е ц ь

То я плачу. Віддам її в дарунок
Тобі, мій добрий друже Ібрагіме.

(Сипле золото).

Бери, дарую! Я вже застарий,
А грошей в мене більше, ніж в султана.

І б р а г і м

Дарунок цей мені задорогий.
Передарую я її султану, друже.

К у п е ц ь

Вона твоя. Роби, що хочеш, з нею.

І б р а г і м

(зупиняє валіде, що відійшла)

За той гарем, що дав мені султан,
Коли не мав в кишені я й дуката,
Дарую я йому цю бранку злотокоосу.
Русинку цю вродливу, Роксоланку...

В а л і д е

(вагається)

Спасибі, Ібрагіме... І мені
Сподобалось дівча блакитнооке.
А хто платив, султану ані слова.

І б р а г і м

Це наша з вами тайна, валіде.

У р т а к

Беріть ще цих дівчат з Кавказьких гір,
Ці дві грузинки — княжий рід у них.
А ці черкешенки, як і жона султана,
Гаряча кров в них, тільки молода.

В а л і д е

А ці почім?

У р т а к

По сотні золотих.
Усі, як персики, не зірвані ще з дерева.
За Брамою Блаженства місце їх,
Синів народять славних для султана.

В а л і д е

Гаразд, візьму. Гаремні жирні нерпи
Не годні кров хондкара хвилювати,
Не закривать же справді нам гарем
Тому, що башкадуна ¹ у жалобі.

(Платить уртакові).

Розкішними сходами валіде з Лісовською і ще кількома купленими рабинями підіймаються до султанського палацу. Біля брами стоїть яничарська сторожа. Яничар Данко пильно дивляється в лице Настусі.

Д а н к о

Іще одну красуню із красунь,
На торговиці куплену сьогодні,
Ведуть в гарем султанський...

Н а с т у с я

Мо', й цей, такий вродливий яничар,
З моїх країв привезений... Білявий.
Не схожий він на турка...

В а л і д е

(до кизляр-аги)

Даси оцим дівчатам неодмінно
Одежу щонайкращу... Зрозумів?

К и з л я р - а г а

О валіде, ну як не зрозуміти,
Та я завжди готовий вам служити...

¹ Башкадуна — головна жона султана.

Тихо шепочуться і сміються.

Скориставшись тим, що валіде говорить з кизляр-агою, Данко усміхнувся до Настусі.

Д а н к о

Ти роксолана, певно?

Н а с т у с я

Так. А ти?

Д а н к о

Я також роксолан, але ще малим
Потрапив до Царгорода. Тут виріс.

Н а с т у с я

Чому ж у тебе ложка на крисані?

Д а н к о

Щоб пам'ятав, що їм султанський суп.

Я н и ч а р - а г а

А ця гарненька... Правда, ще дитя,
Але султану буде до смаку.

Н а с т у с я

Як гарно тут. Неначе у едемі...
А ген далеко море голубіє
І пісня рідна лине із галери.
А все ж — неволя... Що тут жде на мене?
Служниця чи рабня, все одно,
Неволя тяжкая у цих високих мурах.

Д а н к о

Та якось вже привикнеш, не журися,
Як сумно буде, то приходь до нас.

В а л і д е

З сторожею не вільно розмовляти.
Ти слухайся у всім кизляр-агу,
А ймення будеш мати — Роксолана!
(До кизляр-аги).

Чорнявих — у гарем! Біляву — в служки,
В покої до султана і султани.

К и з л я р - а г а

О матінко султана, зрозумів!
Все буде так, як ви мені звеліли.
(Веде дівчат до гарему).

КАРТИНА III

В саду гаремлику біля фонтана гріються на сонечку дружини і одаліски султана. Декотрі з них зазирають крізь огорожу, з цікавістю оглядають нових рабінь.

Б о с ф о р е н а

Щось зачастила мати Сулеймана
На той авретбазар. Чи не шука
Вона своєму сину одаліски,
Яка б мене красою заступила?
Веде якийсь дівчатко... О аллах,
Я дякую тобі, що не знайшла
Вона рабині, гідної султана.

В а л і д е

Ти, Босфорено, скаржилась, немов
Тобі твоя рабиня вже набридла.
Купила я сьогодні це дівча,
Воно тямуще й лагідне на вдачу.

Б о с ф о р е н а

Що ж, дякую. А підлу мавританку
Я накажу в Босфорі утопити

За те, що сміла сину Мустафі
Про матір говорити непоштиво.

Р о к с о л а н а

Прости її, царице... Хай той день,
Коли прийшла я в ці ясні хороми,
Не принесе комусь біди гіркої.

К и з л я р - а г а

Ви чуєте, дівча се зна турецьку,
Тож буде розуміти вас з півслова.

Б о с ф о р е н а

Я бачу, що ти добра й жаліслива.
Спасибі, валіде, за це дівча.

В а л і д е

Ти ж слухайся султану і служи,
Як вчили тебе в Кафі в медресе.

(Виходить).

К и з л я р - а г а

*(заводить Настусю в покої султани,
показує кімнату служниці).*

Оце твоя кімната. До покоїв
Султани маєш входити тоді,
Коли тебе покличуть... Зрозуміла?

(До слуг).

Помийте й зодягніть її як слід.

До Роксолани підходять слуги, знімають з неї одержу, зодягають турецькі блакитні шаровари, легку накидку, потім непомітно зникають.

Входить М у с т а ф а.

М у с т а ф а

Ти хто така і звідки тут з'явилась?
Між одалісок і старих мегер
З'явилась добра фея... О аллах,
Це ти впустив сюди блакитне диво?

Р о к с о л а н а

Служниця я... Рабиня... Роксолана...

М у с т а ф а

Ні, ти із казки... Бо таких рабинь
Не бачив в гаремлику я ізроду.
У тебе очі — ніби небеса
Над голубим Босфором, а коса —
То сонячне проміння в день погожий.

(Бере її за руку).

Р о к с о л а н а

Ласкавий хлопчику... Хоч я тебе боюся,
Та відчуваю серцем — добрий ти.

М у с т а ф а

Я цесаревич... Звуся Мустафою.
А батько мій по смерті дідуся
Зробивсь султаном... Жаль... Бо відтоді
Забув мене він, кинув на потіху
Старих горгон і зневажа матусю.

Р о к с о л а н а

(різко вириває свою руку)

Ти цесаревич... я ж твоя раба...
Побачить мати, гніватися буде.

До покоїв султана входить кизляр-ага з фетелем¹ в руках.

¹ Фетель — барвиста хустка, якою султан оповіщає своїх жінок і коханок про наступні відвідини.

Є в н у х

А де султана? Я приніс їй знак,
Фетель від падишаха. Хай радіє...
(Кладе хустку на ліжку).

М у с т а ф а

Це знак від батька... Хусточка кохання...
Сьогодні знову матір він згадав
І проведе із нею всенюк ніч...

Р о к с о л а н а

Він буде тут? Твій батько, сам султан?
А я не встигла й коси причесати.

М у с т а ф а

Ти стій отак... Ти краща, аніж мати,
Добріша себто... Хоч усіх навкруг
Вона давно красою засліпила.
Зі мною добрий батько... Та до мами
Приходить чомусь рідко він тепер.
Говорять всі, в туркеню-одаліску
Він закохавсь... Частіш буває з нею...

Входить султан Сулейман.

С у л е й м а н

Знов, Мустафо, прийшов невчасно ти.
Де ж мати зараз?

М у с т а ф а

Пішла з кизляр-агою.

С у л е й м а н

Казав тобі — в альков ані ногою!
Що за дівча там?

М у с т а ф а

Фея доброти...

С у л е й м а н

Ти все жартуєш... Йди до вчителів.

Мустафа виходить.

С у л е й м а н

(до Роксолани)

Ти хто така?

Р о к с о л а н а

Продана з ясиру

Я в палац твій, о царю всіх царів.

Пароха донька, я рабою стала.

Мій рідний край, який я так кохала,

Там, за морями, десь подаленів.

С у л е й м а н

Я бачу тебе вперше. Звідки ти?

Р о к с о л а н а

Я з Підгір'я, з Русі Червоної,

Де веселки цвітуть ясні,

За татарськими дикими конями

Білий світ потьмянів мені.

С у л е й м а н

Бранка ти з Роксоланії... Значить,

Звись у нас Роксолана-Хуррем...

(Подумки).

А служниця вродлива одначе.

Може, взять її в свій гарем?

(До Роксолани).

Ти потрапила в палац сералю,

Отже, щастя своє збагни.

Роксолана

Вільна птаха не хоче і раю,
Тільки землю своєї весни...
Відпусти мене, гойний пане,
На Вкраїну, ув отчий дім,
Буду вдячна я вік султану,
І онукам, й синам твоїм.
Відпусти, я роками брестиму
До матусі моєї в сльозах,
Покорителю Єрусалима
І Дамаску й Мекки гроза.

Сулейман

Добре вивчила мову османів
В медресе у Кафі ти однак.
Витрачався немарно уртак,
Він потрапив на смак Сулейманів.
Ти гарненька, я мушу сказати...
Бачиш, онде кйоск ¹ серед саду.
Там ти визнаєш, що значить кохати
І життя найсолодшу принаду.
Як до серця мені припадеш,
Буде добрий калим уртакові,
Прагну бачить тебе без одеж,
Хоч попереду слуги в шовкові
Тебе шати зодягнуть.

Роксолана

Ні, ні...
Пожалій мене, пане, благаю.
Є десь хлопець, якого кохаю,
Він за все найдорожчий мені.

¹ Кйоск — альтанка.

Сулейман

Якщо ти вже не дівчина, знай:
Завтра втоплять тебе у Босфорі,
Будеш риб годувати у морі,
Отже, я а чи він — вибирай.

Входить Босфорена.

Босфорена

Я дізналася, мій Сулеймане,
Що прислав ти мені фетель,
Та зустрілись послі й драгомани
Із єгипетських дальніх земель.
Вони довго вітались зі мною
І, нарешті, пішли на нічліг.

Сулейман

Я втомивсь... їх зустріти не міг.
Відпочити хотілось з жоною.
Ти, як завжди, чарівна, кохана,
Але щойно я взнав, далебі,
Що служниця твоя Роксолана
В драгоманки годиться тобі.

Босфорена

(безжурно сміється)

Вона знає турецьку й латинь,
Запевняє, що дома учила...
Це ж прекрасно, мій владарю милий,
Що вона наймудріша з рабинь.
Буде слово з ким мовить мені,
Бо, до речі, твої одаліски
Примітивні, ба навіть дурні.

Сулейман

(подумки)

Чом очей її сонячні блиски
Облекли мене, ніби вогнем?

Б о с ф о р е н а

Ти нахмурився, царю царів?
Обійми, як раніше, мене,
Утопи у коханні свій гнів.
Мушу я тобі, любий, сказати,
Що кохана твоя одаліска
Передчасно вродила дитя.
Воно мертве, володарю мій...

С у л е й м а н

Чи є у тім твоя вина, підступна?

Б о с ф о р е н а

Чи ж винна я, гнилий у неї плід.
Хоч молода ота твоя туркенья,
Та, певне, хвора. Ти ж мою красу
Міг помінять на той мішок з кістками.

С у л е й м а н

Мені сини потрібні... Але ж ти
Не вберегла від смерті їх, кохана!
Тепер лишився тільки Мустафа,
І що із нього вийде, я не знаю,
Занадто він бундючний і пихатий.

Б о с ф о р е н а

Наслідник він престолу, не забудь!
Уже б за це ти мав його любити.
Я тяжко смерть дітей пережила.
Де візьмуться сини, коли мій муж
Роздарює своє кохання іншим?

С у л е й м а н

Сьогодні я прийшов у твій альков,
Щоб відпочить від праці, від інтриг.
Вродлива ти і кров мою хвилюєш,

Не будь лиш злою... Не гризи мене.
Чому любов приходить і відходить,
Не знає моє тіло...

Б о с ф о р е н а .

Ну, люби жону,
Яка тебе не зрадить, не продасть!
Не стань таким, як батько твій Селім,—
Розпещений, розбещений жінками,
Який в житті утратив найсвятіше.

С у л е й м а н

(сміється)

Таких красунь, як ти, не знав сераль...
Царице гір... тебе я знов кохаю.

В опочивальні гасне світло. На фоні блакитного серпанку завіси вимальовуються дві постаті. Босфорена простягає назустріч Сулейманові руки, поволі наближається до нього. Вони зливаються у палкому поцілунку.

КАРТИНА IV

Гаремний зал схожий на райський сад, де цвітуть квіти, привезені з усього світу. Посередині водограй, підсвічений рожевими вогнями. Навкруг водограю танцюють султанські одаліски в прозорому серпанку. На підвищенні—валіде і сестри султана. Султан Сулейман сидить на білому гаремному троні врочистий і незворушний в святковому одязі і високому тюрбані з криваво-червоним рубіном.

Х а ф і з а ¹

Туркеня-одаліска як вогонь!
А Сулейман сидить собі байдужий.
І як же вигинається вона,
Як безсоромно зачіпа султана,
Як прагне той фетель заплучити,

¹ Сестра султана.

Щоб нічку знов провести з Сулейманом
І хвастатись дарунками його.

В а л і д е

Нема черкешенки, яку він так любив.
Це ж я знайшла її для Сулеймана.
Володаркою Віку він назвав її,
Свою жону. А тут, як на біду,
Вмирають їхні діти, і вона
Тепер у розпачі, як древня Ніобея.

В кінці гарему з'являється черкешенка Босфорена, вся
в чорному. Вона поволі пройшлася навколо водограю, на мить
відхилила запинало, з докором поглянувши на Сулеймана,
і знову вийшла.

В а л і д е

(до своїх дочок)

Мене тривожить те, що збайдужів
Султан до Босфорени відтоді,
Як всіх дітей її, крім Мустафи,
Забрав проклятий мор. Вона мов навіжена...
Все молиться на сина Мустафу,
Забувши геть про мужа Сулеймана.
Признаюсь, я боючись почала,
Щоб не скінчилось так, як в мого мужа,
Коли він зненавидів всіх жінок
Й завів собі із хлопчиків гарем.

Х а ф і з а

Казали, до гарему привели
Якусь рабу з татарського полону,
Русинку злотокоосу... Де ж вона?
Чому сьогодні я її не бачу?

Х а т і д ж а

Ось вона йде... Кизляр-ага з сералю
Її веде за руку, мов боїться,

Щоб не втекла блакитноока бранка.
Вона вродлива справді, хоч краса
Для нас чужа ця... Ні, туркенья краща!
Та, мов вогонь, а ця іще дівча.

В а л і д е

Але найбільше диво в неї голос!
(Підходить до Роксолани).
Султан сказав, що голос твій йому
Припав до серця. Він прийшов сюди,
Щоб тих пісень почути, що удень
В садах гарему стиха ти співала.

Р о к с о л а н а

То все пісні Червоної Русі,
Мого народу ніжні співанóчки.
І хто їх зрозуміє тут, в неволі,
За ґратами, між райських гурій цих,
Які такі красиві, як богині,
Але султан сидить, немов сліпий.

В а л і д е

То випущу тебе я в сад гарему.
Ти там співай, і хай він слуха знову.
Розваж його, він так убитий горем
По смерті його дочок, двох дівчаток.

Р о к с о л а н а

Розваж його... А хто мене розважить,
Щоб я забула плач гіркий матусі,
І як пала мій Рогатин далекий,
І як женуть з весілля у полон.
Мого то серця туга несходима,
Бо Чорне море вийшло з берегів
Від сліз невільниць з рідної України.

Роксолана виходить в гаремний сад, і звідти звучить тиха і тужлива пісня, сповнена такої невимовної муки, що всі, хто досі танцював, спиняються. Султан поволі підіймається з свого білого трону і, мов заворожений, іде в напрямку пісні. Він кладе свою прозору тоненьку хустинку-фетель на плече Роксолани.

Сулейман

Я ждав тебе вже раз. Ти не прийшла.
Тепер при всіх тебе султан жадає.
При всіх дає фетель і ти не смієш
Ослухатись. Бо силою до мене приведуть
Тебе слухняні євнухи гарему.

Роксолана

Ні, ви не смієте! Қоран забороняє
Насильство над рабою. Так учили
У Кафі нас. Виходить, все брехня!

Сулейман

Хустину цю ти маєш повернути
Мені сьогодні в ложниці моїй.

Заметушилися гаремні одаліски, повернувши обличчя в бік Роксолани. Вона ж закрила своє лице шовковою хустиною і втекла в глибину саду.

* * *

На авансені довга анфілада дверей, біля яких виструнчилися гаремні слуги. Інші метушаться, чимсь розтривожені.

Кизляр-ага

Скоріше зодягайте Роксолану,
Усі парфуми вилийте на неї,
Щоб падишах відразу закохався...

С л у г и

(передають один одному на вухо)
Сьогодні він рабиню зажадав,
А та дурненька вперлась і не хоче...

Т у р к е н я - о д а л і с к а

Вона ламається, як пряник. А тоді,
Коли його зустріла, добре знала,
Як чарувать володаря царів...

Б о с ф о р е н а

Оце тепер, гадюко, ти затишиш,
Як воювать з черкескою. Я рада,
Що ти погорджена... Воле він рабу,
Аніж тебе із мертвими синами...

К и з л я р - а г а

Чи Роксолану ви вже зодягли?
Ведіть мерщій, султан її чекає.

Роксолана зупинилася перед великими вітражними вікнами з кольоровими скельцями, прислухається до сумної пісні невільниць, що несеться від Золотого Рога.

Р о к с о л а н а

О дайте мені трохи помолитись,
Хай бог почує стогін Роксолани.

Роксолану ведуть довгим коридором гаремлику. Крізь розчинені двері кімнат визирають цікаві очі одалісок та гаремних служниць.

К и з л я р - а г а

Немов на страту йде, а мала б танцювати
Від щастя, що сподобалась султану.

В розкішній альтанці, прибраній перськими килимами, походить падишах. У нього спокійний, сповнений внутрішнього достоїнства вигляд.

Входять придворний поет і мудрець.

Поет

Ти кликав нас, володарю світів?

Сулейман

Так, мій поете... Ти сьогодні нам
Не перемоги наші оспіваєш,
А дівчину, що зараз приведуть
В гарем султанський євнухи мої.
Я закохався в неї, мов юнак,
Ще так нікого в світі не жадав я,
Скажу тобі одверто, як дівча це,
В яким ні азіатської краси,
Ані очей жагучих... тиха врода
Яксь спокійна й лагідна притім.
Я звав її до себе — не прийшла.
Сьогодні силою привести наказав,
І що із того вийде, сам не знаю...
Вона сказала, краще прийме смерть,
Ніж стане одаліскою султана.

Мудрець

Ми чекаємо всі на жінку.
Твій, султане, щасливий кисмет¹,
Може, справді це та чужинка,
Передбачена наперед?

Поет

Я бачив її вчора у дворі.
Вона стояла там біля фонтана,
Здавалось, що подібна до зорі.
Та молода русинка Роксолана.
Цвіли блакитні бози у саду,
Я зупинивсь і став писати газелі
Про сю живу троянду молоду
І солов'їні неповторні трелі.

¹ Кисмет — доля.

Мудрець

Адже перший догмат корану
Я тлумачив не раз усім,
Що десятий султан османів
Місафір ¹ приведе в свій дім.
Буде схожа вона з зорею,
Та вродлива ханум-хурем,
Ввійде щастя любові з нею
В Сулейманів ясний гарем.

Кизляр-ага вводить Роксолану. Він штовхнув її в альтанку силою. Волосся у дівчини розпущене, щедро освітлене ранковим сонцем. За ними вкочується блазень.

Поет

Тінь аллаха! Від вроди тієї
Діадеми померхнуть в цариць.
Перед нею, немов перед зорею,
Упадуть навіть євнухи ниць.
Коли б в німбі її волосся
Засіяв золотий сапфір,
То, можливо б, пізнати довелось,
Що ця дівчина є Місафір.

Сулейман

То хай одягне те, чого достойна.
*(Зодягає їй на голову діадему
султани в блискучих дирарах ²).*

Поет

Вона ніяк не схожа на рабу,
Скоріше на володарку... Клянуся,
Що дівчина ця справді Місафір.

¹ Мудреці султана нібито передбачили йому одруження з чужинкою Місафір.

² Д и р а р — коштовний камінь.

К и з л я р - а г а

Володарю, вона мене вкусила
За те, що я хотів здійснити хрест
У неї з шиї... Накажи, султане,
І я її провчу за це як слід!

Б л а з е н ь

(регоче)

Ха-ха! Қизляр-ага злякався дівчати!
Тож накажи за це її втопить
У синьому Босфорі сюю ж мить,
Щоб віри нашої не сміла більш топтати.

П о е т

О, пожалій її, султане, я благаю.
Вона з'явилась, і здалось мені,
Що сонце у сералі засіяло.
Ми маємо усе, та тільки мало
Ясної доброти, яку побачив я
В її очах, коли на неї глянув.
А може, справді той талмуд корану
Мав через неї здійснити аллах?

С у л е й м а н

Ти зневажаєш віру мусульманів?

Р о к с о л а н а

Між християн нещасних чула я,
Що падишах десятій із османів
Не буде віри нашої топтати
І силою не змусить християнку
Зректись хреста, наложницею стати.

С у л е й м а н

Ніхто не сміє, навіть сам муфтій¹,
Торкатися до шиї Роксолани.

¹ М у ф т і й — старший духовник.

Вона така дітклива й молода,
Навколо ж коршаки, охочі до поживи.
Залиште нас удвох. Ідїть всї геть!

Всї, крім Сулеймана і Роксолани, виходять.

Сулейман

Я вчора ждав весь вечір Роксолану,
Ти ж не прийшла... Що сталося з тобою?

Роксолана

Вельможний пане, писанка корану
Забороня насильство над рабою.

Сулейман

Ти вивчила коран? Дива, та й годі!
Повір мені, що я тебе люблю...
Погорджений султан... Що скажуть у народі?

Роксолана

Володарю, простіть мене, молю.
І відпустіть... То хіть, а не кохання,
А я молитись буду за ваш рід.

Сулейман

Ти надто гарна... Марні сподівання,
І я зірву твій найсолодший плід.
Ти станеш одаліскою султана.

Хоче її обняти, але Роксолана виймає із-за накидки подарованого їй дядьком Богом кинджала.

Роксолана

Цього не буде, ні, владико, я клянусь!
Вже краще втопиться в Босфорі Роксолана,
Ніж зрадить рід свій і Червону Русь.

Сулейман

Ти владу доводиш до сказу...
А чи знає України дочка,
Найбіліша красуня Кавказу
Терпеливо на мене чека?
Найяснішу зорю Стамбула
Міг би взять я до себе в гарем,
Тільки ти моє серце діткнула,
Синьоокая Ель-хурем.

Роксолана

О володарю Заходу й Сходу,
Твоя мова вселяє жакх...
Ти халіф мусульманських народів,
Ти османів грізний падишах.
Ну навіщо тобі українка,
Що не хоче зректися хреста?

Сулейман

Роксолана — то значить русинка,
Твоя мова і мудра, й проста.
Твої очі — то синій туркус¹,
Талісман мого щастя й звитяг,
Вбереже він від чварів турків
І прикрасить моє життя.
Хочу я, щоб в османську породу
Ти влила свою лагідну кров,
За пісенність твою і за вроду.
Дам тобі я багатство й любов.
Русі коси горючим каменем
Уквітчаю в гаремі я,
Над усіх жінок дорога мені.
Ти — і доля, й зоря моя!

¹ Туркус — коштовний камінь, мусульмани вірять в його чудодійну силу, вважають своїм талісманом.

Роксолана

Ну навіщо тобі русинка,
Мусульманку візьми собі,
Я лиш немічна, квола жінка,
Що помре в чужині в журбі...

В цю хвилину за вікнами казкового сералю, за величними брамами гаремлику, перекриваючи молитви муедзинів, пролунала тиха і сумна пісня невольників:

«Ох ти, козаче, козаче Супруне!
А де ж твої рушниці?»
«Гей, мої рушниці в хана у світлиці,
Сам я у темниці».

«Ох ти, козаче, козаче Супруне,
А де ж твої коні?»
«Гей, мої коні в хана на припоні,
Сам я у неволі».

Роксолана стрепенулася від заціпеніння. Її осяяло нестримне бажання пожертвувати собою ради цих знедолених людей, навічно прикованих до галер.

Роксолана

(*рішуче*)

Обіцяй же мені, султане,
За покірність й любов мою,
Що невольники християни
Теж пізнають щедрість твою.
Відпусти на авретбазарі
Тих невольниць, чий чуєш спів,
На Геляті і на Скутарі
Ти розкуй козаків-братів!
Лиш тоді не втоплюсь в Босфорі,
Стану туркові за жону,
У любові чи то в покорі
Падишаху дітей зачну.
Тільки знай, що повік не забуду
Я народу свого й землі,
Хоч тобі уклонятись будуть

Всі народи і королі.
Коли згоден на те, Сулеймане,
То веди мене до вінця,
І хай буде — жона Роксолана,
А не в пишній кошарі — вівця.

Сулейман

(подумки)

Я гукнув би рабині грізно:
«Ти смирнішою бути могла б»,—
Але вже відступати пізно,
Я — невільниці вічний раб.

(Голосно).

Я люблю, як ніколи зроду
У житті ще не вмів любити,
Твою тиху українську вроду
І бездонних очей блакить;
Твої білі тонкі зап'ястя
І твій гідний царівни стан.
Я збагнув: у любові щастя.

(Стає на коліно).

Упокорився Сулейман...
О любове, століттями ждана,
Я схиляюсь тобі до ніг.
Не раба — Місафір жадана
На султанський прийшла поріг.

Сумна східна мелодія перекриває тихий спів невільниць. Сулейман кладе руки на плечі Роксолани, цілує її. Світове затемнення поволі змінюється яскраво-синіми досвітніми барвами.

Сулейман

(плеснув у долоні,

викликаючи до себе великого візира)

Ібрагіме, збирайся в дорогу,
Відмикай темниці мої:
Всім рабам Золотого Рога

І усім землякам її
Я сьогодні дарую свободу!
А на площах Стамбула мені
В честь моєї ханум для народу
Розведіть велетенські вогні.

Слідом за Ібрагімом-пашею до альтанки заходить
мудрець, кизляр-ага і блазень.

Мудрець

Се здійснилося пророкування
І корану священна глава...

Сулейман

Хто не вклониться Роксолані,
Із плечей злетить голова!

Блазень

Хто не вклониться юній султані,
Із плечей злетить голова...
Скільки світ цей стоїть, я знаю,
Що красуні хитрі без меж,
Вони завжди перемагають
І державами правлять теж.

Мудрець

Мовчи, зевзеку¹, бо настромлять
Твою башку на Баб-і-Гамаюн².

¹ Зевзек — блазень.

² Баб-і-Гамаюн — одна із брам сералю.

КАРТИНА V

Сулейман зібрався воювати острів Родос, щоб підкорити християнських рицарів іонітів, що йому не дають спокою і не збираються коритися зажерливим османам. Гримлять барабани. Святково вдягнені люди співають своєму падишахові і його молодій дружині величальних пісень. До Золотого Рога пристає велика галера, з якої сходить капудан-ага¹.

Сулейман

Наш флот готовий. Нині ж вирушаєм
До острова Родосу. До твердинь
Тих рицарів підступних християнських,
Які свої спрямовують мечі
У саме серце гордого ісламу.

Капудан-ага

Всі триста суден вийдуть у похід!
Гей, довбиші, ударте в барабани!
Фетіх завоював Константинополь,
Селім Явуз, і Сірію, й Єгипет,
А Сулейман вже підкорив Дунай
І стане завойовником Родосу!

Голоси

Піратам іонітським — смерть!
На всій землі — володар Сулейман!

Капудан-ага

Преславний наш володарю, врочистість
У дикім натовпі тепер не на порі.

Сулейман

Я маю право відпочити. Адже взято
Білград угорський.

¹ Капудан-ага — адмірал флоту.

Капудан - ага

Знов до Скутарі
Добралось козацтво препогане.
Якісь були підводні в них човни
І здвоєні чайки — катамарани.

Сулейман

Ви їх спіймали?

Капудан - ага

Так...

Вказує на полонених козацьких мореплавців, прикованих до
одної з галер. Серед них дядько Бог і Стефан.

Сулейман

Заради Роксолани
Нехай живими лишаться вони...
Узнайте, в чім премудрість тих човнів.

Капудан - ага

Лишить живими лютих ворогів?
Султане, будуть ремствувати вої...

Сулейман

Тоді замкни в темниці під водою
Сміливих тих козацьких моряків.

Капудан - ага

А рицарі Родосу потопили
Учора в морі наших шість галер.

Сулейман

Наш флот готовий... Маєм досить сили,
На острові Родосі відтепер
Тих рицарів і сліду не лишиться.

Капудан-ага

Ми нині ж вирушаємо в похід.
Б'ють в тулумбаси, чуєш, Сулеймане?..

Сулейман

*(дає знак Роксолані,
із почтом наблизитись до нього)*
Немає флоту кращого, ніж мій.
Мене вже ждуть відважні капітани,
Прощаймося мерщій, моя кохана.

Роксолана

І знову кров, і знову смертний бій.

Сулейман

Будь вірною і жди... Я повернуся.

Прощаються.

Сулган підіймається на судно. На екрані підпливає і відпливає озброєна гарматами галера.

Роксолана

Невже мені здалось, що на галері
Сидів прикутий Стефан з козаками...

Літана

То вам здалося, пані, падишах
Завжди свої обіцянки сповняє.

Роксолана

І все ж, Літано, з тисячі очей
Коханого могла б пізнати я очі.

Літана

То, певне, вам примарилось. Я раджу
Примарами султана не гнівить...

Сходами з гори Ільзід від султанського палацу поспішає розпатлана черкешенка Босфорена. Вона в розпачі простягає руки в напрямі даленіючої галери.

Босфорена

Володарю, це перший раз в житті
Відплив ти в море, не поцілувавши
Кохану Босфорену... Ох, за що
Ти покарав мене, аллах-екбер? ¹
Тепер, коли його не буде, визнаєш ти
Мою неласку й зненависть, султано...
Заброда дальня... Покидьок... Раба,
Тебе зведу я з світу... Присягаюсь...

Босфорена волочить по землі своїм довгим темним серпанком і завиває, як вовчиця, оплакуючи втрачене навіки кохання падишаха.

КАРТИНА VI

Жіноча половина султанського сералю — гаремлик. Засмучена Роксолана, згадуючи минуле, вийняла з шкатулки хрестик, поцілувала його. Стала на коліна, молиться за християнським звичаєм.

Роксолана

Як сталось так, що не померла я?
Зреклася віри рідної своєї.
Жона, коханка я чи одаліска?
І скоро стану матір'ю, о боже!
Чи ти простиш свою рабу за те,
Що, офіруючи собою для вітчизни,
Я сина ворогів ношу під серцем
І богу їхньому молюся привселюдно?

Неждана, непрошена, до кімнати вривається перша дружина —
Босфорена.

¹ Аллах-екбер — великий аллах.

Босфорена

Ти, ошуканко, в келії своїй
Своєму богу молишся таємно,
А до мошеї ходиш, як і всі.
Клянусь, про це я донесу султану.
Ти лазурову зодягла джаббе¹
І діадему з золотих топазів.
Султан давно уже забув тебе
В поході дальньому. У всякім разі,
Мужчині дай лиш молоде ягня
На день, на два... Служниця чи рабня —
Їм все одно.

Роксолана

Ах, Босфорено, ти сама гординя!
Не знав він ласки... Силою його
Селім Жорстокий змусив одружитись.

Босфорена

Княжна-черкеска — має чим гордитись
І сина первородного свого
Не дасть на глум... Та краще утопитись
Тобі, собако християнська... Так!
Ти крам запроданий, який позбув для вжитку
Отой торгаш мерзенний, той уртак.

Роксолана

Якщо княжна ти, то тоді дивуюсь,
Чому шляхетності у тебе геть нема.

Босфорена

Як хоч по-доброму, то нині ж потурбуюсь,
Щоб ти сераль лишила крадькома.

¹ Джаббе — накидка.

Роксолана

Запізно все. Тебе це не врятує.
Так, я лише раба серед рабів.
Мене сьогодні сотні слуг пантрує.
Та визволю я проданих братів,
Дадуть їм волю фірмани¹ султана,
Вже це мою применшує вину.

Босфорена

То хай віднині знає Роксолана
Мою зненависть і мою війну.
Що ж, хто кого? Це ми іще побачим...
І не одною смертю (я клянусь!)
Твою любов підступну я позначу,
Від Сулеймана я не відступлюсь...
Я отрую тебе або заріжу...
Я очі видеру, кислотами заллю...
Ух, як тебе я, підла, ненавиджу...
(Згубивши самовладання).
Ну, відступись від нього, я молю.
Я навіть можу впасти на коліна,
Тебе, рабу, готова я благать...
Як не мене, то пожалій хоч сина,
Який колись султаном має стать.
Подумай лиш, що буде із тобою!
Посяде трон мій первородний син.
Була ти і залишишся рабою,
Повією турецьких сутерин.

Роксолана

О, не кричи! Бо вже дитя султана
У лоні ворухнулося моїм.

¹ Ф і р м а н и — накази чи грамоти султана.

Б о с ф о р е н а

Будь проклята, гяурко препогана,
Яка прийшла рабинею в мій дім.
Якщо ж дітей народиш, їх шнурками
Цар молодий накаже задушить
Чи зацькує їх батьковими псами,
Щоб від щенят і сліду не лишить.
(*Кидається на Роксолану з кулаками*).

До опочивальні заходить кизляр - а г а, тримаючи в руках фетель султана.

К и з л я р - а г а

Із перемогою вночі прибув султан.

Б о с ф о р е н а

О мій аллах, і як же я не знала?

К и з л я р - а г а

Сьогодні ввечері до Золотого Рога
Прибуде із трофеями весь флот.
Сам падишах звелів фетель віддати
Султані юній... Жде в альтанці він.
(*Пов'язує фетель на шию Роксолані*).

Б о с ф о р е н а

Рабі фетель? О, забагато честі...

К и з л я р - а г а

А це дарунок шле жоні султан.
(*Передає Роксолані дорогу діадему,
усипану коштовним камінням*).

Р о к с о л а н а

(*плачучи*)

Перекажіть султану, що в рабині
Лице спотворене, що кажуть, ніби я
Лиш крам запроданий. А через те віднині
В альтанку не ступне нога моя.

Кизляр - ага

Я передам.

(Виходить).

Босфорена

Ах, ти посміла ще сказати,

Що я тобі лице розмалювала?

Шайтан тобі у душу! Сто проклять!

То на ж тобі іще, щоб пам'ятала.

(Знову люто накинулася на Роксолану).

Роксолана вийняла подарований їй дядьком Богом кинджал.

Роксолана

Ні, більш тобі знущатись я не дам,

Вже краще смерть прийму разом з тобою.

Повертається кизляр - ага.

Кизляр - ага

Султан розгнівався... Він жде давно й блага
Прийти до нього любу Роксолану.

Босфорена

Невже посмів сказати кизляр-ага

Щось зле ясновельможному султану?

Кизляр - ага

О ні, ханум. Він звідкись вже зачув

Про сварку цю... Навкруг шпики захланні...

Не діждавшись Роксолани, падишах, стривожений звісткою про знущання розлюченої черкешенки над Роксоланою, вирішив сам прийти до неї.

Сулейман

(стоячи на порозі)

О Роксоланонько, пробач, що я забув

Доповісти моїй старій султані,
Що я дивлюсь давно на неї так,
Немов на спину матінки моєї ¹.

Б о с ф о р е н а

Володарю царів, невже слова ці — знак,
Що жить мені тепер в Ескі-сералі? ²
Невже забув ти, любий, що наш син —
То принц твоєї славної держави?
Що твій престол посяде тільки він
І що у мене є законне право
Жить з рідним сином, доки не помру.
До того ж ще ніхто не звав старою
Твою черкеску...

С у л е й м а н

Я хочу і беру
В дружини Роксолану. А з тобою
За грубість і нечемність я б волів
Не бачитись віднині... Та й, крім того,
Наш Мустафа вже виріс і хотів
Сам вирушити в далеку дорогу,
До Азії Малої. Є закон,
Що син дорослий вчиться кермувати
Не при дворі султана... Ти ж, як мати,
З намісником поїдеш...

Б о с ф о р е н а

Ти не султан — дракон!
За вірність і любов така мені подяка.

¹ За мусульманськими престонародними звичаями досить було чоловікові сказати дружині, що він дивиться на неї, як на спину своєї матінки чи сестри, як вона мусила відразу ж покинути його дім.

² Ескі-сераль — старий сераль, куди відправляли старіших жінок султана.

Хай покара тебе сам Магомет.
Ця християнська куплена собака,
Гадаєш ти, і є отой кисмет,
Що передбачений пророком? Віриш марно.
Вона шпигунка джаврів, як і він,
Мудрець придворний, старець незугарний,
Який рабі вклонився до колін.

Сулейман

Як смієш говорити так зі мною?
Інтриги підлі в палаці плести?

Босфорена

О мій володарю, прости мене, прости.
(Задкуючи до дверей).

Пришли ж гінця за вірною жоною,
Як будеш зрадженим...

Як станеш хворим ти...
(Виходить).

Сулейман

Ну, от і все... Нема до неї жалю...

І будеш ти віднині лиш одна
Царицею османського сералю,
Моя кохана і моя жона.

А хто б посмів образить Роксолану,
Тому зніму я голову з плечей.

О, скільки жде солодких нас ночей,
Навік моя ханум... Навік моя кохана.

Я н и ч а р - а г а

Бачу, ти як був,
Так і лишився в серці роксоланом.

Д а н к о

Ну, як забуть дитинство? Скільки літ
Мені тоді було, не пригадаю,
Але пісні матусі і тепер
Звучать у серці, наче чув їх вчора.

Я н и ч а р - а г а

Моя вітчизна, кажуть, Ляхистан,
Мене взяли ординці ще малям,
І я й двох слів по-польському не знаю,
Наказ султана — брати кобзарів,
Це звідники козацькі й харцизяки.
Ану ж бо, Данку, візьмемо дідка
За руки і за ноги, кинем в воду.
(*Хапають діда*).

К о б з а р

Гей, бусурмени, що вам дід зробив?
Невже й співають аллах забороняє?

Я н и ч а р - а г а

(разом з Данком розгойдує діда над Босфором)
Ну, раз, ну-ну,— два!
Важкенький козарлюга!

З'являється Роксолана в супроводі служниці Літани.

Р о к с о л а н а

Кого це ви збираєтесь топить?

Я н и ч а р - а г а

Ми лиш виконуєм наказ свого султана.

Роксолана

Мені давно хотілося послухать
Кобзарські співи.

Яничар-ага

Прошу, світла пані.
Ану, кобзарю, вшквар їм щось таке...

Кобзар

Сама султана... Ох, таки судилось
Побачити хоч перед смертю ту
Настусеньку, яку я вчив латини.

Роксолана

Ви знаєте мене? Признайтесь, хто ви?

Кобзар

Тимео данаос ет дона ферентес...

Роксолана

(подумки)

Невже це вуйко Бог? Його слова:
«Боюсь данайців, що дари приносять...»
Ви знаєте Вергілія, кобзарю?

Кобзар

Ох, бачу, добре серце у султани,
І я долав немарно довгий путь.

(На вухо Роксолані).

Що ж Македонському нагадував слуга,
Коли той повертався із походу?

Роксолана

Мemento морі! — Пам'ятай про смерть.
Ні, сумнівів тепер я вже не маю.
Прошу уклінно яничар-агу
Відвести до султанської темниці

Цього старого. Має сам султан
З ним говорити, з битви повернувшись.

Я н и ч а р - а г а

Я все зроблю, як вимага султана.

Дядька Бога повели до палацу. Роксолана з Літаною пішли
назирці.

Р о к с о л а н а

(до служниці)

Візьми одержу в дервіша, в такіє ¹,

І віднесеш негайно кобзареві.

Доки нема султана, при мені

Усі ключі Серайської темниці.

(Дає Літані ключі).

Той чоловік і лікар, і мудрець —

Лише один мені врятує сина.

Літана поспішає до такіє, а Роксолана йде до своїх кімнат.

Р о к с о л а н а

Чи буде жить Селім? Боюся дуже,

Щоб не дали прибічники черкески

Йому отрути випити якої.

А може, застудився він в дорозі,

Бо наказав для чогось Сулейман

У битву взять дітей... Щоб научились

Вони жорстокості... Щоб знали, що османи

Для того й створені, щоб воювать світи.

¹ Такіє — дервішський монастир.

КАРТИНА II

Покої Роксолани. Справа — дитяча кімната, де лежить хворий син. Літана заводить до кімнати Роксолани дядька Бога в одежі мандрівного дервіша.

Д е р в і ш

Бог повернув мені здоров'я й розум,
Щоб я прибув сюди, знайшов Настусю,
Ще й Стефану зарадив у біді.

Р о к с о л а н а

Де Стефан, говоріть?.. Чи він живий?

Д е р в і ш

Вже котрий рік прикутий до галери,
Допомага султану воювати.
В Стамбул він кинувсь Настку визволяти.

Р о к с о л а н а

Яка підступність. Клявся Сулейман,
Що звільнить задарма усіх русинів.

Д е р в і ш

Якби звільнив, вернувся б мій Богдан,
А так нема ні слуху ані духу...

Р о к с о л а н а

Вже не одна галера в темну ніч
За горизонтом зникла з веслярами.
Допоможу я, значить, ще і цій...
І то недовго ждати. Цеї ж ночі!

Д е р в і ш

Поїду й я із ними умирать
На ясні зорі і на тихі води...
А може, й ти із нами? Га? Қажи!

Роксолана

Запізно вже. Я мати двох синів
І вже давно дружина Сулеймана,
Побусурменилась... Але клянусь тобі,
Я свій народ, як і раніш, люблю
І все душею рвуся на Україну.

Дервіш

Що ж, кажуть, «гутта кават ляпідем»...

Роксолана

Овідій знову: «Крапля длуба й камінь...»
Як батько? Як матуся? Говори...

Дервіш

Твого татуся в битві зарубали,
Коли тебе забрали у ясир.
А неня бідна ходить ледь жива
І все тебе з дороги виглядає.

Роксолана

Колись, мо', і приїду... А тепер
Прошу тебе, учителю мій мудрий,
Врятуй синка... Бо турки в кожному ділі
Лиш на аллаха звикли покладатись.

Дервіш

Лінівий, темний люд. Войовники лихі.
Фудульні салтанатом і вважають,
Що все, здобує іншими людьми,
Належить мусить їм як переможцям.

За вікнами чути урочисту музику, гримлять барабани-тамтами, заливаються сазі і зурни. Після перемоги над угорцями жепуть товпища майстрів, везуть трофеї. Дядько Бог (дервіш), розмовляючи з Роксоланою, дивиться у вікно.

Д е р в і ш

Он бачиш, вже женуть майстрів сірійських,
Щоб ті секрети творчості і мислі —
Все віддали для тих, хто любить кейф ¹,
Та ще війну, драпіжництво й лупіж.
(Іде оглядати Селіма).

До кімнат султани входить з трофеями кизляр - а га.

К и з л я р - а г а

Вже в місті грають сурми золоті,
І повертається з походу Сулейман.
Везуть трофеї з Буди... Сто возів...
Дари повержених угорців, срібло й злото,
Коштовності і зброя, хутра й крам...
Простежити годилося б султані,
Щоб все у замкові на сім високих веж
Було заховане, не розпливлось в кишені.

Р о к с о л а н а

То хай за тим слідкують дефтердари ²,
А я тебе прошу, щоб мудрий дервіш
Мав де заночувати. Він пообіцяв,
Що вилікує хворого Селіма.

К и з л я р - а г а

Гаразд. Я все зроблю, ясновельможна.
(Зникає).

Д е р в і ш

*(виходить з сусідньої кімнати
з служницею Літанюю)*

Він буде жити. Тільки мушу я
Знять омелу з берези і зварити

¹ Кейф — любов заможних мусульман до насолод і безтурботного життя.

² Дефтердари — фінансові чиновники.

Напій цілющий... Сорок днів хай п'є.
Тоді на ноги стане султаненко.

Р о к с о л а н а

Спасибі, вчителю.
Перед очима в мене все Дунай...
Повержена султаном бідна Буда...
І мертві, мертві... Двісті тисяч угрів...
Нещасні бранці... Стільки перемін
За літо й осінь... Бачу, як король
Людовик Другий гине у болоті.
Мені все сниться — твань його жере.
До горла підступає... Бідні коні
Іржуть, не розуміючи людей...
І я нічого теж не розумію.
Нема зненависті у серці до чужих,
Яких женуть, немов биків, на бойню...
За що? Й чому? Хто свій, а хто чужий?
Змішалось все...

Д е р в і ш

Розгніваєшся, може... Я ж скажу,
Що пишність і розкоші цього двору
На крові і сльозах усього світу...
Повір мені... що лусне, як пухир,
Держава кривдників, імперія османів!

Р о к с о л а н а

Збирайтесь, вуйку. Їде Сулейман,
І я його повинна зустрічати.
Літана дасть вам зброю і ключі.
Сьогодні в ніч до кручі на Ільзід,
Що примика до саду падишаха,
Затокою галеру приведіть.
Це буде місце нашого прощання.

Дервіш і Літана виходять. Через якийсь час з'являється султан у супроводі пашів і чаушів¹.

Сулейман

Як наш Селім? Він видужав, скажи?
Я поспішав, щоб всіх підняти на ноги.

Роксолана

Мандрівний дервіш ліки дав йому,
І він заснув... Але всю ніч сьогодні
Я проведу з Селімом.

Сулейман

Я з ніг валюсь

І буду спать мертвотним сном, кохана.
Зате вже завтра — день і ніч мої.
З обіду переможцям дам банкет,
І будем танцювати до упаду.
(Обіймає дружину).

Щасливий я, що можу цілувати
Твої уста знадливі і тримати
На серці твою руку, Роксолано.
Прийми мої дарунки і дари
Угорської цариці Ізабелли.
Ти всім сподобалась. Усі тебе вітають.
І, знаючи султани доброту,
Всі сподіваються на милість і підмогу.

Турецькі аскери на тацях несуть дарунки султані. Тут золото і срібло, коштовна порцеляна, мистецькі вироби.

Ібрагім-паша

(тихо)

Він так додому рвався. Я ж казав,
Що ця чужинка — палиця в колесах
Тієї колісниці, що могла б
Усі народи світу звоювати.

¹ Чауші — урядовці Османської імперії.

Всі виходять, залишаючи саму Роксолану. Вона байдужим поглядом окинула дарунки, простягнувши вздовж столу руки, в розпачу опустила на них голову.

Роксолана

Чи знала ти, що от наступить мить,
Коли усе це здасться мішурою?
А кобза вуйкова у серці задзвенить,
Немов матусі голос за рікою.
І всі оті тамтами, плач зурни,
Усей оцей вертеп Б'юїк-сералю
Я б віддала за пісню свого краю,
За вісточку з тієї сторони.

КАРТИНА III

Між Золотим Рогом і Босфором, де до самої затоки підходять сади султанського Б'юїк-сералю, на фоні темного неба вимальовуються турецькі фелюги і галери. До найближчої з них, що стоїть на передньому плані, скрадливими кроками прямують дядько Бог з козарлюгою і закутана в темну джаббе султана Роксолана. Їм напереріз біжить яничар Данко, який упізнав кобзаря.

Данко

Це ти, кобзарю, стій, стріляти буду.
Я упізнав тебе, як не рядися.
Покажуй, коли маєш, тезкере¹.

Дядько Бог

Де взявся яничар тут, бісів син?
Ще вистрелить, розбудить цілі орти.

Роксолана

(підходячи до яничара)

Гадаю, ти не здумаєш стріляти
В свою султану?

¹ Тезкере — пароль, перепустка.

Д а н к о
Я очам не вірю!

К о з а к
Його я вб'ю, він нам не дасть втекти.

Р о к с о л а н а
Не треба. Це слухняний роксолан.
Але, щоб не кричав від переляку,
Зв'яжіть його і рот йому заткніть!

Козарлюга накинувся на Данка, в'яже його, відтягує в кущі.
Дядько Бог разом з Роксоланою наближаються до галери, підходять до прикованого Стефана, розбивають на його ногах кайдани.

Р о к с о л а н а
Як виріс ти, Стефанику, й змужнів.

С т е ф а н
Йшов за тобою й сам потрапив в рабство.

Д я д ь к о Б о г
Все як домовились. Я вам приніс ключі,
Мішок харчів і добрі яничарки.

Р о к с о л а н а
Ну, от і стрілися... Прощай навек, коханий.

С т е ф а н
Та як же так... Лиш стрілися, й прощай?
Хіба я не вродливий і не дужий?
Чи гірший за старого турка-мужа?

Д я д ь к о Б о г
Козак що треба, Насте! Не зівай!

Стефан підійшов до Роксолани, легко, як пір'їну, підняв її на руки. Всіх козаків, як вітром здуло на галеру.

С т е ф а н

Так донесу тебе до України,
До Січі чи до самого Дніпра...
І все забудемо... Народиш мені сина...

Р о к с о л а н а

Прости, Стефаночку...
Я інша вже... Стара...

С т е ф а н

Ти стала іще кращою, Настусе.
І я тебе кохаю стільки літ!
Ніколи з іншою вже я не одружуся.
Прощу, покинь цей бусурменський світ.
Ходімо з нами...

Р о к с о л а н а

Для тебе турки — люті бусурмени,
Для мене ж вони — люди, як усі!
Не можу ненавидіть я народ,
Коли його дітей носила в своїм лоні.

С т е ф а н

Ти Сулеймана любиш? Говори!

Р о к с о л а н а

Він батько двох дітей... Ти зрозумій.
Та рогатинські ті червоні зорі —
Дитяча казка. Принц у ній — се ти...
Це найсвятіше, що в душі лишилось.
Жаль, що дітей навчив хтось говорить,
Що я гяурка — нижча їх по крові...

С т е ф а н

Хай донька вродиться від нашої любові,
Щоб так, як ти, уміла всіх любить.

(Садовить Роксолану, обіймає її).
Мені судилось вік козакувати.
Піду на Січ... А ти запам'ятай,
Коли б не повернулась — буду ждати!

Р о к с о л а н а

Стефанику, мій соколе, прощай...
Візьми кинджал, згодиться у дорозі,
Його подарував нам дядько Бог,
Коли ми йшли з тобою на вінчання.

Дядько Бог з козаками виходить з галери.

Д я д ь к о Б о г

Ти зберегла його. Спасибі, Роксолано,
Його знайшов в леваді мій Богдан,
Тому я висік синове імення
На срібній рукояті. Не знайшов
Його ніде я. Певне, він загинув.

Данко завотузився в кущах, силкуючись розв'язати руки.
Це йому вдалося.

Д а н к о

Це я Богданко-Данко. Батьку мій!
Я мав би по очах тебе вгадати,
Але сплигло багато довгих літ,
Тебе я не спромігся упізнати.

Д я д ь к о Б о г

Ти, яничар? О, поможи мі, боже!
Таж справді це Богданко, рідний син.

Д а н к о

А свідок — цей кинджал. Це ж я його
знайшов
Удома на леваді. Пам'ятаю,

Ти сам колись на нім чеканив в хаті
Моє ім'я — Богданко. Себто — Данко!

Дядько Бог

Знайшовся син, колись ордою взятий!
Богданочку! Синочку мій! Богдан!

Кидаються один до одного, обіймаються.

Дядько Бог

Ти з нами, Данку? Будем вкупі знов?
Я обійшов не менше ніж півсвіту.

Данко

Сьогодні буде ніч несамовита...
Аллах-екбер, я батька віднайшов!
Ну що ж, беріть мене за весляра,
Прикуйте до галери! Я щасливий!
Мій батечку, який вже став ти сивий,
Збираймося в путь!

На воленьку пора!

Роксолана

Прощай, Стефанику! Як можеш — то
прости!

Стефан гаряче прощається з Роксоланою. Галера відпливає,
а вона лишається на березі, як забута українська верба.

ЧАСТИНА ТРЕТЯ

КАРТИНА I

Султан сидить на золотому троні в палаці Едірне, куди він приїхав на лови, взявши з собою своїх вірних спяхіів. В Стамбулі він не прийняв санджакбека Ферхад-пашу, і той прибув до Едірне, сподіваючись, що султан простить йому його самовільний похід на сербів і угрів, в якому він був розбитий і втратив більш як половину свого війська.

Ферхад - паша

Ваш раб прибув з повинною до вас,
Володарю світів. Приніс дари
Для повелителя свого, султана,
І для його дружини Роксолани.

Сулейман

Що ж, дякую.
Прийми і ти кафтан золотоканий
На знак примирення. Хоч на угрів
Пішов ти з військом, в мене не спитавши,
І втік ганебно з битви... Чи не так?

Султанські слуги підносять Ферхад-паші шитий золотом кафтан.

Ферхад - паша

Спасибі, мій султане. Я ваш вірний раб,
Ви ж — тіль аллаха, сонце на землі.
Коли б голодних ваших яничар
Я не повів за здобиччю у битви,
Вони б, перевернувши казани
І мідні миски із нужденним пловом,
Можливо б, зруйнували вже Топкапи...

Сулейман

Ти грабував вірмен, кизилбашів
В той час, коли я обложив Родос.
Коли ж в крові здобув я перемогу,
Явився на готове! І приніс
Мізерію з багатого грабунку.
Надовго ти спустошив землі ті,
Десятки літ не зможуть дефтердари
Пригнати звідти навіть і вівці.

Ферхад - паша

Я грабував кизилбашів, невірних,
Тих непокірних угрів і вірменів,

Щоб дати поживу війську падишаха,
Якому ви не видали платні.

Сулейман

Виходить, військо втримую не я,
А мій візир? А я того й не знав!

Ферхад-паша

Чом нехтує султан Ферхад-пашею,
Що двадцять літ не злазить із коня,
Що врятував його колись від зради?
Коли б тоді я не приніс султану
Нікчемну голову бунтарську Демберджі,
То не сиділи б ви тепер на троні.
Погляньте, скільки маю шрамів я
Від ран, здобутих в битвах і походах,
А ви мене принизили вже тим,
Що вигнали з султанського дивану.
За що, скажіть, ви грека Ібрагіма
Візиром над візирами зробили?

Сулейман

Той грек мені вірніший від усіх.
І розумніший також. Мені досить
В дивані дурнів отаких, як ти.
Дамати¹ ви обидва, ти і він,
Тримаєте моїх сестер по праву,
Тобі цього не досить? Говори...

Ферхад-паша

Ви Сирію й Єгипет віддали
Не воїну — нікчемному гяуру,
Який і шаблею не вміє володіти,
Безрідному рабові Ібрагіму.

¹ Дамат — чоловік сестри султана.

Сулейман

Ти смієш це султану говорити?
Хто посилав тебе в останній бій
Проти угрів і сербів? Хто дозволив
П'ятнадцять тисяч воїнів моїх
Бездумно кинути у ту безславну битву,
Де половину війська ти згубив
І втік, як боягуз, із поля бою.
Ні, не подяку — смерть ти заслужив.
Ну ж, вкоротіть на голову дурну
Цей розжирілий тулуб санджакбека!

Султанські чауші і дільсізи накинулися на Ферхад-пашу. Той
вийняв ятаган, завзято борониться, але падає мертвим.

Сулейман

Так буду діять з кожним, хто посміє
Перечити султану. Хай стримить
Ця голова дурного санджакбека
Три дні над палацом султанським в Едірне.

Вбігає Сельджук-султанія, жона Ферхад-паші, з нею
валіде.

Сельджук-султанія

О брате мій! Я вірити не смію,
Невже мій брат, якого я любила,
Убив могого мужа? Ох жорстокий!
І не розверзлось небо. О аллах!
Впаде тепер його жони прокляття
На тебе, о кривавий Сулеймане!

Валіде

Мій сину! Ти жорстокий, як Селім!
Не пожалів і рідної сестриці,
І матері своїй поранив душу.
Нещастя доньки — то й моя біда!
В усьому бачу руку Роксолани,

Безрідної рабині, яку взяв
Мій син за башкадуну і жону.

Обидві, підійнявши руки, кричать:

Хай покара її аллах! О небо!
Хай покара аллах оту гяурку!

КАРТИНА II

Роксолана в своєму просторому покої в гаремі. Посеред кімнати — водограй, багато екзотичних квітів.

Служниця Літана причісує султану.

Роксолана

Я мати трьох дітей, султана і раба,
Знов замкнена надовго у гаремі.
Чужинка я, хоч прийняла іслам.
І вороги навколо ходять люті,
Готові задушить моїх синів.
Маленького Селіма і Мехмеда,
І навіть доньку милу Міхрімаг.

Літана

Це, може, вам здається. Мустафа
Із матір'ю в Магнесії далекій,
В гаремі — ви одна жона султана.
І в Едірне покликав вас з дітьми
Султан не марно. Мусив показати
Усім султан, що голову з плечей
Він зніме всім, хто здума вас зобидить.

Роксолана

А все ж я знову тут між ворогів.
Сама ж ти говорила, що збирає
Кизляр-ага достойників двора,
І муфтія, і старших яничарів,
Прибічників лихої валіде,

В гаремнім залі. Всіх, крім Роксолани...
На шиї відчуваю зашморг я.

Л і т а н а

На Ет-Мейдані повно яничарів.
Там бачила я й Мустафу черкески.
Вважа себе намісником султана
І джигитує славно на коні.

Р о к с о л а н а

Закон Фатіха, то страшний закон.
Якщо султаном стане Мустафа,
То він уб'є усіх моїх дітей,
Чи ж варте щось мое життя, Літано?

Л і т а н а

Так, варте, варте. Там до вас прибув
Художник італійський. Жде давно,
Щоб прийняла його в саду султана.
На зло усім прийміть його, благаю...

Р о к с о л а н а

То клич його мерщій. Хоч він старий,
Але малює, кажуть, дуже файно.
(*Іде в сад*).

Входить художник.

Х у д о ж н и к

Начувся я про вашу добру душу
І про красу султани неземну.
Але серпанок цей... Він закрива лице...
У турків Магомет чомусь заборонив
Художникам зображувать людину...

Р о к с о л а н а

Чому, скажіть?

Х у д о ж н и к

Ніби, змалювавши
Живу істоту, мусив би вдихнути
Художник в неї душу... Я готовий
Віддати свою вам душу, мила Роксо,
Бо пензель мій так легко б відтворив
Одухотворення великої русинки,
Усю жіночність, розум і вогонь,
Який нас всіх приковує до неї.

Р о к с о л а н а

В одній мечеті я знайшла сліди
Шедеврів візантійського мистецтва,
Та їх чомусь замалювали турки
Вапном і глиною... Кричати
Мені хотілося. Там зникла мати божа,
І мертвою зробилася стіна.

Х у д о ж н и к

Я певен, що закон, який забороняє
Зображувати людину, може вбити
Мистецтво турків.

Р о к с о л а н а

Чи відкинуть
Його назад на тисячі років.

Х у д о ж н и к

В моїй Італії я зустрічав митців,
Яких народи славитимуть вічно.
Чи Рафаель не бачив, Роксо, вас?
Сикстинської мадонни виджу очі,
Коли на вас дивлюся. Ніби йде
Вона, ордою гнана, крізь століття
І на руках несе мале дитя.
А наш Да Вінчі, його «Мадонна Літта»,

Його «Джоконда», «Тайная вечеря»?
А «Страшний суд», «Давид» — Буонарроті?
Заради цих шедеврів ладен я
Повстати на пророка Магомета,
Що малювать людей забороняє.

Р о к с о л а н а

Часом мені здається, що коран
Нас відучає мислити і діять.

Х у д о ж н и к

Ось чому особисто я — ніколи
Не стану мусульманином. До того ж
Носити цю чалму на голові,
По тридцять метрів краму...
Слухай, блазню! Ану, давай
Розкрутимо чалму!

Блазень розкручує чалму. Вона довга, зайняла вхід у альтану.
Входить поет. Він заплутався у чалмі разом із блазнем.

Б л а з е н ь

Коли у кого мозку не стає,
То маєм досить клоччя, щоб набити
Порожній череп.

П о е т

Заплутавсь я
У цій чалмі, як у своїй любові.
Я думав в ніч сьогодні про країну,
З якої найсвітліша із султан
З'явилася у нас, як рання зірка.
Князі в вас звуться мудрими, а то
Ще осмомислами. А Ярослава Мудрого
дочка
У Франції самій владарювала.

Роксолана

А дехто нас вважа за дикунів,
Як на рабів, полюють людолови.
Хоч би моїх потурчених синів
Я научила рідну Русь любити.

Поет

О квітко найвродливіша в садах
Самого Сулеймана... Чи дозволиш
Мені свої газелі почитати?

Роксолана

Ну що ж, читай!
Та тільки не про мене, бо султан
Ревнивий, кажуть, вельми. Бережися...

Поет

Висока зірка Ферджер — Гюль-Хуррем,
І світла хвиля в морі — Гюль-Хуррем,
Натхнення для поетів — Гюль-Хуррем,
Вся сонцем осіяна — Гюль-Хуррем,
Троянда щастя наша запашна,
Коли б я соловейком став, ханум,
Я б лиш троянду славив запашну.

Художник

Поет придворний славить не султана,
Не перемоги війська, а його жону.
Боюсь, що в цьому є вже небезпека.

Роксолана

Отож нещасна Роксолана для поета
Лише троянда щастя... Сліз моїх
Ніхто не бачить. Може, так і треба,
Що звуть мене щасливою — Хуррем?

Проте газелі про троянду й солов'я
Читала я у перського поета.

П о е т

О, не судить своїх співців за те,
Що ми у персів дещо переймаєм.
Газелі пише навіть Сулейман
І теж наслідує преславних Нізамі,
Блискучого Хафіза чи Фізулі.
Бо хто ж з сучасників зрівнятись може
Із Навої безсмертним і великим?

Р о к с о л а н а

Усі наслідують... Я ж — напишу своє...
Тією мовою, що неня дарувала.
В моєму краї стільки співанок,
Що стачило б не на одну державу.

Входить чорний євнух.

Є в н у х

Ясновельможна, там вас ждуть послі,
Вони хотіли б з вами говорити.

Р о к с о л а н а

Сюди прийти хотіла валіде,
Ну, от у неї я і запитаю.

Входить валіде, вона привіталася гордим кивком голови.

В а л і д е

Султан сидить і досі в Едірне,
В Стамбулі ж знов бунтують яничари.

Р о к с о л а н а

Ви чули, матінко, султан іще на ловах,
А там послі приїхали здалека,
Вони забагли зустрічі зі мною.

В а л і д е

Такого досі ще ніколи не було,
Щоби послів приймала башкадуна.
Та що я бачу? Як посміла ти
Лице своє художнику відкрити?
(Роздивляється те, що малює художник).

Х у д о ж н и к

Це те, що бачу крізь серпанок я,
Угадую по голосу султани
Божественні ці риси неземні.
Вона не відкривала запинала.

В а л і д е

Послухай, Роксолано. Ти дитя,
Хоч маєш двох синів уже і доньку,
Ти ходиш без серпанку на лиці
По всім сералю, ніби європейка.
Заходиш вільно ти до селямлику¹,
А заманеться, входиш при чужих
До залу тронного, хоч падишах в ту мить
З візирами зібрався на диван
І навіть із достойніших ніхто
У селямлик не сміє заглядати.

Р о к с о л а н а

Мені все те дозволив сам султан.

В а л і д е

Тебе кохає муж і все прощає,
Бо ти його хасекі і душа.
Але чиновники високі і муфтій
Цього простить не можуть, зрозумій.
Коли б ти знала ремствування їх,

¹ С е л я м л и к — чоловіча частина султанського палацу.

Була б ти обережнішою, дочко,
Я б не хотіла, щоб до Ескі-сералю
Тебе відправили у молоді літа.

Б л а з е н ь

Сміються над султаном вже паші,
Мовляв, приріс до рабської спідниці,
Що замість селямлику гаремлик,
А замість гаремлику селямлик
Він заведе у палаці своєму.

Р о к с о л а н а

Спасибі за пораду... Тронний зал —
То для мужчин, я добре розумію
І більш туди ніколи не зайду,
Коли візир великий із султаном
Там раду матимуть... Проте
Муж півжиття проводить у сідлі,
Як і його візири, чи на морі...
Без них же хтось повинен у Стамбулі
Вирішувати справи невідкладні.
Муфтії все молиться,
кади-ель-аскер¹ — спить,
Улеми² зубрять писанку корану,
Мов ті папуги... Мозок зажирів.
Куди їм думати? А нітанджі³ пихатий,
Той просто дурень.

Б л а з е н ь

А нітанджі пихатий — той просто дурень...
Мудро — ха-ха-ха...

В а л і д е

Іди до себе, блазню, не блазнюй.

¹ Кади-ель-аскер — військовий суддя.

² Улеми — вчені.

³ Нітанджі — державний секретар.

Служниця вводить стару туркеню. Вона падає на коліна.

Туркеня

Я з бідного кварталу у Стамбулі
Тобі свою подяку принесла
За те, що ти будуєш для голодних
І кухню, й кафеджі. Прийми, султано,
Рушник, який ночами гаптували
Для благодійниці своєї бідняки.

Роксолана

Спасибі, мамо. Хоч туркеня ви,
Але мою матусю нагадали.
Прошу вас, встаньте. Бачу, хворі ви...
Я ще будую дім для престарілих,
Щоб жебраків поменшало нужденних,
Лічницю для стамбульських бідняків
Я буду будувать при Бедестані...¹

Валіде

Де гроші ти дістанеш на все те?

Роксолана

Звичайно, дасть султан. Він обіцяв...

Валіде

Такими забаганками казна
Спустошена уже у Сулеймана.

Роксолана

Казну не я спустошила, війна.
Вона дає лиш втрати, не набутки...

¹ Б е д е с т а н — головний стамбульський базар.

Валіде

Ти хочеш бути мудрішою за всіх.
Я знаю, дні проводиш при синах.
То твій обов'язок... Але оці поети,
Художники, що ждуть тебе в саду,
До чого це? Ніяк не розумію...
Я раджу їм покинути сей сад.

Валіде вийшла. За нею попленталися художник і поет.

Роксолана

О, розумію вас я, валіде!
Високая Колиско, ви нещирі!
В гаремі знов збира кизляр-ага
Своїх достойників високих. І мудрують,
Як вбити Ібрагіма вже за те,
Що смів невірний, грек, візиром стати.
І що зробить з султаною? Чи в міх
Її зашити і втопить в Босфорі,
Чи видумати казочку про зраду?
І як помститися султану Сулейману
За смерть Ферхад-паші, що яничарів
Водив за здобиччю, як кровожерний вовк?

КАРТИНА III

Прибираючи прийомний покій Роксолани, Літана гірко плаче. Син Роксолани Селім вправляється у фехтуванні.

Селім

Чого ти плачеш гірко так, Літано?

Літана

Убито мого батька на війні,
Тепер сама я на всім білім світі.

Селім

А я ж тебе, Літанонько, кохаю.
(Цілує її).

Літ а н а

Молодший ти за мене. Буде батько
Гнівитися. А що султанша скаже?

Селім

Дорослий я і не боюся їх.
(Обіймає Літану).

В цю мить входить Роксолана. Присоромлена Літана сховалася.

Роксо л а н а

Селіме, сину! Бачу, ти підріс,
Та ще зарано мати тобі коханку.

Селім

Ні, вже не рано. Та мені видніше.
У гаремлику — лиш старі мегери,
Я ж — хочу розважатись, зрозумій!

Роксо л а н а

Ти, бачу, пив. Хто дав тобі вина?

Селім

Сухий закон у турків, а мені
Вина дали монахи-християни.

Роксо л а н а

Набив ти брата меншого свого.
Літану, чесну дівчину, зобидив
І матінку не хочеш шанувати.

С е л і м

Мені казали, ніби ти купуєш
Кістки гієни і на них ворожиш.
Тим батька причаровуєш мого.

Р о к с о л а н а

Хто се сказав?

С е л і м

Іще шептали,
Що ти влила трутизну в мою кров
І я тепер не буду справжнім воєм,
А жалісливим стану, як і ти,
До тих собак невірних, християн.

Р о к с о л а н а

Селіме, вчила я тебе любити
Усіх людей, що перед богом рівні.
А бог один. Бо ж так нас навчає
Святий коран і Магомет-пророк.

С е л і м

В корані сказано, що прощення гріхів
Одержить той, хто вмер на полі бою
І хто оберне в віру Магомета
Побільш невірних. Ти ж чомусь ночами
Ще хрестишся. Я бачив сам, клянусь!

Р о к с о л а н а

Якщо ти підглядає, я заклинаю
Ніде про це нікому не казати!

С е л і м

Я б вмер від сорому, коли б сказав про це.
Мене і так пекучий палить біль,
Що мати моя — донька козаків,
Яких усі ми змалку ненавидим.

Мій прадід Баязид ходив на землі руські,
Аж до Сибіру нищив все дотла,
А дід Селім в звитягах підкорив
Могутню Персію, і Сірію, й Єгипет.

Р о к с о л а н а

Даремна, значить, вся моя наука.
Входить донька Роксолани — Міхрімаг.

М і х р і м а г

Він знову тебе, мамо, розтривожив.
Селіме, чом недобрим ти ростеш?
Ти ж обіцяв своїй сестрі коханій,
Що будеш чемним з матінкою завше.

С е л і м

Иди ти геть і місце знай своє.
Ти дівчина, а я майбутній воїн,
Мене учили бути завжди жорстоким,
Як дід Селім, як прадід Баязид.

Р о к с о л а н а

Ну, хто учив? Скажи, я знати мушу.

С е л і м

Учив візир великий Ібрагім,
Муфтії старий, улеми і хатіби...
Лиш ти одна навчаєш всіх любити.

Р о к с о л а н а

Всі проти мене, всі! Одна лиш Міхрімаг
Із добрим серцем виросла між звірів.
Селім же, ніби те гадюченя,
Жалив ще змалку.

С е л і м

Ось скоро султаненко Мустафа
Престол посяде батьків і тоді

Тебе й мене чекатиме розплата,
То чи pomoже мамі доброта?

Роксолана

О боже! Це говорить навіть син.

Міхрімаг

Ізнову мама плаче. Ох, Селіме,
Прихід твій завжди мамі на біду.

Селім

О, Ібрагім-паша, то справжній муж.
Прибув він із Єгипту весь у злоті,
Мені цю саблю він подарував,
На ній сіяють справжні самоцвіти,
Казав, що подарує єгиптянку,
Яка красою всіх затьмарить зможе,
А слуг у нього більше, ніж в султана!

Роксолана

Візир візирів хитрий Ібрагім
Усюди діє спритно проти мене.
Чого він прагне? Ну ж, поклич його.

Міхрімаг і Селім виходять.

Роксолана

(впала на коліна, молиться)

Чи знала ти, що от наступить мить,
Коли усе це здасться мішурою?
А кобза вуйкова у серці задзвенить,
Немов матусі голос над рікою?

Входить Ібрагім-паша. Він ще в дорожній одежі, весь сіяє золотом. На руках дорогоцінні персні.

І б р а г і м

Я бачив, як молилася натхненно
Султана Роксолана, позабувши,
Що бог її аллах, а не Христос.

Р о к с о л а н а

Ми мали спільну віру, Ібрагіме!

І б р а г і м

Звеліли її турки потоптати,
Прийняв давно я віру Магомета.

Р о к с о л а н а

І кривдили безбожно одновірців
На морі і на суші все життя.

Ні в кого не питаючи дозволу, до покоїв Роксолани вбігає
легка, як місячне сяйво, Міхрімаг, тягнучи за руку свого
вайлуватого нареченого Рустема.

М і х р і м а г

Я, матінко, з Рустемом. Ви пробачте нам,
Що ми ввірвались так, не поспитавши.

Р у с т е м

Спасибі вам, володарко, за те,
Що ви відкликали мене із диких гір,
Де кожен день на мене смерть чигала.
Й за те, що ввів мене султан в диван
І став ваш вірний раб державним мужем.

Р о к с о л а н а

До чого все це ти згадав, Рустеме?

М і х р і м а г

Рустем освідчився в коханні вашій доні.

Р у с т е м

Я прошу в вас її руки, султано,
І хочу, щоб ви нас благословили.
Клянусь, що буду, як велить аллах,
Її тримати в страху і покорі.

Р о к с о л а н а

Чи любиш справді ти її, Рустеме?

Р у с т е м

Ми вже давно закохані. Цю тайну
Наважилися нині лиш відкрити.

І б р а г і м

Ти добрий воїн, знають всі, Рустеме,
Але який із тебе буде муж?

Р о к с о л а н а

Чи згодна Міхрімаг?

М і х р і м а г

Я, матусю,
Зроблю все так, як скажете ви з батьком.

Р о к с о л а н а

А чи султан вам дав благословіння?

Р у с т е м

Я був у нього, й він пообіцяв
Зробити нам весілля найпишніше.

Р о к с о л а н а

Хоч Міхрімаг ще надто молода,
Султану я перечити не смію.

Молоді, взявшись за руки, виходять.

І б р а г і м

Яким зухвалим став колишній конюх.

Р о к с о л а н а

Не забувайте, й ви колишній раб!
Псуєте ви Селіма, Ібрагіме!
Прошу не дарувать йому дівчат,
Дорогоцінну зброю і не вчити
Його ненавидіть невірних й рідну Русь...

І б р а г і м

Невже чекати буде Роксолана,
Доки султаном стане Мустафа
І виморить її синів коханих,
А голова її злетить з плечей?

Р о к с о л а н а

О дикий Схід! Страшний закон Фатіха,
Що старший син вбивать молодших має,
Щоб не було суперників на трон...
Його.б змінити мусив Сулейман.

І б р а г і м

Закон цей навіть він змінить не в силі.
Але позбутись можна Мустафи...
І в цьому я міг стати б вам в пригоді,
Коли б ми спільно діяли.із вами.

Р о к с о л а н а

Проти султана? Так? Ну ж, говоріть!

І б р а г і м

Про те, що я купив вас, він не знає,
А міг би взнати...

Роксолана

І тоді вам — смерть?

Ібрагім

Султані теж.

Що б найясніша мовила на те,
Коли б я полічив усі галери,
З яких за десять років утекли
Невільники на Русь і Україну,
І показав ті свідчення правдиві
Самому Сулейману?

Роксолана

Ви б посміли?

Ібрагім

Гадаю я, що дійдемо ми згоди.
Вважайте — скуті ланцем, ми йдемо
До спільної мети.

Роксолана

Господи, якої ж?

Ібрагім

Зі смертю Мустафи ваш син Селім
Господарем всієї Порти стане.

Роксолана

Негіднику! А що, як я про це
Та розповім негайно Сулейману?

Ібрагім

Тоді вже, будьте певні, що султан
Узнає, як його жона кохана
Ключі у нього краля від темниць
І бранців на свободу випускала.

Роксолана

Ні, ви не смієте! Я згоди не дала.

Ібрагім

Подумайте як слід, ясновельможна!

Роксолана

І що ж мене чекає? Говоріть!

Ібрагім

По смерті Сулеймана ви — шахиня.
І для Русі зробити можна більш,
Ніж удалось зробити за Сулеймана.
До того ж я... Я вас люблю давно...

Роксолана

Яка олжа! Ніколи, ні за що
Ні в яку спілку з вами! Ви мерзенні.
Ви потоптали, зрадили народ,
Що породив вас.

Ібрагім

Нікчемні ті потуги,
Що ними берегли ви рідний край.
Дурили вас усі... Ординці, як ходили,
Так ходять і тепер на Україну.
Ваш Стефан потонув у Чорнім морі
І дервіш теж... А Данко повернувся,
У яничарів він... я вам пришлю його!
(Виходить).

Роксолана довго і гаряче молиться. Крадучися, Літана вводить яничара Данка.

Роксолана

Очам своїм не вірю... Данку, ти?
А де ж мій Стефан, де наш вуйко Бог?

Д а н к о

Галера наша не дійшла до цілі,
Її, неначе тріску, по морях
Вітри носили, доки десь о берег
Не вдарило і не розбило вщент,
Так, що від неї й сліду не лишилось.
Не виплили на берег ті, кого
Ви хтіли повернути Україні.
Загинули і вуйко Бог, і Стефан,
Лише мене до берега прибило.
Із стерновим-галерником.
Пірати нас з собою узяли,
За викуп віддали знов яничарам.

Р о к с о л а н а

То їх немає. Й знову я сама,
І вісточки не прийде з України...
А як дізнавсь про тебе Ібрагім?

Д а н к о

Та він же й викупив, дав гроші не малі
Й привіз мене до Золотого Рогу.
Він друг ваш ніби, тому й розказав
Я все йому по правді, без утайки.

Р о к с о л а н а

Ех, Данку, Данку! Се не друг, а ворог,
Готовий він до змови проти нас,
Ненавидить мене і Сулеймана,
А той йому ще вірить і не зна,
Що Ібрагім готовий і на зраду,
Щоб тільки перевершити султана.

Д а н к о

Ясновельможная султано! Побував я
На Ет-Мейдані. Там бунтують

В казармах яничари. Злі на вас,
Кричать, що ви і відьма, й чарівниця,
Приворожили їхнього султана
І змусили убить Ферхад-пашу.
Що вже казна спустошена до краю
І їм давно не видають платні.
Ви чуєте, вже в брами б'ють Топкапи.
Хтось намовляє військо проти вас,
Гінця негайно шліть до Сулеймана,
Чи встигне він ще вам допомогти?

Р о к с о л а н а

Замало в мене друзів. Я одна
За Брамою Блаженства в вічних муках.
Між яничарів юний шах-заде,
Синок черкешенки, моєї ворогині,
Найстарший син султана, бешкетує.
Вжè яничари звуть його султаном.

Д а н к о

Ви дайте мені фірман до султана.
Він, кажуть, нині на галері в морі,
Я віднайду його, де б він не був.

Р о к с о л а н а

На перстень мій. Дарунок Сулеймана.
Перепусткою буде він тобі.
(Сіла до столу, швидко пише).
Ось лист — він без печаті. То не фірман,
Лиш крик душі: «Рятуй мене, султане!»
Коб не сини, воліла б краще вмерти!

Роксолана виглянула через вікно на вулицю. До гарему долинув рев натовпу. Б'ють барабани, здригаються мури. Стає на коліна, молиться.

Якому богу маю я молитись,
Своєму чи чужому? Хай врятує
Дітей моїх. А я готова вмерти.
Раба твоя я, боже, і раба
Султана-мужа і його рабів.
Невинною у всьому винна стала.
Вже б'ють вони в сералю ближню браму.
Як їм сказати, що я така ж раба,
Як і вони, що серце не радіє
Ні від смарагдів блиску, ні від злата,
Коли панують ницість і підлота.

З'являється Сулейман.

Сулейман

Я захищу тебе, моя кохана.
І не впаде з твоєї голови
Ні волосинки, дорога Хассекі.

Роксолана

О слава богу. Чуєш, мій султане,
Як гатять в перевернуті миски
Ці яничари бідні і гадають,
Що нагодує їх лиш смерть моя.
Все, що могли, вони вже зруйнували,
І палац Ібрагіма, і лічницю,
Яку я будувала жебракам,
Тепер кричать: «Давай гяурку, відьму!»

Голоси

За смерть Ферхад-паші смерть Сулейману!
Усім гяурам, Ібрагіму — смерть!

Сулейман

Вони все мстять за смерть Ферхад-паші.
Я вийду і скажу їм, що платню
Уже привіз їм Ібрагім з Єгипту.

Роксолана

Благаю вас, о, не робіть цього,
Вони в сліпому гніві можуть вбити
І падишаха, хоч зовуть вітцем вас.
(Подумки).

А може, краще смерть, за те що смів
Стефаніка позбавити він волі?..

Сулейман

(звертається до своєї охорони)

Привести яничарського агу
І всіх призвідників цього сліпого бунту.
Я буду говорити з ними сам.

До приймального покою входять яничарські аги, доноситься
клекіт розбурханого війська.

Яничар-ага

Позвав нас падишах, що своє військо
Три роки обіцянками годує.
Чи не для того, щоб сказати нам,
Що вже давно в Еді-куле скарбниця
Спустошена його гяуром-греком
Й невірними, які його обсіли.

Сулейман

Ти смієш так зі мною говорити?
Гей, чауші, візьміть цього зухвальця!

Призвідці бунту хотіли кинутися на Сулеймана, але його за-
ступили придворні тілохранителі.

Роксолана

Мій Сулеймане! Дайте їм платню,
Щоб не лилась даремно кров невинних.
(Непомітно виходить).

Сулейман

Прибув з Єгипту Ібрагім-паша,
Наповниться в Еді-куле скарбниця.
Я виплачу негайно яничарам
Удвое, втрое більше, як завжди.

Голоси яничарів

За смерть Ферхад-паші — чужинцям смерть!
А гроші вимагаємо негайно...

Сулейман

Ідьте на Ет-медан, там роздадуть
Усім скарби з державної скарбниці.

Натовп яничарів ринувся на Ет-медан. Чути вигуки:

І відму ту, гяурку, що сховалась,
З синами-недоносками давно вже
Пора за коси витягти з гарему!

Сулейман

Призвідців бунту я ще покараю,
Мужі високі — хай лишаться тут.

Високі достойники султанського двору, лишившись, розсідаються на шитих золотом парчових міндерах. Рев натовпу на вулицях Стамбула віддаляється.

Сулейман

Позвав усіх я вас, щоб привітати
Тагмаса, шаха перського, який
Сів на престол отецький Ісмаїла
Й високу Порту здумав зневажати.
З цієї нагоди ми разом з муфтієм
Пошлем йому фетву... Сідай, пиши.
(Диктує фетву. Муфтії сів до столу, записує).
Наш вороже! Ховайся в землю ти
Чи високо, як птах, злітай у небо,

Висока Порта (себто ми із вами!)
Знайдемо тебе хоч би і під землею
І світ очистимо від нечисті твоєї.
З дурної голови здійми корону,
Вдягни ковпак і поклонись доземно
Високій Порті і її султану...

Яничари пожвавішали, сміються. Видно, що фетва їм до вподоби.

В е л и к и й м у ф т і й

(додає продовження фетви від себе)

Фетва великого муфтія дозволяє
Убивство всіх гяурів, всіх невірних,
Бо ж писанка корану учить нас:
Воюйте із невірними близькими,
Нехай жорстокість вашу пам'ятають,
Де б не зустріли їх — вбивайте люто...

Запала важка мовчанка. Всі повернули голови до дверей, у яких появилася весь у золоті І б р а г і м у супроводі з б р о є н о с ц і в.

І б р а г і м

Привіз дарунки я володарю світів,
З Єгипту й Сирії везу мільйон дукатів.
Султану шапку я дарую золоту
Із діамантом в п'ятдесят каратів.
А яничарам золотого обруча
Дарунки повезли мої верблюди
На Ет-медан. Там роздавать їх будуть.

Яничари золотого обруча і високі достойники султанського двору поспішають до виходу, щоб потрапити на Ет-медан за дарунками.

В е л и к и й м у ф т і й

(Залишаючи зал дивану, повторює)
Воюйте із невірними близькими,

З далекими воюйте всі так само,
Де б не зустріли їх — вбивайте люто...

Сулейман
(до Ібрагіма)

Ти зрозумів, чого вони хотіли?
Твоєї смерті і моєї теж.
Дари твої так вчасно підспіли,
Тому і вдячний я тобі без меж.
Твою дружину мусив я сховати
В моєму палаці. Вже дралися на мури
І за Блаженства Браму бунтарі.
Прибув я вчасно, кинув маслаки
Я цим вовкам, щоб вберегти Хатіджу,
Тебе й Сельджук-султанію, сестру.
Та полетять ще голови невірних,
Чия з них буде першою, не знаю...
Йди до дружини, та вертайсь скоріш,
Ще матиму з тобою я розмову.

Ібрагім виходить.

Роксолана
(ввійшла швидкими кроками,
ридаючи кинулася на груди Сулейману)

Але чому, скажи мені, султане,
Не покара ніхто кизляр-агу,
Який збирав призвідців у гаремі,
Усіх, що прагли смерті Роксолани,
А може, і твоєї, Сулеймане...
На зборищах бувала й валіде,
Твоя сестра Хафіза й сам муфтії...
Його фетва — ніж в серце Роксолани.
І все той євнух, той кизляр-ага...

Сулейман

За це він буде скараний на смерть!
Негайно приведіть його сюди.

Султанські чауші приводять кизляр-агу.

Сулейман

За те, що ти, найстарший у гаремі,
Порушив недоторканість сералю,
Ти маєш вмерти!

Кизляр-ага

(падає ниць, цілує сандалі султана, благає)
Не винен я, помилуйте старого...

Сулейман

Кизляр-агу відправити негайно
В Еді-куле... В найглибше підземелля!
Без права виправдання й вороття...

Султанські дільсізи накиннули на кизляр-агу петлю, потягли
в темницю.

Високої Қолиски — валіде —
Моя рука торкатися не буде.
Розумна жінка все збагне сама.

Роксолана

Але муфтій... Це ж він кричав отут:
Вбивайте всіх невірних, де б не стріли.

Сулейман

Від муфтія залежить і султан,
Я дав йому фетву, і цього досить!

Входить чорний євнух з багатими дарунками від Ібра-
гіма.

Є в н у х

Від Ібрагім-паші ясновельможній
Приніс я подарунки: срібло, й золото,
І скриньки із смарагдами, що сяють
Як ваші очі, дорога султано.

Р о к с о л а н а

(відкрила скриньку, повернула її євнуху)

Скажи, що я, хоч куплена раба,
Та щедро обдарована султаном
І від рабів дарунків не приймаю.

С у л е й м а н

Чому зневажила Хасекі Ібрагіма?

Р о к с о л а н а

Я можу помилятися. Але мені здається,
Що він хотів би знищити мене
За те, що я твоя жона й Хасекі,
І прагне перевищити султана.
Погляньте, як він вдягнений, як сяють
На пальцях персні, скільки слуг
Завів собі. Для чого те, скажіть?

С у л е й м а н

Це витвір рук моїх. Купив його хлоп'ям
Колись в Манісі я задля розваги.
Він добре грати вмів і співав,
І те мене втішало й розважало.
Він потім сокільничим став моїм,
Доглядачем покоїв, зброєносцем.
Тепер візир. І все те я зробив.

Роксолана

Неширий він, я відчуваю це,
Як може тільки жінка відчувати.
Застерігаю вас. Ой буде ще біди
Вам з греком цим, побачите, султане.

КАРТИНА IV

Тронний зал. Сулейман сидить на золотому троні османів. Великий візир Ібрагім стоїть перед ним, не сміючи сісти на позолочений міндер, який підставив йому султанський пейк¹.

Сулейман

Давно ти не відвідував мене,
Як в кращі дні, коли ми вдвох з тобою
Читали Нізамі, пили шербет,
А потім грав мені ти на віолі.

Ібрагім

Візир візирів має стільки справ,
Що де вже Арістотеля читати
Чи грати на віолі, як в ті дні,
Коли ми ще не думали про те,
Як цілий світ завоювать для себе.

Сулейман

Ні, не для себе. Діяв я завжди,
Як навча пророк нас, Магомет,
Що на землі усій повинен бути
Один володар.

Ібрагім

І то — османський меч!

¹ Пейки — охоронці, що оточують султана.

Сулейман

В дивані ремствують на тебе, Ібрагіме,
Як став великим ти візиром й сераскером —
Скінчились тоді наші перемоги. Цілий світ
Готовий стати на османську силу.

Ібрагім

У перемогах славиться султан,
Зате в поразках винні лиш візири.

Сулейман

Я удавав, немов не бачу їх,
Твоїх поразок в битвах і походах,
Тому й прощав. І там, де б мав карати,
Я щедро обдаровував тебе.
В Угорщині за стільки літ війни
Не зміг ти взяти жодної фортеці.
Я з сорому готовий був згоріти.

Ібрагім

Але ж з тріумфом нас зустрів Стамбул.

Сулейман

Ми лиш вдавали з себе переможців.
Своїм військам не міг ти дати ради,
Я їм платив з державної скарбниці
І, честь рятуючи візира-сераскера,
З-під Відня наказав їм відступати.
Два місяці ішли вони назад
У дощ і холод, у мороз й негоди,
І скільки марно згинуло тоді
Ісламських воїнів. Де наші перемоги?
Їх обіцяв мені султан-сераскер.

І б р а г і м

Мій повелителю. Усім писали ви,
Що в милосерді мудро відхилили
Можливість здачі Відня, бо утік
Король австрійський Фердинанд до чехів
І не зустрівся з вами через те.
Ми переможцями вернулися в Стамбул,
І всі кричали: «Сулейману слава!»
Я відтоді не чув від вас докорів.

С у л е й м а н

Султан Мехмед завоював півсвіту,
Але Белград не взяв. Це я його скорив.
Та після мене ти уже не зміг
Наміцно закріпити ту перемогу.
У перському поході втратив ти
Піввійська мусульманського. В Тагмаспа ж
Не згинув жоден воїн. Але ти
Ще й вихваляв його підступно у листах,
Які ти слав таємно Мустафі.

І б р а г і м

Листи до Мустафи? Це знов намова...

С у л е й м а н

Не годен бути ти головним візиром,
Ніякий ти не воїн, не стратег,
Ти засліпив мене фальшивим блиском
І вірністю. Та навіть і вона
Фальшована була. Хотів ти стать
хондкар ом ¹.
Із ким завгодно, а мене продать!
Що смів візир пропонувать султані?

¹ Х о н д к а р — імператор.

Ібрагім

Нічого, крім дарунків. Я клянусь.

Сулейман

Ти натякнув про спілку із тобою.

Ібрагім

Це все брехня. Такого не було!

Сулейман

Ну, а листи до Мустафи — це доказ!
І вартий він твоєї голови!

Ібрагім

Це просто помста хитрої султани
За те, що я купив її, рабу,
І вам подарував, про це ні слова,
До речі, не сказавши...

Сулейман

Я це знав.

Але узнав запізно. Ти все ждав
Нагоди, щоб розправитися з нею.
Таку нагоду маєш. Ти помреш!

Дільсізі накинулися на Ібрагіма. Зв'язали, виволокли його тіло. Тільки зойк розтанув у тронному залі.

КАРТИНА V

В султанській палаці Топкапи. Сулейман Пишний звертається до придворних султанського дивану.

Сулейман

Збираюся ізнову я в похід
На ворога мого, прелютого Тагмаспа,

Нікчема той вже розпочав війну,
Забувши те, що я Володар віку,
Що край його завоював колись
Ще мій отець і шах є наш підніжок.
Послав наказ я сину Мустафі,
Нехай готує військо своє в Конї,
Щоб відсіч дати Тагмаспу, що схотів
Від Порти незалежності задарма.

Р о к с о л а н а

Ізнов війна... Невже того не досить,
Що світ залитий кров'ю. Мій султане,
Уже ж вам важко й на коня сідати,
Пора б спочити... Хай би воювали
Візири ваші.

С у л е й м а н

О, я ще повоюю,
Вони мою іще узнають силу!

Входить придворний чауш.

Ч а у ш

Володарю ясновельможний, від Рустема
Прибув до вас Ахмед-паша. Впустити?

С у л е й м а н

Мій зять Рустем сераскером походу
Призначений. Мені він так потрібний.
Давай сюди хоч посланця від нього.

Входить Ахмед-паша, падає перед султаном ниць.

А х м е д-п а ш а

О сонце світу. Я прибув до вас
Із табору, що став у Аксараї,
Я був також у Конї, в Мустафи.
Доповісти я вам негайно мушу,

Що яничари Мустафи бунтують,
Султаном називають шах-заде,
Бо Сулейман, мовляв, уже не годен
Водити військо проти ворогів,
Бо з нього сиплеться давно пісок і тирса,
А Мустафа — султан, їм богом даний.

Сулейман

То я старий! Не годен воювати?
Ну, я ще покажу, хто з нас не годен!
Похідну мені збрую і коня!
Відбуду нині ж я до Аксарая!

Роксолана

О повелителю, це Босфорена
Всіх підбиває проти вас, султане!

Сулейман

Беру з собою нині двох синів:
Селіма й Баязида. Щоб не заривався
Той Мустафа пихатий, я одного з них
Призначу там же спадкоємцем трону.

Султан нашвидку прощається з Роксоланою і вирушає в похід до Малої Азії, ще не вирішивши остаточно долю Мустафи, та вже відчуваючи, що на землі для них обох немає місця.

ЧАСТИНА ЧЕТВЕРТА

КАРТИНА I

Покої царевича Мустафи в Манісі. По всьому видно, що шахзаде М у с т а ф а живе на широку ногу. Він почуває себе мало не султаном, оточив себе людьми, що славлять його, як наслідника престолу.

Б о с ф о р е н а

Спасибі валіде Хафсі. Це ж перед смертю
Вона умовила султана дати згоду
Послать тебе намісником в Манісу.
Тут Сулейман також ждав смерті батька,
Щоб стать султаном. Він в грізного Селіма
Єдиним сином був. Що жде тебе, не знаю!
Невже султан не розуміє, що тебе
Пора назвать намісником престолу.

М у с т а ф а

Я син султана, первородний син.
З дитячих літ я вірив в те, що стану
Султаном справжнім. Не таким, як батько,
А зовсім іншим. Буду діять так,
Щоб всі мене любили, але широ,
Я буду прагнуть перемог і миру.
В мені є кров черкесів, отже, я
Ніколи не топтатиму тих гір,
Того народу, звідки моя мати.

Б о с ф о р е н а

А шаблею ти мусиш володіти,
Щоб відбивать нападників лихих.

М у с т а ф а

Мене навчили добре яничари.
Кинджал, що кине на скаку твій син,

До муру легко може пришпилити,
Немов метелика, нападника лихого.

Б о с ф о р е н а

Я вірю, ти помстишся за весь глум,
Який колись зазнала твоя мати
Від Роксолани, від тії рабині,
Що із Стамбула вижила мене
Із первородним сином. Батьку теж
Ти не пробачиш кривд, султаном ставши.
Запам'ятай: ти обраний аллахом.
То ж зодягай свій золотий кафтан,
Щоб знали всі, що ти султан майбутній.

М у с т а ф а

Я знов одержав лист від Ібрагіма.
Клянеться він в прихильності до мене,
Нагадує мені вже в котрий раз,
Що Сулейман старий вже і недужий.

Б о с ф о р е н а

Склади достойну відповідь йому.
І натякни, що буде він в пошані,
Коли проб'є і твій великий час,—
То будеш мати спільника і друга.
Вже зірка Сулеймана закотилась,
Твоя ж от-от повинна засяяти.

М у с т а ф а

Хто зна, чи Ібрагім одержав ті листи,
Що я писав? З цього листа не бачу...

Б о с ф о р е н а

Ти був необережним, сину мій,
Коли писав листи до санджакбегів
Сіваба, Діярбекіра і Конї,

Племен кизилбашів і мінбашів,
Питав у них, чи будуть тобі вірні?

М у с т а ф а

Я ще питав, чи прагнуть перемін
Мої прихильники в імперії османів,
Як ставляться вони до тих невірних,
Які в дивані правлять у Стамбулі.
А що, як хтось листи перехопив?

Входить придворний п е й к.

П е й к

Царевичу, прибув гонець султанів,
Привіз до нас жахливу новину,
Що страчений султаном Ібрагім...

М у с т а ф а

За що? Ти не спитав?

П е й к

Гонець сказав — за зраду.

М у с т а ф а

То клич його мерщій!

Входить гонець.

Г о н е ц ь

Привіз я вам, о сяйний шах-заде,
Султанський фірман.

(Подає папір. Мустафа читає).

Сам султан звелів,
Щоб шах-заде із матір'ю, з двором
В Амасію далеку перебрались.

М у с т а ф а

Так, так... Це пише батечко султан,
Що Мустафа, його найстарший син,
Ним вигнаний в Амасію далеку...

Б о с ф о р е н а

Але за що? Скажи? За що ця кара?

М у с т а ф а

Володарем в Манісі відтепер
Призначено Мехмеда... Батьку, я не вірю!
(*Бігає по кімнаті*).

Ха-ха! Султане! Син твій зрозумів,
Чого хотів від мене ти на ловах!
Про благородство ти казав, про те,
Що сам повинен відректись я трону
На користь старшого з синів від Роксолани.

Б о с ф о р е н а

І він це смів! Мехмед вродився кволим.
Селім — розпусник та іще й пиятик.
Ні, тільки ти, мій першородний син,
Один достоїн трону падишаха.

М у с т а ф а

Мені pomoже тільки перський шах,
Негайно, зараз —
шлю гінця Тагмаспу!

КАРТИНА II

Сулейман Пишний став табором у Малій Азії. Його непокоїть могутність перського шаха Тагмаса, сильного противника османів. Але в Малу Азію привела його ще й недовіра до власного сина Мустафи, який є намісником у Магнесії і користується яничарським прихиллям та симпатіями перського шаха.

В наметі Сулеймана Пишного — похідний імпровізований трон, на якому сидить султан Сулейман. На гаптованих золотом міндерах розмістилися: праворуч — Рустем-паша — великий візир; ліворуч — воєначальники.

Сулейман

Ану, візьми перо, Рустеме любий,
Напишемо ми шахові Тагмаспу,
Який себе бундючно величає
Царем царів, а з Персії своєї
Не бачить далі від свого носа,
Що Сулейман, як схоче, повоює
Його Іран й Туран: кизилбашів, шиїтів
Ще більше переріже, ніж раніш.

Рустем

Їх злить, що перейшли у наші володіння
Святині їхні Кербела й Неджеф.
В Неджефі — гріб великого Імана,
Хосейна, його сина, — в Кербелі.

Сулейман

Пиши, що не ходити їм туди на прощу,
Святинь Багдада їм не бачить теж,
Бо на землі є лиш один халіф,
Султан османів...

Рустем

Я знову чув те саме, що казав
Ще вдома найяснішому халіфу:
Намісник Азії Малої, Мустафа

Вступив із шахом Персії Тагмаспом
В таємну змову... Хоче він із ним
Піти на тебе, царю всіх царів,
Щоб відібрати престол, а нам потому
Зітне він голови, як пише у листі.

Сулейман

Мій виплодок посмів таке замислити!

Рустем

Його черкеска-мати підбиває,
Щоб відомстити тобі за Роксолану.

Сулейман

Аж із Стамбулу я прибув сюди,
В степи малоазійські, щоб зустрітись
Із кровним сином. Мушу жити в наметі,
Терпіти злигодні лише тому, що син
Задумав батька рідного зіпхнути
З його престолу... Ох, щеня нікчемне!
Хіба не дав йому я все, що міг?
Малої Азії намісником поставив,
Багаті слав йому не раз дари
В Амасію, в Магнесію, ще й матір
Прислав на поміч... Правду хтось сказав,
Що гадюча жалити змалку буде.

(Подумки).

Я сам відчув в військах, що яничари
Закохані у сина Мустафу.
Недобрий блиск у них в очах до мене.
Того й дивись, що стрелять із-за рогу
Не в ворога, а у свого султана...

Круг султанового намету збираються орти яничар. Вони збуджені, невдоволені тим, що султан затіває нову війну, прибув з немилістю до намісника Малої Азії Мустафи, якого вони встигли полюбити.

Р у с т е м

Бунтують знов місцеві яничари,
Нехай твій пейк сюди покличе сина.
Коли вони узнають, що нема
В живих зачинщика, притихнуть всі, як
миші.

С у л е й м а н
(до свого пейка)

Привести зараз Мустафу до мене...

Пейк виходить.

Переверніть всі килими в наметі,
А безязиким євнухам скажіть,
Як тільки дам я знак, нехай на шію
Йому шнурок накинуть без жалю...
Хай відшукає нітанджі листа,
Написаного сином до Тагмаспа.
Той доказ він не зможе заперечить.

Всі напружено прислухаються до кроків надворі і до шуму
яничарів, який наростає, мов хвиля. Входить М у с т а ф а в су-
проводі п е й к а.

М у с т а ф а

Вітаю тебе, батьку, в цих краях,
Де воїн має спати теж при зброї...
(Взяв батькову руку для поцілунку, але той
висмикнув її).

С у л е й м а н

Ні, Мустафа, не годен цілувати
Ти руку батька і свого хондкара!

М у с т а ф а

Я з чистою душею йшов сюди,
Чим провинивсь я так, що і руки твоєї
Не годен цілувати?

Сулейман

Жду, що ти

Все сам отут мені відкриєш широ
Про заговор із шахом Персії, про лист,
В якому ти збирався череп мій
На Баб-алі високій застромити.

Мустафа

Клянусь, хондкар, немає в мене змови
Із шахом Персії, хоч я його люблю.
Ми однолітки майже, він завзятий,
За сміливість його шиїти славлять
І люблять навіть чесні мусульмани
Із Сирії й Єгипту... Він простий.
А, втративши Багдад, свої святині,
Його народ сумує разом з ним.
Читав твої послання я до нього,
Які складав підступний зять Рустем,
Всі без пошани писані і з глумом,
Але дарма... Він, батьку, добрий шах,
Який народ жаліє кидать в битви.

Сулейман

Твої слова є свідченням того,
Що ти із ним не тільки був у дружбі,
А в змові проти мене... Цей папір
Писав, звичайно ж, ти?..

(Дає йому листа).

Ага, мовчиш!

Мустафа

Так, почерк мій. А слів таких ніколи
Я не писав...

Сулейман

Ну, досить... Ти помреш...

М у с т а ф а

Але ж листа так легко сфальшувати...
Чекай хвилинку, батьку, зупини
Оцих німих, яким язик ти вирвав.
Хотів ти, певно, щоб і син німим
І безязиким песиком крутився
Круг тої вісі, де олжа і кров...
Невже гадаєш, що я хотів
Посісти твій престол і воювати,
Як ти, малі народи, що не хочуть
Тобі скорятися. І багатіти з того,
Приймать дари, і почесні, і славу,
І ширити османів хижу владу
Від тихого Дунаю до Багдаду...
Клянусь, що ні... Я мріяв про одне:
Знайти собі пристанище для того,
Щоб матір бідну якось захистить,
Зібрати трохи грошей і втекти
В державу, де нема османів і султанів...

С у л е й м а н

Якщо той лист фальшований, тоді
Ти маєш вмерти ще й за ці слова...

М у с т а ф а

Я бачу, нікому мене тут захистити,
Та завтра, коли йтимеш за мою
Труною, батьку, в груди хай хоч раз
Ударить жаль за чесним Мустафою.
Ти ж не забудь звичаю, як вбиває
Хондкар когось з рідні, його коневі
Закапують подразниками очі...
Нехай хоч кінь заплаче по мені!

Р у с т е м

(помітивши вагання Сулеймана)

Хотів би він розжалобить тебе,
Хондкар хондкарів... Я скажу, що він
Ще й з Ібрагімом мав на тебе змову.

М у с т а ф а

Візир візирів, що замислив ти?
Яка межа ції брехні і зради?
Та знай, намовнику, тебе це не врятує!

С у л е й м а н

Кінчайте з ним!

На Мустафу накинулися євнухи, він пручається в їх руках.
Сулейман відійшов за занавіску.

М у с т а ф а

Даремно ти, хондкаре, заховавсь,
Дивись, як душать сина, щоб, бува,
Йому престол султанський не дістався.
Ох, проклинаю я тебе, тиране.

Вбігає черкешенка.

Б о с ф о р е н а

Де син мій?.. О довірливе дитя!
Як міг довірितись ти, хлопчику, шакалу,
Що батьком зветься... Він його убив...
Наступнику престолу, чом твій трон
Засипаний весь чорними пісками?

С у л е й м а н

Хто смів її впустити? Геть усіх!
Оцю змію з усім її двором
Відправити негайно аж до Бурси!

Дільсізи і пейки виштовхують черкешенку. Знадвору доноситься гамір і вигуки яничарів:

За голову невинну Мустафи
Ми вимагаєм голову Рустема!

Сулейман

Зібрати тут, в Актепі, весь диван,
Покликати муфтія і візирів...

Великий муфтії, візирі і нитанджі заходять до намету султана.

Рустем-паші наказую: віддать тургу
Ахмед-паші. Він м'якший і хитріший.

Нитанджі

(стиха до муфтія)

Великий конюх і султанів зять,
Як бачите, на це не сподівався.

Сулейман

(до Рустема)

Щоб орти яничар не дратувати,
Повернешся негайно до Стамбула,
Передаси всім волю падишаха.

(До Ахмед-паші).

Сідай, Ахмед-паша, складемо фірман,
Що спадкоємцем трону проголошує султан
Найстаршого із шах-заде — Селіма.

Ахмед-паша

(нише)

Селіма, сина Сулеймана й Роксолани,
Ми, повелитель Віку — Сулейман,
В присутності всього мого дивану
Вважаємо наслідником престолу.

КАРТИНА III

Султана Сулеймана, який повернувся з переможного походу проти шаха Персії Тагмаспа врочисто зустрічає весь Стамбул. Султан занедужав ще в дорозі і втратив свідомість. Його привезено в султанський палац. Роксолана, вся в чорному, в розпачі ходить по кімнаті. З нею — Літана.

Роксолана

О Сулеймане! Та невже це ви?
Вернутись з переможного походу,
Побачити тріумф всього Стамбула
Й померти так раптово. О мій муже,
На кого ти покинув Роксолану?
Покличте лікаря. Хай скаже все, як є!

Входить лікар.

Мій любий лікарю!
Скажіть мені всю правду.
Чому мене до мужа не впускають?

Лікар

Його величність, сонце всього світу,
Вже без свідомості лежить которий день.
Нічого я вам обіцять не можу.

Роксолана

Якщо султан помре,
то, значить, вступить в силу
Страшний закон Фатіха і Селім,
Призначений наступником султана,
Розправиться із братом Баязидом.
О боже! Порятуй моїх дітей!

Лікар

Хіба аллах. А лікар тут безсилий.

Роксолана

То ким була я тут, в оцім сералі,
Роками замкнена в гаремі, як в темниці?
Султаном і матір'ю синів?
Чому ж ніхто у мене не спитав,
Хто мав би сісти на престол султана?
Чому ж Селім? Так схожий він на мене,
Але жорстокий. Він не пожаліє
Ні матері своєї, ані брата...
Хіба не знав султан, що Баязид
Добріший, розумніший, пощадив би
Селіма-брата і його дітей.

Літана

Засніть хоч на годину... Котру ніч
Ви не спите в своїй тривозі й муках.

Роксолана виходить з свого покою. Назустріч їй із темних
нетрищ гарему виходить чорна тінь — М о й р а.

М о й р а

Спочиньте, всемогутня. Глупа ніч,
А ви все бродите... Так, так... велике горе
Звалилося на нас і на султану,
Та будьте мужньою, бо долі не минути.

Роксолана

Слова втішання... Всі нещирі, й злі,
І в душу — пазурами. Розідрати,
Кров випити, мов хижі упирі,
Й розправитись з чужинкою жорстоко.
Він ще живий?

М о й р а

Його душа давно
Знаходиться у прихистку аллаха.

Роксолана

Уже світає... Котрий день без сну...
(Повертається до свого покою).

Літана

Давайте я вас причешу, султано.
Усі навколо шепчуться про вас.
Вам треба побувати в Сулеймана,
В живого чи у мертвого... Ідіть!
Так можна й з глузду з'їхати від горя.

Роксолана

Здається, ще недавно, лиш учора
Я втратила свого старшого сина,
Мехмеда бідного. О, як же був він схожий
На султана... Лиш вродивсь німечним,
Бо не в любові він зачатий був...
В пониженні... Султан налив вина
Своїй рабі і наказав: «До денця!..»

Літана

У шлюбну ніч вино не можна пити,
Щоб не вродилось кволим немовля.
Це греки добре знали з давнини.

Роксолана

А що могла оця мала раба,
Її примусили, перечити не сміла...
Коли дізнавсь Мехмед про перемогу,
Він так радів за батька і за себе:
Адже зробивсь намісником в Манісі,
Як звідти батько вигнав Мустафу.
В честь перемоги любий наш Мехмед
В Манісі дав банкет... Лилось вино...
Я певна, вороги і там були,
Таємні звідники підступної черкески,

Що підливали сину. Мо', й трутизни
Сипнули в келих? Вмер він не в бою,
А при столі... І я була далеко.
Мені лиш мертве тіло привезли.
Скажи, Літано, що таке життя?
За мить любові — стільки горя й муки...

Л і т а н а

Мені сказали, що султан вже мертвий.

Р о к с о л а н а

(зблідла, схитнулася, заломивши в нестямі руки)

Невже це все? Любила я тебе, султане,
За те, що ти підняв рабу до себе,
Чи ненавиділа за вічне рабство те,
Від тебе суджене? Сама того не знаю...
(Опам'ятавшись).

Позвать Ахмед-пашу і Баязида!

Входять великий візир Ахмед-паша і Баязид.

Звершилося. І як не важко нам,
Султаном має стати Баязид...
І це — негайно!

А х м е д - п а ш а

Але ж султана воля...

Р о к с о л а н а

Була б дарована мені хоч ніч з султаном
Після того походу, все б змінилось.
Він відмінив би рішення своє,
Яке прийняв по смерті Мустафи
Далеко від Стамбулу і від мене.

А х м е д - п а ш а

А як султан ще, може, оживе?

Роксолана

Не оживають мертві! Душа його давно
У прихистку аллаха. Так сказали...

Ахмед-паша

З'явився в горах знов лже-Мустафа,
Який запраг посісти трон султана,
Він суне з військом прямо на Стамбул,
І хто ж його зупинить? Баязид?

Роксолана

(до Баязида)

Бери надійних воїв і мерщій
В похід на самозванця Мустафу.
Як привезеш ти голову його,
То визнає тебе й диван султаном.

КАРТИНА IV

Минула ніч і ще день. На ранок до султани прийшла її
донька, розчулена Міхрімаг.

Міхрімаг

Моя матусю, чому ви сама?
Чом не йдете до батька? Всі дивують.

Роксолана

Хіба він не помер? Хіба живий?

Міхрімаг

А вам ніхто про це ще не сказав?
Я говорила з батьком ще учора.

Роксолана

Чому ж мене до нього не пускали
Його придворні? Всі казали — мертвий!

О світ чужинців, чорний і лихий,
І що ж тепер чекає Баязида?

Ма х р і м а г

Та ви ж самі сховалися від світу,
Приймали лиш свого Ахмед-пашу.
Ахмед-паша вже страчений за зраду,
Рустем-паша великим став візиром.

Р о к с о л а н а

Твій муж Рустем, отой нікчемний конюх,
Якого підняла я до візира? О аллах!
То як же стало все це? Говори!
І всі мене забули, всі мовчать.

М і х р і м а г

Він зараз прийде й матінці розкаже
Про все, напевне, сам. Та ось і він!

Входить Рустем.

Р у с т е м

О матінко, клянусь, не винен я!
Про вашу змову із Ахмед-пашою
Султану розповів не я, а євнух той,
Що шпигував за вами у гаремі.

Р о к с о л а н а

Поклич його до мене! І негайно!

Р у с т е м

Я вбив його і вирвав язика!

Р о к с о л а н а

Ти виказав Ахмед-пашу султану,
Щоб стати над візирами візиром?

Р у с т е м

Лиш дурбаші, кати в Еді-куле,
Примусили старого все сказати.

Р о к с о л а н а

І видати мене?

Р у с т е м

І вас, і Баязида... Перед смертю.

Р о к с о л а н а

Що з Баязидом? Говори мерщій!

Р у с т е м

Ваш Баязид шука лже-Мустафу.
Ахмед-паша заколотий султаном.
Султан не хоче вірить в вашу зраду.

Р о к с о л а н а

А ти, візир візирів! Яничаре!
Султану відданий ти за податок крові.
Боснійцем був, але продав навіки
Ти свій народ. Тепер продав султану,
Що віддала тобі дочку у жони
Лише тому, що християнин ти!
Геть звідси, ниций! Геть!

Зігнувшись в лакейському поклоні, Рустем виходить.

М і х р і м а г

Благаю вас, матусю, йдіть до батька
І розкажіть йому усе по правді.
Ви дбали лиш про долю Баязида,
А він ваш син і мій коханий брат.

Р о к с о л а н а

Я не піду до нього. Ні за що!
Випростую із рабства свою душу...

Я напишу, я все скажу в листі,
І він мене повинен зрозуміти.

(Сідає до столу, пише).

Криваві ті закони, що Фатіх
Лишив для людства... Ти, султан-кануні,
Якого справедливим всі зовуть,
Повинен відмінити.

Ріки крові

І Єверести зрубаних голів,
Хіба цього не досить ще для світу?
(Вдаряє в долоні, викликає кизляр-агу).
Візьми цей лист і передай султану!

Євнух бере листа, виходить.

Життя чи смерть? Життя лише для того,
Щоб врятувати сина Баязида.
*(Тривожно прислухається до кроків в коридорі,
відчиняються двері, на порозі — султан).*

С у л е й м а н

Прости мене... Прости, моя Хуррем...
Я сам себе не знав, хотів тебе убити...
Але без тебе жить не зміг би я.

Р о к с о л а н а

Убить мене? Скажи мені — за що?
Твого й мого я рятувала сина.
Так схожий він на тебе, Баязид...
Дикунський той закон, закон Фатіха,
Він все життя, немов дамоклів меч,
Висить над нами й нашими синами...
Султан-кануні, себто справедливий,
Повинен все зробити, щоб відмінити
Кривавий цей закон...

Сулейман

Я імператор, так... Та в мене є диван,
Є муфтії, улеми і візири.
Змінити цей закон не в силі я...
Тебе прощаю я, бо зрозумів:
Для матері — сини дорожчі мужа,
Але без тебе я не зможу жити...

Роксолана

(захлинаючись від сліз, падає в обійми султана)
Прощаєте? Невинну! О аллах!

КАРТИНА V

Покої Роксолани. Роксолана сидить засмучена, вся в чорному. Міхрімаг, схвильована, ходить по кімнаті.

Міхрімаг

Звернувся до Рустема брат Селім
З проханням дати гармати, яничарів.
І от Рустем вже побував в Стамбулі,
І випросив у батька п'ять гармат
І яничарів — перших зарізяк,—
Усе те задля битви з Баязидом.

Роксолана

А я сиджу і смерті жду синів...
Хто ж захотів тії страшної битви?

Міхрімаг

Рустем мені нічого не сказав.
Він поспішав під Коньє. Там зійтися
Брати повинні в битві. Хто кого?

Роксолана

І що ж султан? Гнівився?

М і х р і м а г

Кричав, що керувала Баязидом
Сліпа любов матусі...

Р о к с о л а н а

Ось чому
Затявся він і вже не йде до мене.

М і х р і м а г

(дивиться у вікно)

Он мчаться вершники крізь Брану золоту,
Хто ж перший з них? Та це ж Селім із
почтом.

Р о к с о л а н а

Послухай, Міхрімаг. Я відчуваю,
Що вже не в силах знести муки ці...
Заради мене, передай йому,
Що мати жде його в своїх покоях.
І перед смертю — рівні ми обоє...

Вбігає стривожений Селім. Він ще не зняв з себе бойового
обладунку.

С е л і м

Мені сказали, що матуся хвора
І що просила, аби я зайшов.

Р о к с о л а н а

Чи правда те, що ти вернувся з битви?
Скажи мені, чи Баязид живий?

С е л і м

Не я придумав битву двох братів,
А Баязид... Це він прислав в Манісу
Гінця до мене з викликом зухвалим,
Щоб ми із ним зійшлися біля Қонье,

Мовляв, та битва вирішить за нас,
Кому судилося посісти батьків трон,
Коли помре султан. О матусю!
Я виклик той прийняв заради честі.

Р о к с о л а н а

Нерівною була та битва, сину,
Бо ти прислав візира до султана
І взяв з собою військо і гармати,
А з чим на тебе вийшов Баязид?
Із голими руками, з бунтарями,
В яких були лиш аркебузи й луки.

С е л і м

Я мав три тисячі відмінних яничарів,
А Баязид безстрашних бунтарів,
Юрюків кінних — їх не полічити.
Так, Баязида в чесній битві тій,
Яку він сам мені і нав'язав,
Я переміг, як Дарій Іскандера,
Не кількістю вояк, а тільки вмінням.
Він втік, як боягуз, за Ерзерум,
Одержав дозвіл перейти Аракс
Й сховався в шаха хитрого Тагмаспа.

Р о к с о л а н а

То він живий? Султан послав гінця
В столицю до Тагмаспа. Я б хотіла
Дізнатися, яка султана воля?
І то гінці не перші. Та від мене
Заховано, що пише шаху муж.

С е л і м

Султан розлючений. Він вимагає в шаха,
Щоб видав йому сина Баязида.

Роксолана

І як же шах? Ти знаєш все, скажи...

Селім

Шах зволікає. З Баязидом п'є,
Сховавши його в башті Аллакапі
У втечище таємне, де сидять
До того часу, доки вистачає
В злочинців золота, щоб задобрити шаха.

Роксолана

Чи ж Баязид злочинець? Він твій брат.

Селім

Але султан вважа його злочинцем.

Роксолана

Поклич султана, сину. Хай мені
Він скаже правду тут, перед тобою.
Він обіцяв мені простити сина,
Якщо той голову лже-Мустафи лихого
Пришле в султанський палац, яко викуп.
Давно вже голову відтято самозванцю,
А прощення немає Баязиду.

Селім

Я передам все батькові. Проте
Недужий він, нікого не приймає.
(*Виходить*).

Міхрімаг

Літав по горах той лже-Мустафа,
Збирав гірських кизилбашів, юрюків,
За ним ішли пірати й бунтарі,

Він обіцяв півцарства Баязиду,
Та Баязид надумав йти на брата.

Р о к с о л а н а

А може, я своїх дітей не знала?
Ніхто із них не міг успадкувати
Мого народу щирість, доброту,
Бо виростали ви поміж вовків.

Входить Сулейман.

О Сулеймане! Ви ж наобіцяли
Простити сина. Я лише тому
Лишилася жива, не випила трутизни,
Не кинулась в Босфор, щоб врятувати сина.
Невже хондкар збрехав?

С у л е й м а н

Поставив він себе поза життям
Вже тим, що смів послати виклик брату
На битву ту ганебну біля Коньє.
Він втік під захист ворога мого,
І весь диван султанський вимагає,
Щоб перський шах Тагмасп нам видав сина.

Р о к с о л а н а

Нехай би жив наш Баязид, наш син,
У Персії... Кому він заважає?

С у л е й м а н

Він може стати зброєю в руках
Моїх щонайлютіших ворогів.

Р о к с о л а н а

Чи ж не Володар віку Сулейман?
Чому він сина власного свого
Не може врятувати від розправи?

Одумайтесь, ви, мов той грецький бог,
Що пожирав своїх синів коханих.

Сулейман

Вже пізно, пізно, дорога Хасекі!
Ви бачите, я сам від того плачу.
Вже страчений Тагмаспом Баязид
Разом із зброєносцем...
Їх трупи до Стамбула
Уже везуть... І тут не допоможе
І сам аллах.

Роксолана

(схопилася за серце, поволі опускається на килим)

Оце і все... Тепер я можу вмерти.
Як довго я жила серед вовків,
Серед горгон за ґратами гарему.
(Крізь сльози).

Продали Сулейману Пишному
Ту русиначку молоду,
Продали українську вишеньку
На чужинську лиху біду...
(Спробувала встати).

О, як раба твоя тебе кохала
І як тебе ненавиділа я
За те, що цілий світ залив ти кров'ю.
Як червоно в очах... все кров і кров...
І голови, застромлені тобою
На гострій вежі Баб-і-Гамаюн.
Он Байда, що конає на гаку...
Усе в крові... О вороже, прощай...
Твоя раба, твоя найменша служка
Все пам'ятає... й більше не прощає...

Сулейман

Трояндо із Червоної Русі,
Тебе спалив сухий вогонь пустелі...
Поставлю усипальницю тобі
До зір високих біло-мармурову,
Смарагдовим камінням оздоблю,
Щодня журитимусь, і ні одна красуня
Тебе в моєму серці не заступить.

Роксолана

Не треба вже нічого. Я вмираю...
Що Сулейман? Він вбив лиш двох синів
Та ще жону кохану — Роксолану.
Селім жорстокий задушив п'ятьох
Своїх синів... Убив усіх братів,
Розчистивши дорогу до престолу.
Ви Пишний, та жорстокий, як і він!
Я проклинаю вас...
і не прощаю...

З М І С Т

З дзвонкової криниці. *Іван Дзюба* 5

ПОЕЗИЇ

ЗЕМЛЯ — ВСЕЛЮДСЬКА МАТИ

- Мій отчий дім 20
Позивні планети Земля 20
Земля — вселюдська мати 21
«А та війна іще кричить в мені...» 23
Бути чи не бути? 24
Двадцятий вік 25
Про зоряні війни 27
Посестрам 28
Приходять до мене... 30
Серце поета 31
Вкраїно дорога 32
«Спасибі, мій народе, що мене...» 33

ХАТИНСЬКИЙ ДИПТИХ

1. *Хатинські дзвони* 34
2. *Монолог монумента* 34
Іванове поле 35
Посвячення в хлібороби 37
Благання хлібного зерна 37
Катерина Твердохліб 38
Монолог мадонни атомного віку 40
Про ще не сплачені борги 41
Новітній апокаліпсис 43
Примара нової Хіросіми (Із Межелайтіса) 46
Благословенні матері 47

СТАРОКИЇВСЬКА ГОРА

- Величальна Києву 49
Либідь 49
На горі Старокиївській

Місто Кия	55
Місто Володимира	56
Місто Ярослава	60
Замок Либеді	61
Гора віків	62
Дір і Аскольд	63
Похід київського князя Олега на Царгород	66
Клятва Перуну	69
Перемога над половцями	72
Білгородський кисіль	74
Подвиг отрока Позвіздица	76
Витязь Київської Русі Кирило Кожум'яка	78
Святослав	82
Щит і меч Святослава	84
Ольга	84
Батий	87
Трава в рукояті меча	91
Ярославна	93
Жінка з щитом і мечем	94
Родень	96
Рідна мова	97
Людина починається з добра	98
Монолог чілійської поетеси Габрієли Містраль	99
Бувальщина про казкаря Андрія Калина	102
Громовиця	104

ЧЕРВОНІ МАКИ

Криниця мого дитинства	105
Червоні маки	105
Заповітне слово	106
«Хочеш мови пізнати скарбницю...»	106
«Шість стихій за мною ходять...»	107
Тополі	108
«Ми, малі, збирали колосочки...»	109
«Знову, батьку, ідеш на село...»	110
Птиці на долоні	111
О юність, юність	112

ІЗ ЦИКЛУ «ФЕСТИВАЛЬ КВІТІВ»

Бузок	113
Лілея	113
Цвіте калина	114
Тюльпан	114
Конвалії	115

Нарцис	115
Півонія	116
Троянда	117
Дика ружа	117
Цвіте вікторія regia	118
Дівоча пісня	118
Ой вербиченько...	119
«Вишивала матуся долю свою...»	120
Біла чайка	121
Кредо	121
Прощання зі школою	122
На шляхах війни	123

НОВІ БЕРЕГИ

«Я бачила: береза крізь каску проросла...»	125
Перемога народів	125
Смерть Ромео і Джульєтти	126
Ми топим кораблі	127
«Лист не знайшов адресата...»	128
Теплушка	129
«Над нами шуліками їхні важкі «месершміти»...»	131
Сонет	131
Все згоріло в мені...	132
«Не хочу я бути довговічною, вічною...»	133
«Сосна сама заживляє рани...»	134
«І я писала теж про солов'їв...»	134
Уляна Громова	135
О краснодонська юнь!	136
Чуєш, брате мій!	138
«Юність моя, сонце, вогнем розіп'яте...»	139
Деснякова береза	140
«Лебедю, лебедю, птице високого злету...»	141
«Чистоту своїх дум...»	142

ЩОБ МОВЧАЛИ ГАРМАТИ

Реквієм	143
Монолог Олександра Матросова	144
Солдату вічності	146
Я від зірниць йшла	147
Пам'ять серця	148
Партизанка Білорусії	150
Дуб Гете	151
Балада про медсестру	153
Бахчисарайський фонтан	155

Ніна Сагайдак	156
Тризна у День Перемоги	158
Смерть Михайла Кирпоноса	159
Реквієм Шумейкового урочища	161
Балада про зламане крило	162
Воронець	164

КАЛИНОВИЙ КЕТЯГ

Вічне джерело	165
Квітка мого серця	166
Пророк	167
На Тарасовій горі	167
Франко і Леся в Карпатах	169
Франковий триптих	
I. Франко в Криворівні	170
II. Земля	171
III. Зів'яле листя	171
Донька Прометея	173
Луцька балада	175
Saxifraga	178
Кобзар	179
Кантата «Запорожці»	180
Дума про кошового Івана Сірка	181
Мангутська легенда	183
«Палає Гус...»	185
Пісня про Україну	185
Сильніше смерті	186
Прометею	187
Перлини	188
«Не весен первоцвіт, не осінь злотокудра...»	189
Друже мій	190
Я далеко, далеко від тебе...	190
«Коли тебе чекаю я вночі...»	191
Червоні калини цвітуть у лугах...	191
На мотиви Сольвейг	192

КВІТ ПАПОРОТІ

Вічний вогонь	193
Вкраїні	194
«Ти не вернешся, юність моя комсомольська...»	195
Балада про поета	197
Дуб на Хортиці	198
Сократ	198
«Бува любов — мов сокіл на руці...»	200

- «Люблю тебе далеко вдалині...» 201
 Маяки 201
 Ти мене кличеш 202
 Давньогрецький мотив 203
 Квіт папороті 203
 «Над озером, де плачуть дві верби...» 204
 Осінній етюд 205
 Згуляємо колгоспне весілля
 Пісня коровайниць 205
 По хрещатий барвінок 206
 Вишиваночка 207
 Кликали на весілля батько і мати, і ми просимо 208
 Червона ружа (Пісня) 209

ПІСНЯ І ХЛІБ

- «Є щось святе в словах «мій рідний край» 210
 Хлібороб 210
 Як пахне хліб 212
 Уроки землі 212
 «Мене в шавлії ти купала і в любистку...» 213
 Балада про хліб 214
 Поранкова душа 216
 Про вічність 218
 Історія однієї зірки 218
 Честь хлібороба 219
 Покинута хата 220
 Етюд 220
 Соловейко 221
 Золото і пшениця 222
 «Поетам не страшно старіти...» 223
 Творчість 223
 «Хто наділяє щедро нас в житті...» 224
 «Я піду туди, де нині...» 225
 «Ні одного бездумного рядка...» 226
 Анхіл Марін 226
 «Бережи любов глибоку...» 227
 Маєстро Гуцулії 228
 Серце Шопена 229
 Ода бандурі 230
 «Розправляй свої крила...» 231
 «Я стиглим яблуком впаду...» 232

ВІРЮ ЛЮДИНІ

- Вірю людині 234
Перша весна космічної ери 235
«Раби речей і бранці глупоти...» 235
Солдатка 236
Єдина 237
«Я не зустрічала чесноти гладенької...» 238
«Живе одинока людина...» 239
«Життя навчило нас не брать на віру слово...» 240
«На далекому десь небосхилі...» 240
Товарищі по перу 241
Чому буває так 242
Синя книга 243
«Поранений олень, біг лісом поранений олень...» 244
Про безсмертя 245

ОЙ КАТРАНЕ, КАТРАНОЧКУ...

- Вогонь Прометей 246
Жниця 247
Балада про місячне сяйво 248
Народе мій 249
«Мов позолочені пілюлі, є слова...» 250
Шевченківські читання на Васильєвському острові 250
Евксінський Понт 252
«Усі, як є, Тіберії й Нерони...» 253
Притча про Галатею 254
Пантеон великих 255
Балада про матір 257
Ріг безсмертя 258
Лисенкові 258
Балада про механтропа і злотокоосу Ізольду 259
Притча про Артеміду 262
«Люби життя у боротьбі щоденній...» 263
«Висихає чорнило...» 263
Матері поета 264
Правова Ван-Гога 264
«Твій день — мій день...» 266

ЗЕМЛЯ АНТЕІВ

- Вічний вогонь сердець 267
«Намалюйте свободу...» 268
Чумаковий заспів 269
Квітка агави 269

Диптих про Довженка	
<i>Народжуе Антеїв земля...</i>	271
<i>Мрії Довженка</i>	272
Дієзи в ключіі	274
Легенда про Довбуша	276
Кармалюкова башта	278
Спогад	279
«Мороз скував всю Кончу»	280
«Вічнозелені оливи...»	281
Поету	281
Світлина	282
Легенда про опришка Пинтю	283

БЕРЕГ НАДІЇ

Моя отецькая земля	287
Мати	288
Чорна Африко	288
Вільний нарешті...	289
Танок Залонго	290
Пролог трагедії і перемоги	291
Хіпі	292
Легенда про Арзну	294
Смерекова криниця	
<i>Карпатська кантилена</i>	296
<i>Яремча</i>	297
<i>Що сказав пам'ятник</i>	298
<i>Полонянська сюїта</i>	299
<i>Виженка</i>	300
<i>Над водоспадом</i>	300
<i>Маковою</i>	301
<i>Путила</i>	302
<i>Смерековий камінь</i>	304
<i>Синевір</i>	306
<i>Керниця Лейли</i>	307
<i>«Жовтіє клен»</i>	308
<i>Дзеркало душі</i>	310
<i>Причетність</i>	310

МУЖНІСТЬ

«Славлю людину двадцятого віку...»	312
«Проминуть роки й десятиліття...»	313
Дорога відважних	313
Біля Вічного вогню	314
Обеліски дружби	316

Покоління	318
Дідівська хата	319
Шабля Богдана	323
Мала Озерейка	325
Урок мужності	327
Аджимушкайська балада	329
Одкровення	330
Светі-Цховелі	332
«Я дім збудував...» (Із М. Шагінян)	333
Мужність	333

ПІСНІ ДРУЖБИ

Югославії	335
Повниця	336
«Срібний сон Соломії»	337
Лермонтов	
I. «З дитячою наївністю, бувало...»	338
II. «А зошит недописаний лежить...»	339
Кам'янка	340
Дружба	342
Азербайджан	343
Муза чорноока	344
Свято Ліго	346
Грузії	347
Озеро Ріца	348
«Білорусь, Білорусь!»	350
Янтарі братерства	351

РОКСОЛАНА. (Дівчина з Рогатина)	
Драматична поема	352

**Любовь
Васильевна
Забашта**

ИЗБРАННОЕ

Киев, издательство художественной
литературы «Днипро», 1987.
(На украинском языке)

Редактор *Л. С. Малахова*
Художник *Я. М. Яковенко*
Художній редактор *В. П. Мазниченко*
Технічний редактор *О. М. Грищенко*
Коректори *Т. В. Грузинська, Н. С. Глущенко*

Інформ. бланк № 3558.

Здано до складання 20.01.87.
Підписано до друку 18.04.87. БФ 23133.
Формат 70×100¹/₃₂. Папір друкарський № 1.
Гарнітура літературна. Друк високий.
Умовн. друк. арк. 19,825. Умовн. фарбовідб. 19,988.
Обл.-вид. арк. 18,217. Тираж 6000 пр.
Зам. 7—30. Ціна 2 крб. 40 к.

Видавництво художньої літератури «Дніпро».
252601, Київ-МСП, вул. Володимирська, 42.

Київська книжкова фабрика «Жовтень»
252073, Київ, вул. Артема, 25

Забашта Л. В.

З-12 Вибране. / Передм. І. Дзюби.— К.: Дніпро,
1987.— 485 с.

В книгу ввійшла вибрана лірика відомої української поетеси, а також драматична поема «Роксолана». Гарячою любов'ю до життя і рідної землі, повагою до її історії та національних традицій пройняті кращі твори збірки, позначені турботою про сьогоднішній день планети, тривогою про день її завтрашній. Глибоким болем сповнені рядки віршів про тяжкі роки війни, що безжалісно ввірвалася в долю поетеси. Через усю свою поетичну творчість Л. Забашта проносить ідеал високої любові, в якому провідним виступає духовне начало, що переходить у святі для кожної радянської людини поняття рідного народу та Вітчизни.

3 $\frac{4702590200-107}{M205(04)-87}$ 107.87

84Ук7-5

LIBRARIOS

BRASILIA

BIBLIOTECA